

SLOVO, sv. 61 (2011), 169–240, Zagreb 2011.

UDK 811.163.42'01'37

USPOREDBA ZNAČENJA LEKSEMA HRVATSKIH CRKVENOSLAVENSKIH OSNOVA *NENAVID-* I *MRBZ*-¹

Vida VUKOJA, Zagreb

U prilogu se istražuju značenja koja ostvaruju leksemi hrvatskih crkvenoslavenskih (u nastavku teksta: hcsl.) osnova *nenavid-* i *mrbz-* nastojeći ostvariti tri svrhe. Prva je da se ustanove značenjske strukture navedenih osnova i usporede se. Druga je da se na obuhvaćenome dijelu hcsl. leksika provjeri ranije postavljena hipoteza da hcsl. leksik osjećajnosti pretpostavlja paradigmu čuvstava i afekta (najbolje predstavljenu u *Summa theologiae* 1a.2ae.22–48 Tome Akvinca), a ne paradigmu emocija koja se u suvremenoj znanosti obično drži univerzalnom. Treća je svrha istražiti sličnosti i razlike dviju obrađenih osnova, s obzirom da je riječ o leksikalizacijama dvaju susjednih osvajačkih čuvstava, od kojih jedna (*mrbz-*) graniči i s leksikalizacijom obrambenoga čuvstva (očaja). Time se želi dotaknuti pitanje zrcali li se konceptualno razlikovanje osvajačkih i obrambenih čuvstava u leksikalizaciji.

Raščlamba je primjera pokazala da leksemi osnove *mrbz-* ostvaruju složeniju značenjsku strukturu koja je bitno povezana s leksikalizacijom pojma grijeha i grješnosti. Naglasak osnove *nenavid-* više je na oprečnome odnosu dobra i zla, a manje na grijehu. Podaci iz područja tematskih uloga i razjašnjenja (o odnosu volje i osjećaja) te izricanih okolnosti (o moralnome vidu osjećaja te izricanju okolnosti očitovanja) pokazuju da bi moguća buduća istraživanja odnosa sustava čuvstava Tome Akvinca (u nastavku teksta: Akvinac) i hcsl. leksika osjećajnosti mogla donijeti zanimljive rezultate. Konačno, utvrđeno je više uočljivih razlika i sličnosti dviju osnova, ali se ne može utvrditi zrcale li one u leksikalizaciji konceptualnu razliku osvajačkih i obrambenih čuvstava. Čini se da će se za to morati pričekati obrada leksikalizacija barem još nekih, ako ne i svih jedanaest leksikalizacija Akvinčevih čuvstava.

Ključne riječi: koncept mržnje, hrvatska crkvenoslavenska osnova *nenavid-*, koncept odbojnosti, hrvatska crkvenoslavenska osnova *mrbz-*, značenjska struktura, prijevodni obrasci

¹ Članak sadrži i materijal predstavljen na *Petome hrvatskome slavističkome kongresu* održanome u Rijeci od 7. do 10. rujna 2010. predavanjem *Značenjska raščlamba hrvatske crkvenoslavenske osnove mrbz-*. Zahvaljujem dvama anonimnim recenzentima na korisnim primjedbama.

1. UVOD

U LUČIĆ 2008 iznesena je hipoteza da hosl. lekseme koji izriču osjećajnost treba raščlanjivati i tumačiti uzimajući u obzir sustav čuvstava, a ne psiholoških teorija emocija.² Paradigma čuvstava (duše)³ (grč. τὰ πάθη (τῆς ψυχῆς), lat. *passiones (animae)*, eng. *passions (of the soul)*) svojstvena je, doduše na različite načine, antici i srednjovjekovnoj psihologiji. Među antičkim autorima možda su najpoznatiji pojmovi iz Aristotelovih djela (*O duši*, *Nikomahova etika*) i djela rimskih stoika (npr. 3. i 4. knjige Ciceronovih *Tusculanae disputationes*, Senekina *De ira*).

Hosl. jezik po svojoj je naravi u prvome redu vezan za kršćanstvo (Bibliju i liturgiju), pa onda i za pojmovlje poznato iz biblijskoga jezika te srednjovjekovne teologije i filozofije. Toma Akvinski najsustavnije je i najpreci-

² Naziv »emocija« (fr. *émotion*) prvi je uporabio René Descartes u 27. članku svoga posljednjega djela *Les passions de l'âme* (objavio izdavač Le Gras u Parizu, 1664.) gdje se naziv *les passions de l'âme* određuje na sljedeći način: »Après avoir considéré en quoi *les passions de l'âme* différent de toutes ses autres pensées, il me semble qu'on peut généralement les définir des perceptions ou des sentiments, ou des *émotions de l'âme*, qu'on rapporte particulièrement à elle, et qui sont causées, entretenues et fortifiées par quelque mouvement des esprits.« (DESCARTES 1649: 349; naglasila V.V.)

U suvremenoj se znanosti paradigma emocija obično drži univerzalnom, a različite se teorije emocija u psihologiji nerijetko svrstavaju u grupe, npr. darvinističko-jamesovske, kognitivne, teorije socijalnoga konstruktivizma. Teorije prve skupine jedinu osnovu emocija vide u čovjekovoj biologiji, dok teorije drugih dviju grupa drže da osim biologije (točnije fiziologije) na emocije utječu i drugi važni čimbenici: spoznajni procesi (koje naglašavaju kognitivisti) ili kultura i društveni obrasci ponašanja (koje naglašavaju socijalni konstruktivisti). Svima im je zajedničko da se većina istraživača slaže kako postoji određeni popis tzv. osnovnih emocija koje su univerzalne i neodvojive od čovjekove biologije, za razliku od onih emocija koje se ne uvrštavaju na takav popis. Na osnovi tih psiholoških istraživanja i suvremeni semantičari, osim rijetkih iznimaka, govore o emocijama, pa je tako i u klasičnim kognitivnim istraživanjima leksika osjećajnosti: LAKOFF 1987: 380–415 (istraživanje obavljeno u suradnji sa Zoltanom Kövecsesom) te brojnim samostalnim Kövecsesovim radovima (posebno KÖVECSSES 1990 i 2000). Među spomenutim rijetkim iznimkama najznačajnija je Anna Wierzbicka (posebno WIERZBICKA 1992 i 1999) koja je na osnovi istraživanja tipološki različitih jezika i kultura zaključila da se umjesto na pojam emocija u jezičnim istraživanjima osjećajnosti treba osloniti na neutralniji pojam osjećaja.

Treba naglasiti kako nisu sve suvremene psihološke teorije jednako neprikladne za obradu korpusa hosl. jezika. Dok se može reći kako su teorije darvinističkoga i jamesovskoga tipa teško primjenjive na dotični korpus, teorije kognitivnoga tipa imaju više elemenata primjenjivosti, baš kao i teorije socijalno-konstruktivističkoga tipa.

³ Naziv »čuvstvo« ovdje se rabi u skladu s nazivljem hrvatskoga prijevoda djela Tome Akvinca u VEREŠ 2005².

znije među srednjovjekovnim kršćanskim autorima iznio sustav osjećajne čovjekove dinamike (u *Summa theologiae* 1a.2ae.22–48), istodobno uvažavajući antičke autore (u prvome redu Aristotela) te biblijski svjetonazor i teologiju. Zbog toga se može postaviti pitanje, bi li hosl. leksik osjećajnosti bilo primjerenije istraživati imajući na umu Akvinčev sustav čuvstava nego pojam emocija, iako se potonji u suvremenoj znanosti drži univerzalnim. U Tablici 1. prikazan je Akvinčev sustav čuvstava i navedene su osnove čijim se leksemima izriču pojedini koncepti čuvstava u hosl. Malim su slovima upisani korijeni i osnove koji sudjeluju u leksikalizaciji koncepata pojedinih čuvstava, a velikim koncepti Akvinčeva sustava. Podebljanim su slovima upisane osnove i nazivi koncepata obrađeni u ovome članku. U zagradama se nalaze osnove koje su rubne u leksikalizaciji pojedinih koncepata, jer su brojčano značajno manje zastupljene od onih koje nisu u zagradama.

Tablica 1. Akvinčev sustav čuvstava i hosl. osnove koje leksikaliziraju pojedine koncepte Akvinčevih čuvstava

Table 1. Aquinas' system of passions and the Croatian Church Slavonic stems lexicalizing particular concepts of the Aquinas' passions

	korijeni i osnove koje sudjeluju u leksikalizaciji koncepata pojedinih čuvstava	
	koncepti dobrih čuvstava	koncepti loših čuvstava
odnos prema predmetu sklonosti (lat. <i>passiones concupiscibiles</i>)	ljub- LJUBAV	nenavid- NENAVIST
s obzirom na privlačnost predmetu (lat. <i>passiones concupiscibiles</i>)	želê-(/volê-) ŽELJA	mrъz- ODBOJNOST
obrambena čuvstva (lat. <i>passiones irascibiles</i>)	upva-/nad- NADA	nenad-/neupva- OČAJ
	smê-(/hrab-) HRABROST	strah-/boê- STRAH
		gnêv-/êr-(/ljut-/srd-) LJUTNJA
ostvaruju se nakon što je predmet sklonosti dohvaćen ili nepovratno izgubljen za subjekta (lat. <i>passiones concupiscibiles</i>)	rad-/vesel- ZADOVOLJSTVO	tug-/pečal-(sêť-/dresel-/ žal-/ skrb-) TUGA

Istraživanje čiji je ishod predstavljen u LUČIĆ 2008, a obuhvaća skupine hosl. leksema kojima se izriče šest od jedanaest koncepata koliko ih

sadrži navedeni Akvinčev sustav (ljubav, nenavist, nada, strah, zadovoljstvo, tuga) pokazuju da bi netom navedena hipoteza mogla biti točna, ali i da je potrebno ispitati leksikalizaciju preostalih pet koncepata (želje, odbojnosti, očaja, hrabrosti, ljutnje) kako bi se stekla potpuna slika o odnosu Akvinčeva sustava čuvstava i hosl. leksema kojim se izriče osjećajnost. U sklopu navedenoga istraživanja provedene su sljedeće raščlambe: raščlamba prijevodnih obrazaca; leksikološka raščlamba; raščlamba sinonimijskih i antonimijskih odnosa; raščlamba izricanja okolnosti uzroka, posljedice i očitovanja; raščlamba semantičko-sintaktičkih obrazaca; raščlamba razjašnjenja vezanih za pojedine koncepte. I ovdje će se primijeniti svi navedeni postupci. Potreba provođenja većega broja raščlambi proistječe iz naravi predmeta i višestruke svrhe istraživanja: riječ je o idiomu čiji su tekstovi uglavnom prijevodni i potječu iz rukopisne tradicije, a osim što se kani istražiti i usporediti značenja osnova *nenavid-* i *mrbz-*, želi se dotaknuti odnos konceptualizacije, leksikalizacije i gramatikalizacije⁴ time što će se u okviru ovdje obrađena korpusa provjeravati hipoteza o primjerenosti Akvinčevih

⁴ Ovdje se ne misli na gramatikalizaciju u smislu procesa kojime leksičke jedinice ili nizovi jedinica postaju gramatički morfemi istodobno mijenjajući distribuciju i funkciju (v. npr. BYBEE 2007: 964–969). Gramatikalizacija se ovdje uzima u širem smislu: kao svaki proces kojim se neka vrijednost iz područja leksičkoga značenja preinačuje u vrijednost izrecivu u okviru gramatičkih kategorija, a ovdje se to posebno odnosi na vrste riječi. Povijest povezivanja leksikalizacije i gramatikalizacije u takvome, širem smislu u zapadnjačkome se jezikoslovlju može pratiti barem od Boecija koji svojim pojmom *modus significandi* govori o načinu na koji različite vrste riječi različito znače (usp. BURSILL-HALL 1971), a pojmom *consignificare* označava činjenicu da riječ značenje stječe u kontekstu, što se u prvome redu odnosi na sinkategoremičke jedinice. S obzirom da nisu pronađeni uspješniji načini određenja vrsta riječi, tradicionalna gramatika ih i danas određuje primjenjujući kriterij značenja (uz morfološki, sintaktički i diskurzivni kriterij). Suvremeni kognitivizam naglašava stupnjevitost kategorija iz čega slijedi da nema diskretne granice između leksikalizacije i gramatikalizacije (npr. TALMY 1988, 2000: 409–470). Pri tome treba imati na umu da je leksikalizacija nižega stupnja apstrakcije u odnosu na gramatikalizaciju. Drugim riječima, leksikalizacija je konkretnije povezana s iskustvom stvarnosti u odnosu na gramatikalizaciju u kojoj je istaknutija uloga funkcionalnosti i preslikavanja. U uporabnome se vidu jezične djelatnosti to zrcali u očividnoj prisutnosti leksičkih jedinica i manje očividnoj prisutnosti gramatičkih činjenica, kao što su sintaktički odnosi, funkcije gramatičkih morfema i slično. Još je Toma Erfurtski pisao da značenje čitave rečenice (tj. sintaktički uređen niz riječi) u umu slušatelja treba proizvesti potpuno značenje, ali i domeće kako to značenje proizvedeno u umu može biti više ili manje točno pokazujući da ne izjednačuje jezično značenje s istinitosti iskaza.

O odnosu leksikalizacije i gramatikalizacije v. i BRINTON; TRAUGOTT 2005. O nekim vidovima gramatikalizacije u izricanju osjećaja v. WIERZBICKA 1999: 302–304.

čuvstava na hcsl. leksik osjećajnosti čime se postavlja i pitanje univerzalnosti pojma emocija.

Odnos je osnova *nenavid-* i *mr̂z-* u kontekstu veza konceptualizacije i leksikalizacije zanimljiv, jer je riječ o leksikalizacijama dvaju susjednih osvajačkih čuvstava od kojih jedna (*nenavid-*) graniči samo s leksikalizacijom drugoga osvajačkoga čuvstva (*mr̂z-*), dok druga (*mr̂z-*) graniči i s leksikalizacijom obrambenoga čuvstva (*nenad-/neupva-*). U LUČIĆ 2008 takav odnos nije mogao biti istražen jer su tamo u obzir uzeta samo osvajačka čuvstva s rubova sustava (ljubav, nenavist, zadovoljstvo, tuga) i odabrana obrambena čuvstva (nada, strah). Tako bi ovaj rad trebao dotaknuti i pitanje zrcali li se Akvinčevo razlikovanje osvajačkih i obrambenih čuvstava i na razini njihovih leksikalizacija.

Epistemološki, istraživanje odnosa Akvinčeva sustava čuvstava i hcsl. leksikalizacije osjećaja oslanja se na kognitivistički stav da je mišljenje ključan proces u području stjecanja iskustva o svijetu, a da je iskustvo osnova značenja. Ako je tako, čovjekovo bi se iskustvo, kao i jezično značenje, trebalo najbolje očitovati u jezičnoj uporabi. Zato Geeraerts naglašava da je važno jezična istraživanja provoditi na korpusu, skupu različitih stvarnih uporaba jezičnih sredstava (GEERAERTS 2006: 5.17). Time se slaže s brojnim zagovarateljima jezičnih istraživanja temeljenih na uporabi jezičnih sredstava.⁵

U okviru ovoga istraživanja primijenjena je hipoteza Anne Wierzbicke o prirodnome semantičkome metajeziku (skr. PSM; eng. *Natural Semantic Metalanguage*, skr. *NSM*). Njome se pretpostavlja da se značenje ostvareno u jeziku može odrediti pomoću konceptualnih jedinica, tzv. semantičkih primitiva čiji su odnosi uređeni tzv. gramatikom PSM-a. Pomoću semantičkih primitiva i pripadajuće gramatike oblikuju se razjašnjenja (eng. *explications*) za koja se vežu pojedini konkretni primjeri uporabe leksema.

⁵ Ipak, kao što u prikazu zbornika radova o čestoti u jeziku (BYBEE; HOPPER 2001) naglašava Ahmad R. LOTFI (2002), čestotom se uporabe ne mora moći objasniti sve vezano za određene jezične strukture. Tim više što nije jasno je li to što se određene jezične činjenice pojavljuju češće od nekih drugih povezana s npr. komunikacijskom potrebom slušatelja (kao uzrokom) ili nekim svojstvima pretpostavljene univerzalne gramatike (u kojem bi slučaju čestota neke jezične činjenice bila posljedica određenog svojstva takve univerzalne gramatike). O tome da se sva gramatika ne zasniva na čestoti uporabe govori i notorna činjenica da su gramatički ovjerena ne samo mnoga često rabljena jezična sredstva, nego i brojna koja se rijetko rabe.

Epistemologija hipoteze još nije dovršena: popis se semantičkih primitiva doraduje, a rad na gramatici se zapravo tek zahuktao. Ipak, mnogi objavljeni radovi čija se metodologija oslanja na PSM pokazuju da je hipoteza vrijedna istraživanja, a mnoge su raščlambe već izvršene pomoću sada raspoloživog epistemološkog raspona sredstava.⁶

Na specifičan će se način u kontekstu razjašnjenja rabiti i pojam tematskih uloga koji se ovdje može primijeniti s obzirom da tematske uloge nisu sintaktičke kategorije, nego je riječ o kategorijama vezanima za situaciju, a razjašnjenja upravo prikazuju situacije u kojima se leksemi određene osnove rabe.⁷ Primijenit će se prijedlog Davida Dowtyja (DOWTY 1991) prema kojemu tematske uloge ne treba držati diskretnim kategorijama (kao što čine brojni autori koji pišu o tematskim ulogama), nego da ih treba promatrati kroz prizmu prisutnosti ili odsutnosti svojstava dvaju prototipova tematskih uloga, tzv. protovršitelja (eng. *proto-agent*) i prototrpitelja (eng. *proto-patient*). Sâm Dowty protouloge određuje kao poopćenja višega reda o leksičkome značenju (»higher-order generalization ABOUT lexical meaning« DOWTY 1991: 577, naglašavanje autorovo).⁸ Evo svojstava prototipnoga vršitelja⁹ (DOWTY 1991: 572):

- a) voljno sudjeluje u događaju ili stanju izrečenom rečenicom;
- b) u radnji ili stanju sudjeluje osjećajima i osjetilima, možda mišljenjem i znanjem;¹⁰
- c) uzrokuje događaj ili promjenu stanja drugoga sudionika;

⁶ Popisi brojnih radova o PSM-u te oni koji izvještavaju o nekim raščlambama izvedenima na osnovi PSM-a (prije svega Anne Wierzbicke i Cliffa Godarda, ali i drugih autora) nalaze se na mrežnoj stranici <http://www.uned.edu.au/bcss/linguistics/nsm/> (preuzeto 26. XI. 2010.). O raščlambi leksika emocija v. WIERZBICKA 1999.

⁷ Iako se u razmatranju tematskih uloga kao predmet raščlambe obično uzima rečenica kao jedinica iskaza situacije, ipak ostaje činjenica da tematske uloge nisu nužno vezane za rečenicu kao sintaktičku cjelinu. Stoga je načelno dopušteno odnose tematskih uloga promatrati i izvan uobičajenoga konteksta konkretne rečenice.

⁸ Još je nekoliko autora, i to predstavnika različitih jezikoslovnih teorijskih stajališta (Van Valin, Jackendoff, Dik, Kibrik), prepoznalo objasnidbene mogućnosti koje otvara poopćavanje semantičkih uloga. V. VAN VALIN 1999.

⁹ Prema Dowtyjevim riječima, popise svojstava protovršitelja i prototrpitelja, inače oblikovane na osnovi KEENAN 1976 i 1984, ne treba držati iscrpnim ni konačnim.

¹⁰ Dowty rabi eng. *sentience*, koji se u prvome redu odnosi na osjećajnost, ali u različitim se određenjima toga pojma navode osjetilnost odnosno spoznajne sposobnosti (mišljenje, znanje). Iz primjera u DOWTY 1991 može se zaključiti da i autor pod pojmom *sentience* osim na osjećajnost misli na osjetilnost i spoznajne čovjekove sposobnosti.

d) pomičan je (u odnosu na položaj drugoga sudionika).¹¹

Prototipnoga trpitelja odlikuju sljedeća svojstva (DOWTY 1991: 572):

a) mijenja mu se stanje;

b) napredovanje radnje i promjena stanja prototrpiteља u proporcionalnome su odnosu;

c) pod utjecajem je drugoga sudionika u situaciji (sa svojstvima protovršitelja);

d) nepomičan je (u odnosu na pomicanje drugoga sudionika u situaciji).¹²

S obzirom da je pitanje određivanja tematskih uloga jedan od predmeta ovoga istraživanja, uglavnom će se govoriti samo o prvoj i drugoj tematskoj ulozi. Naziv »prva tematska uloga« odnosit će se na sadržaj subjekta aktivne rečenice kojoj bi predikat bio glagol osnove *nenavid-* ili *mrъz-* i koja bi odgovarala situaciji koja je leksikalizirana primjerom za koji se određuju sadržaji tematskih uloga, a naziv »druga tematska uloga« odnosit će se na sadržaj izravnoga objekta iste aktivne rečenice.

U obradi konkretnih primjera nekoliko će se puta spominjati različite vrste metonimizacija. U ovome će se prilogu u području metonimijskih promjena oslanjati na podjelu koju je uveo Ken-ichi SETO (1999). Riječ je o razlikovanju prijenosa značenja u okviru entiteta (eng. *Entity-related transfer*) te na odnos kategorija i potkategorija (eng. *Category-related transfer*). Razlikovanje pojava vezanih za entitete i kategorije u kontekstu odnosa cjeline i njezinih dijelova u kognitivizmu je dobro poznato, a često se obrađuje pomoću pojmova meronimije (ili partonomije; vezano za entitete) i taksonimije (vezano za kategorije i potkategorije).¹³ Drugim riječima, Seto razlikuje metonimiju i sinegdohu: metonimijom se opisuju odnosi vezani za entitete, a sinegdohom odnosi vezani za kategorije. Autor prepoznaje tri glavne skupine metonimija, i to s obzirom na koje se entitete odnose: prostorne, vremenske i apstraktne. Među prostornima razlikuje sljedeće tipove: cjelina – dio, spremnik – sadržaj te različite teško razvrstljive slučajeve; među vremenskima razlikuje sljedeće tipove: cjelovit događaj –

¹¹ Autor dvoji treba li dodati peto svojstvo: da protovršitelj postoji neovisno o događaju kojega izriče glagol.

¹² Dvojbeno ostaje treba li dodati i sljedeće svojstvo: da prototrpiteљ ne postoji neovisno o događaju kojega izriče glagol.

¹³ V. CRUSE 1979, 1986; TVERSKY 1990; usp. WIERZBICKA 1984.

dio događaja, ono što prethodi događaju – ono što slijedi nakon događaja; apstraktne su metonimije one koje se oslanjaju na odnos pojedinih svojstava i cjeline entiteta.

2. RAŠČLAMBA PRIJEVODNIH OBRAZACA

Korpus primjera na kojima se zasniva ovo istraživanje izlučen je iz KORPUSA ZA RCJHR, a sastoji se od primjera leksema koji sadrže osnove odnosno korijene navedene u Tablici 1. S obzirom da je riječ o tzv. usporednome korpusu (koji sadrži grčke i latinske tekstove usporedne s osnovnim hcsl. tekstom), nisu posebno navođeni bibliografski podaci pojedinih grčkih i latinskih usporednih navoda, već se oni mogu naći u: NAZOR 1991: XXXI–XXXVI; XXXVII–XXXIX. Provjera je stanja pojedinih primjera, po potrebi, obavljena na fotografijama FOTOTEKE HCSL. TEKSTOVA. Navodi iz grčkih i latinskih biblijskih tekstova preuzimani su s kartica KORPUSA ZA RCJHR, ali i provjeravani u: SEPTUAGINTA, NOVI ZAVJET, VULGATA.

Među biblijskim primjerima hcsl. leksema izvedenih iz korijena *mr̥bz-* zabilježena su 22 primjera s grčkim leksemima osnove βδελ-, a samo su dva primjera obrazaca s leksemima drugih grčkih osnova. Među nebiblijskim primjerima obrazaca s grčkim osnovama (samo Comm) 21 je primjer s leksemima osnove βδελ-, a samo jedan s leksemom druge osnove. Među biblijskim primjerima s latinskim leksemima 8 ih je s osnovom lat. *abomin-* i 8 s leksemima drugih osnova. Među nebiblijskim primjerima s latinskim leksemima 4 su s lat. *abomin-*, 4 s *displic-*, 4 s *crud-* i 11 ostalih.

U Tablicama 2. – 5. navode se prijevodni obrasci koje s grčkim i latinskim leksemima ostvaruju hcsl. leksemi osnovama *mr̥bz-* i *nenavid-*. Simbolom »0« u tablicama su obilježena mjesta na kojima je slavenski leksem umetnut (u grčkom ili latinskom tekstu prijevodnoga predloška nema leksema koji bi bio preveden leksemom osnove *mr̥bz-*) ili se pogrješkom našao u tekstu. Simbolom »?« obilježena su mjesta na kojima grčki ili latinski tekst prijevodnoga predloška nije utvrdio ili nije utvrđen u KORPUSU ZA RCJHR.

Tablica 2. Prijevodni obrasci sa sosl. i hosl. osnovom *mrbz-* ostvareni u biblijskim tekstovima
 Table 2. Translational patterns with the Old Church Slavonic and the Croatian Church Slavonic stem *mrbz-* realized in biblical texts

	Stari Zavjet			Novi Zavjet	
	Psaltir		ostale starozavjetne knjige (prijevod s latinskoga ili prilagodba tekstu <i>Vulgate</i>)	Evandjelja	Apostol
	prijevod s grčkoga ¹⁴	prijevod s latinskoga ili prilagodba tekstu <i>Vulgate</i>			
<i>mrbzb</i>					
<i>mrbzati</i>					
<i>mrbzovanie</i>					
<i>omrbzēti</i>	1x βδέλυσσεσθαι		1x βδέλυγμα		
<i>omrbznuti</i>	1x βδέλυσσεσθαι				
<i>omrbziti (se)</i>					
<i>omrbzenb</i>			1x abominatus		
<i>mrbzōkb</i>		2x abominabilis	1x ἐβδελύγμενος 1x ἐχθιστος		
<i>mrbzostb</i>	1x βδέλυγμα		3x abominatio	1x βδέλυγμα	3x βδέλυγμα 1x ἀσχημοσύνη
<i>mrbzēti</i>	3x βδέλυσσεσθαι		2x taedet 1x abominari		1x odibilis 1x dedecus 1x taedet
<i>omražēnb</i>			1x abominatus		
<i>omraziti se</i>	2x βδέλυσσεσθαι				
<i>vzmrbzstvovati</i>					

¹⁴ Grčki i latinski biblijski tekstovi (Septuaginta, grčki novozavjetni tekstovi, Vulgata)

Tablica 3. Prijevodni obrasci sa sasl. i hosl. osnovom *mrbz-* ostvareni u nebiblijskim tekstovima
 Table 3. Translational patterns with the Old Church Slavonic and the Croatian Church Slavonic stem *mrbz-* realized in non-biblical texts

	Comm	propovijedi i nagovori	časlovska čitanja	antifone	molitve, posljednice, litanije, himni, dijelovi mise	RegBen	ostalo
<i>mrbzb</i>						1x 0	
<i>mrbzati</i>	1x πρήγνυμαι						
<i>mrbzovanie</i>							
<i>omrbzēti</i>	1x βδελώσσειν						
<i>omrbznuti</i>		1x displicere	1x constringere				
<i>omrbziti (se)</i>	1x βδελώσσεισθαι						
<i>omrbzenb</i>							
<i>mrbztko</i>	17x βδελωκτός 1x βδελώσσεισθαι	1x crudelis 1x displicere	2x crudelis 2x ?	1x turpis 1x odiosus 1x crudelis			1x ?
<i>mrbzostb</i>		3x abominatio 2x 0	1x crudelitas		1x fastidium 1x ignominia		1x horror 3x ?
<i>mrbzēti</i>		1x fastidire 1x desplicere		1x displicere 1x vilescere			1x detestabilis 1x abhorrere 1x 0
<i>omraženb</i>							
<i>omraziti se</i>		1x ?	1x ?			1x abominare	1x displicere
<i>vzmrbzstvovati</i>	1x βδελώσσεισθαι						

Tablica 4. Prijevodni obrasci sa sosl. i hosl. osnovom *nenavid-* ostvareni u biblijskim tekstovima
 Table 4. Translational patterns with the Old Church Slavonic and the Croatian Church Slavonic stem *nenavid-* realized in biblical texts

	Stari Zavjet				Novi Zavjet	
	Psaltir	ostale starozavjetne knjige			Evangelija	Apostol
		prijevod s grčkoga	prijevod s latinskoga ili prilagodba tekstu <i>Vulgate</i>	prijevod s grčkoga		
<i>nenavistъnъ</i>		1x odium	1x ἔτιμος	1x odiosus		
<i>nenavistъnikъ</i>						
<i>nenavidѣnie</i>	1x μίσος					
<i>nenavidъnъ</i>	1x μίσος			1x odiosus		
<i>nenavidlъnъ</i>						1x μισεῖν
<i>nenavidimъ adj.</i>					2x μισεῖν	1x μισεῖν
<i>navidѣti</i>						
<i>nenavistъ f.</i>	2x μίσος 1x μισεῖν	2x odium 1x insidiae	1x μίσος		2x odium 1x insidiae 1x invidia	2x φθόνος 1x ζήλος
<i>nenavidѣti</i>	23x μισεῖν	2x insidarii	5x μισεῖν 1x βδελύσσεσθαι	5x odisse 1x odio habere 1x detestari	5x μισεῖν	8x μισεῖν 1x 0
<i>vznenavidѣti</i>	13x μισεῖν	1x odisse	10x μισεῖν 1x παραλογίζεσθαι	1x odisse 1x despicerе	5x μισεῖν	2x μισεῖν

Tablica 5. Prijevodni obrasci sa sosl. i hosl. korijenom *nenavid-* ostvareni u nebiblijskim tekstovima
 Table 5. Translational patterns with the Old Church Slavonic and the Croatian Church Slavonic stem *nenavid-* realized in non-biblical texts

	Comm	propovjedi i govori	časlovska čitanja	antifone	molitve, posljediće, litanije, himni, djelovi mise	RegBen	ostalo
<i>nenavistnъ</i>	6x μισήτος 2x μίσος	1x ?		1x ?	1x invidus	1x desidiosus	1x ?
<i>nenavistnikъ</i>	1x μισήτος				1x aemulus		
<i>nenavidenie</i>	1x μισεῖν					1x invidia 1x zelum	
<i>nenavidnъ</i>		1x 0		1x odii			
<i>nenavidlнъ</i>							1x μισοδελφία
<i>nenavidimъ adj.</i>	1x μισεῖν 1x ἀδελφεῖν		1x invisibilis 1x invidens 2x ?				
<i>navidēti</i>							1x ?
<i>nenavistъ f.</i>	2x μίσος	13x odium 2x invidia 1x insidiae 1x immanitas	3x odium 2x odiosus 2x invidia 1x saevire 1x 0 1x ?	2x odium 1x exosus 2x ?	3x insidiae 1x odium 1x invidia 6x ?		2x odium 1x insidiae 3x ?
<i>nenavidēti</i>	7x μισεῖν	1x παροργάν 11x odisse 1x odio habere 5x ?	4x odisse 1x odus 2x 0 2x ?	6x odisse 1x despiciere	2x despiciere 1x odisse 2x ?		2x μισεῖν 1x μισόχαλος 2x odisse 1x 0 2x ?
<i>vznenavidēti</i>	10x μισεῖν 2x βδελύσσεισθαι	4x odisse 1x odio habere 1x 0 1x ?	2x odisse 2x ?	4x odisse 1x odio habere 1x despiciere 1x ?		1x odisse	2x ?

3. LEKSIKOLOŠKA RAŠČLAMBA

Na osnovi tablica prikazanih u prethodnome poglavlju može se izvršiti kratka leksikološka raščlamba koja pokazuje određena zajednička svojstva i razlike između skupina leksema dviju obrađenih osnova (*mr̂bz-* i *nenavid-*); posebno u odnosu na ranije obrađene leksikalizacije loših čuvstava (u LUČIĆ 2008).¹⁴

Prije svega, zanimljivo je da u skupini leksema osnove *mr̂bz-* ima gotovo tri puta manje primjera nego u skupini leksema osnove *nenavid-*: primjera osnove *mr̂bz-* je ukupno 97 (39 biblijskih i 58 nebiblijskih), a primjera osnove *nenavid-* je 272 (114 biblijskih, a 158 nebiblijskih).

Nadalje, u skupini leksema osnove *mr̂bz-* najviše je različitih leksemskih oblika među glagolima (7 ih je prema 2 imenička leksema i 4 pridjevska). U skupini leksema osnove *nenavid-* stanje je obratno. Potvrđeno je više imenskih leksemskih oblika: 3 imenička i 4 pridjevska, a glagolskih je 2 (točnije 3, ali oblik *navidēti* treba isključiti, jer se usporedbom jedinoga primjera sa srodnim drugim tekstom pokazuje da je riječ o pisarovoj pogrješci).

U obje skupine tekstova brojem primjera prednjače imena: u biblijskim je tekstovima 41 primjer imena, a ukupno ih je 67; u biblijskim je tekstovima 17 primjera glagola, a ukupno ih je 30. U ukupnome broju primjera uvjerljivo prednjače glagoli – i to u obje skupine tekstova: u biblijskim tekstovima 88 je takvih primjera, a kada se zbroje primjeri iz biblijskih i nebiblijskih primjera ima ih 168; u biblijskim tekstovima potvrđeno je svega 26 primjera imena, a ukupno ih je 104.

Zanimljivo je da ni iz jedne od dviju obrađenih osnova nema izvedenih priloga; pojavljuju se samo glagoli, imenice i pridjevi. Za usporedbu, sve ostale dosada obrađene leksikalizacije drugih čuvstava imaju barem manji broj priloga (ljubav, nada, zadovoljstvo, strah, tuga; v. LUČIĆ 2008: 253–255). To se svojstvo osnova *nenavid-* i *mr̂bz-* može pokušati protumačiti tek kada se obradi leksikalizacija svih jedanaest Akvinčevih čuvstava.

4. OBRADA PRIMJERA S OBZIROM NA PRIJEVODNE OBRASCE

4.1. Obrada primjera leksema osnove *nenavid-*

Kao što je u uvodu spomenuto, ovaj se rad oslanja na stav da uporaba pojedinih jezičnih sredstava, barem do određene mjere, određuje njihov opis. S obzirom da su hcsl. tekstovi većinom prijevodni, to znači da treba pokušati što je moguće detaljnije raščlaniti prijevodne obrasce koji su potvrđeni u hcsl. tekstovima.

Samo se u dvama primjerima čini da je glagoljaš svjestan osnovnoga značenja korijenskoga hcsl. morfema *-vid-*. Prvi je *bl(agoslovle)nъ g(ospod)ъ iže ne dastъ n(a)sъ v rucê nenavidimimъ vragomъ n(a)šimъ* (čitanje na blagdan sv. Ćirila i Metoda biskupa, BrN₂ 408b) prema lat. *benedictus Deus, qui non dedit nos in manus invisibilium hostium nostrorum*. Riječ je vjerojatno o pisarovoj pogriješci, jer je umjesto *nevidimъ* koji se uobičajeno rabi za prijevod lat. pridjeva participskoga postanja *invisibilis* ‘nevidljiv; duhovan’ pisar uporabio leksem *nenavidimъ*. Takvoj je odluci prevoditelja možda doprinijela i okolnost da se odmah iza leksema *invisibilium*, nalazi leksem *hostium* (hcsl. *vragъ*) koji je konceptualno blizak leksemima osnove *nenavid-*. Drugi je primjer u prijevodu s grčkoga: *kadê nenavideče ubogoga mneče ne vmrêti* (nagovor Ivana Zlatoustoga o sujetnom životu i strašnom sudu, CPet 345v) prema grč. οἱ παρορώντες τοῦς πένητας. Tu je prevoditelj čini se prevodio, bolje reći tumačio, morfem po morfem: *παρά* ‘pokraj, mimo’ i *ὄραω* ‘vidim’. S obzirom da se ‘gledati pokraj’ može tumačiti kao ‘ne vidjeti ono što se treba vidjeti’, prevoditelj je upravo tako i preveo grč. leksem, ali dodajući i pojačivački infiks ‘na’, kako bi omogućio i ostvarenje metaforičkoga značenja primjerena ovoj frazi: onaj koji gleda pokraj ubogoga – taj ga mrzi (hcsl. *nenavidi*). Takav je prevodilački proces obilježen tumačenjem već primijećen u prevođenju s grčkoga na starocrkvenoslavenski (scsl.).¹⁵

Prijevodne je obrasce s leksemima hcsl. osnove *nenavid-* najprimjerenije tumačiti pomoću opreke dobra i zla, nebeskoga i zemaljskoga, Boga i Zloga. Na razini razjašnjenja to će se zrcaliti u sadržaju tematskih uloga. Iako nema mnogo primjera u kojima je Zli sadržaj prve tematske uloge (onaj koji *nenavid-i*), a posebno je neobično da nema takvih biblijskih primje-

¹⁵ Usp. način prevođenja leksema grč. osnove *ταπειν-* scsl. leksemima osnove *smêr-* (LUČIĆ 2006–2007).

ra, sljedeća dva nebiblijska primjera pokazuju da je prototipni sadržaj prve tematske uloge upravo Zli, đavao: *bêsi is 'prva bo nenavist' na č(lovê)ka imut'* (CommPs 43,8, PsFr 40c) prema grč. τούς δαίμονας· ἐξ ἀρχῆς γὰρ μῖσος πρὸς τὸν ἄνθρωπον κέκτηνται; *nenavide dévalb dobrihb delb* (*Acta Petri et Andreae*, CŽg 102v) prema grč. ὁ δὲ μισόκαλος διάβολος. Posebno je značajan prvi navedeni primjer, jer pokazuje i da je prototipni sadržaj druge tematske uloge čovjek. Sljedeći primjer pojašnjava da je »veća« *nenavist* ona koja je usmjerena na Boga nego ona usmjerena na čovjeka: *av'gustinb govori veče sg'rêšajutb oni ki nenavide onoga ki na neb(e)sêhb vlada ner' oni ki ga ras'peše egda na z(e)mli hoêše* (O pokajanju za grijeh, CVinod 29d). I sljedeći biblijski primjer pokazuje da su prototipni sadržaj prve tematske uloge Zli, zlo i zli ljudi. Čovjek, naime, postaje sadržaj prve tematske uloge tek ako je sadržaj druge tematske uloge čovjek koji je prije toga *nenavid*-io Boga: *nenavidečee li te g(ospod)i vznênnavidehb i o vrazêhb tvoihb istaêhb svršenoju nenavistiju vznênnavidêhb e i vrazi biše mnê* (Ps 138,21–22, PsLob 87v) prema grč. οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, κύριε, ἐμίσησα καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι i lat. *nonne qui oderunt te Domine oderam et super inimicos tuos tabescebam perfecto odio oderam illos inimici facti sunt mihi*. Evo još dva nebiblijska primjera u kojima je Bog sadržaj druge tematske uloge: *i bêžet ot lica ego vsi nenavidečei ego* (antifona, MVat₄ 204c) prema lat. *et fugiant qui oderunt eum a facie eius*¹⁶; za opata koji nije dobar primjer povjerenim mu redovnicima kaže se: *ti že vznenavidê nakazanie moe i otvrže s(love)sa moe*¹⁷ (RegBen 6a) prema lat. *tu vero odisti disciplinam et proiecisti sermones meos post te*.

Najčešći su primjeri u kojima kao sadržaj druge tematske uloge i predstavnik dobra stoji čovjek, ali ne bilo kakav, nego onaj koji je u prisnome odnosu s Bogom – Božji čovjek, a ne Bog. U ulozi sadržaja prve tematske uloge i kao predstavnik zla također najčešće stoji čovjek, ali koji je (uglavnom samo neizravno, u bližem ili daljem kontekstu) opisan kao čovjek koji je u službi zla i Zloga. Među biblijskim primjerima to pokazuju sljedeći pri-

¹⁶ Usp. Ps 67,2: καὶ φυγέτωσαν οἱ μισοῦντες αὐτὸν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ.

¹⁷ Usp. *ti že vznenavide nakazanie moe i otvrže sl(o)v(e)sa moe vaspel* (Ps 49,17, PsLob 32v) prema grč. σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω i lat. *tu vero odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum*.

mjeri: *prêdani že budete roditeli i bratiju i rodom' i drugi svoimi ... i budete nenavidimi* vsêmi č(lovê)ki imene moego radi (L 21,17, MVat₄ 243a) prema grč. παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων ... καὶ ἔσεσθε μισοῦμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου i lat. *trademini autem a parentibus et fratribus et cognatis et amicis ... et eritis odio omnibus propter nomen meum; umnoženi sutb ki nenavidet' me bez' pravdi* (Ps 37,20, CPar 36v) prema grč. ἐπληθύνθησαν οἱ μισοῦντές με ἀδίκως i lat. *multiplicati sunt qui oderunt me inique; vii vrugi moe êko umnožiše se i nenavideniem nêpravadnimb vznenavideše me* (Ps 24,19, PsLob 15r) prema grč. ἰδὲ τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν καὶ μῖσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με i lat. *respice inimicos meos quoniam multiplicati sunt et odio iniquo oderunt me; vsbk' ubo nenavidei br(a)ta svoego čl(o)vêkoubiica est'* (1 J 3,15, MVat₄ 135b) prema grč. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ i lat. *omnis qui odit fratrem suum homicida es; eliko nezlobivi dr'žet'se po pravdê ne imut' postidêti se bezumni že dosaždeniê ičuše pohotnici nečistivi biv'se v'znenavideše čuvstvîe ... vznenavidše bo prêmudrostb a straha g(ospod)na ne izvoliše* (Pr 1,29, BrVO 351c) prema grč. ὅσον ἂν χρόνον ἄκακοι ἔχωνται τῆς δικαιοσύνης, οὐκ αἱ σχυνθήσονται· οἱ δὲ ἄφρονες, τῆς ὕβρεως ὄντες ἐπιθυμηταί, ἀσεβεῖς γενόμενοι ἐμίσησαν αἰσθησιν ῥ' ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ φόβον τοῦ κυρίου οὐ προείλαντο i lat. *usquequo parvuli diligitis infantiam et stulti ea quae sibi sunt noxia cupiunt et imprudentes odibunt scientiam ... eo quod exosam habuerint disciplinam et timorem Domini non susceperint*. Tim je primjerima srodan i primjer u kojemu napušteni Jeruzalem nariče, jer su ga napustili svi prijatelji (točnije, nariču stanovnici Jeruzalema): *vazvahb vse priêteli moe i ti vsi vznenavideše me* (LamJr 1,19, BrVO 231c) prema grč. ἐκάλεσα τοὺς ἔραστὰς μου, αὐτοὶ δὲ παρελογίσαντό με i lat. *vocavi amicos meos et ipsi deceperunt me*. Među nebiblijskim primjerima, takvi su sljedeći: *dobrago radi uč(e)niê nenavidimb bê ot zalihb i priçeniê bezumnihb radi bêža v pustinju* (na sv. Jeronima prezbitera, BrVat₆ 180b); *ijudêe si bo h(rbst)a vz'nenav(i)dêše* (CommPs 88,24, PsFr 73a) prema grč. τοὺς Ἰουδαίους· οὗτοι γὰρ τὸν Χριστὸν ἐμίσησαν; *ot ruk' vsêh' nenavideçihb nasb izbavi n(a)sb g(ospod)i b(ož)e n(a)šb* (antifona, BrVO 96d) prema lat. *de manu omnium qui oderunt nos, libera nos, Domine; zavideše pavlu bratu svoee ženi i nenavideše ga*

zato ča bēše h(r̥st)ēnin' (životopis sv. Pavla pustinjaka, CŽg 79v);¹⁸ s(ve)-ti večesl(a)v̥b mili h(r̥st)u m(u)č(e)n(i)k̥ egože br(a)t̥b nas' tavi nevērnih̥b poslušān̥b **nenavidim̥b bē** (čitanje na sv. Večeslava mučenika, BrLab 134a).

Prvi značenjski pomak na koji treba obratiti pozornost je onaj u kojemu sadržaj prve tematske uloge postaje Bog, ali sadržaj druge tematske uloge tada naravno više nije Božji čovjek nego grijeh, a onda i grješnik, kako pokazuju sljedeća tri primjera: b(og̥b) ... **vznenavide** vse tvorečee bezzako[nie] (Ps 5,7, PsLob 2v) prema grč. θεὸς ... ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν i lat. *Deus ... odisti omnes qui operantur iniquitatem*; b(og̥b) ubo ih̥b **nenavidit̥b** bezakoniē (Jdt 5,21, BrVO 389a) prema lat. *Deus enim illorum odit iniquitatem; zelo bo negotuet' b(og̥b) ubiūcin' d(u)še i kr've nepr(a)v(e)dni i last(i)vi ta nenavist'na* ot b(og̥a) sut' vsa siē ēkože i židove g(ospo)da ubiv'sei (CommPs 5,7, PsFr 4b) prema grč. σφόδρα γὰρ ἀγανακτεῖ θεὸς ἐπὶ φόνῳ ψυχῆς καὶ αἵματι ἀδίκῳ καὶ δόλῳ, ὅτι μισητὰ παρὰ θεῶ ταῦτα, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κύριον ἡτῆς δόξης ἠ ἀποκτείναντες. Takvim su primjerima srodni oni u kojima *nenavid*-i Božji čovjek, a među njima najbrojniji su psaltirski: *ki ljubite g(ospod)a nenavij'te zaloe* (Ps 96,10, CPar 85r) prema grč. οἱ ἀγαπῶντες τὸν κύριον, μισεῖτε πονηρόν i lat. *qui diligitis Dominum odite malum; v'znenavidēh' cr(b)kn̥b zlobivih' i nečistivimi ne sedu* (Ps 25,5, CPar 25r) prema grč. ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω i lat. *odivi ecclesiam malignantium et cum impiis non sedebo; vsak̥b put̥b neprav(e)dni vzñēnavidēh̥b* (Ps 118,128, PsLob 80v) prema grč. πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμίσησα i lat. *omnem viam iniquam odio habui*. Takvi su i nebiblijski primjeri: *ot v'sēh' bo s(i)nov'č(lovēča)skih̥b mr's'ci i nenavis'tni* biše židove poneže na b(og̥a) ruki v'z'd'vigu prema grč. ἀπὸ πάντων γὰρ υἱῶν ἀνθρώπων βδελυκτοὶ καὶ μισητοὶ γεγόνασιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ κατὰ θεοῦ τὰς χεῖρας ἐπῆραν (CommPs 20,11, PsFr 20c) te *da pričēcēniem'taini naučiši ni z(e)m(a)lskaē nenavidēti a n(e)b(e)skaē ljubiti* (antifona, MVat₄ 2d) prema lat. *ut huius participatione mysterii doceas nos terrena despiciere et amare caelestia*.

U jednome primjeru leksem osnove *nenavid*- preuzima značenje iz područja koncepta ljutnje koji pripada istomu stupcu loših čuvstava iz Akvinčeva

¹⁸ U grčkome prijevodnome predlošku nema točne usporednice ove rečenice, a prepisivač legende u CŽg i inače često svoj tekst obogaćuje dodacima (BADURINA-STIPČEVIĆ 1992: 43).

sustava: *deciju et(e)ru sudiju poganinu i progonit(e)lju s(ve)tih' nenavistiju na h(r̄st)̄bēne v stokuju dišuću g(ospod)a svoego c(ēsa)ra vlastiju p(o)-v(e)lenie o h(r̄st)̄bēnēh̄ počē se radovati* (na blagdan sv. Vincencija i Anastazija, mučenika, BrN₂ 349d) prema lat. *Datiano cuidam praesidi et gentili sacrilego saeviendi in christianos rabies aspirasset et ad minorum imperatorumque suorum iussum potestatem se accepisse gauderet*. Riječ je o sinegdohi POTKATEGORIJA ZA POTKATEGORIJU. Nenavist i ljutnja dva su koncepta koja pripadaju istoj kategoriji čuvstava. U sljedećem je primjeru riječ o dvjema ulančanim značenjskim promjenama: *o z(e)mle ijudova b(la)ž(e)na esi iže ēže iruda c(ēsa)ra nenavistiju v' ugašeni mladēnac' tlačena esi* (nagovor sv. Augustina biskupa; BrPm 32d) prema lat. *Beata es, o Bethlehem terra Iuda, quae Herodis regis immanitatem in puerorum extinctione perpessa es*. Tu se za Herodov okrutni karakter (lat. *immanitas*) rabi leksem osnove *nenavid-*. Prvo je vremenskom metonimizacijom PRETHODNO ZA SLJEDEĆE okrutnost prešla u područje koncepta straha (jer okrutnost izaziva strah), a potom je sinegdohom POTKATEGORIJA ZA POTKATEGORIJU strah zamijenjen leksemom koji izriče koncept nenavisti.¹⁹ Drugo je moguće objašnjenje istoga primjera da je riječ o apstraktnoj metonimiji po kojoj svojstvo okrutnosti zamjenjuje čitavo konceptualno područje nenavisti, ali ono se čini manje vjerojatnim jer, osim slaboga poznavanja latinskoga, pretpostavlja i da srednjovjekovni redovnik glagoljaš ne razlikuje čuvstava (ovdje nenavist) od karakternih osobina (ovdje okrutnost) što je moguće, ali manje vjerojatno s obzirom da je riječ o znanju iz osnova askeze.

Ovdje se neće detaljnije ulaziti u značenjski odnos osnova *nenavid-* i *zavid-* jer osnova *zavid-* još nije obrađena. Ipak, na razini tvorbe očita je veza tih dviju osnova: zajednički im je morfem *vid-*. Sljedeći novozavjetni primjeri pokazuju da je i glagoljaš te veze svjestan još od prvih prijevoda, jer grč. φθόνος (lat. *invidia*) 'zavist, ljubomora' prevodi pomoću leksema osno-

¹⁹ Taj je primjer zanimljiv i zbog toga što potvrđuje zaključak do kojega je na osnovi vlastitoga istraživanja došao Martin HILPERT 2010: da se sinegdohi (C-metonimije) rijetko nalaze na početku ulančanih značenjskih promjena. Naravno, s obzirom da se pojmom sinegdohi opisuju odnosi unutar i između kategorija, može se pretpostaviti da će se i metafore, kao promjene u okviru kategorije, rijetko nalaziti na početku lančanih značenjskih promjena. Tu hipotezu tek treba provjeriti, jer ako je točna, to bi bilo još jedno obilježje u kojemu se razlikuju metafora i metonimija.

ve *nenavid-*: a *vidêše bo da po nenavisti prêdaše ego ar'hierêi* (Mc 15,10, CPar 251v) prema grč. ἐγίνωσκεν γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς i lat. *sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes*; *napl̂njeni vsbkogo bezakoniê i zlobi ljubodêênîê lukav̂stva lihoimaniê zavisti nenavisti uboistv'a rv̂nnê* (err. pro rv̂veniê) *l̂sti prêl̂sti zlor(̂)v'niê* (R 1,29, BrVO 82b) prema grč. πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ πορνείᾳ πονηρίᾳ πλεονεξίᾳ κακίᾳ, μεστους φθόνου φόνου ἔριδος δόλου κακοηθείας i lat. *repletos omni iniquitate malitia fornicatione avaritia nequitia plenos invidia homicidio contentione dolo malignitate susurrone*; *dêênîê pl̂tskaê sut' ljubodêênîê nečistota studodêênîê idolosluženie otrovleniê vraždi rv̂venie zavist' êrost' razdraženiê raspre eresi nenavist' zlomišleniê uboistva rv̂ên'stva igraniê kozloglasovanie* (G 5,20, MVat₄ 145a) prema grč. φανερά δέ ἐστὶν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἄτινά ἐστιν πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθειᾶι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι i lat. *manifesta autem sunt opera carnis quae sunt fornicatio immunditia luxuria idolorum servitus veneficia inimicitiae contentiones aemulationes irae rixae dissensiones sectae invidiae homicidia ebrietates comesationes*; i *n(i)ne vpros'še nezavisti i nenavisti otčisti podobaem̂ na č(lovê)cêi nemoči toli krhosti* (propovijed sv. Jeronima prezbitera, BrN₂ 419c) prema lat. *non livori et invidiae deputare debemus, sed humanae fragilitati ac infirmitati*; *ot nego r'v'novaniê i dêl̂b nenavidimi on̂ v'sêĥb dob'riĥb nepriêtel̂b rekomi d'êval̂b* (na blagdan Začecá Blažene Djevice Marije, BrN₂ 387a) prema lat. *cuius piaie intentinis operibus invidens ille bonorum omnium inimicus diabolus*. Navedeni primjeri pokazuju da hcsl. prijevodni obrazac s leksemima lat. osnove *invid-* nasljeđuje scsl. prijevodni obrazac osnove *nenavid-* s grč. osnovom φθον-. Osim što je na to utjecala srodnost značenja *zavid-* i *nenavid-*, o čemu se detaljnije govoriti može tek nakon istraživanja osnove *zavid-*, na učvršćivanje su toga obrasca mogle utjecati dvije činjenice iz područja tvorbe: prevoditelj je navikao latinski negacijski prefiks *in-* (u *in-vidia*) prevoditi hcsl. negacijskim prefiksom *ne-*, a lat. korijenski morfem *vid-* oblikom je istovjetan i značenjem srodan hcsl. korijenskomu morfemu *vid-* (u *ne-na-vid-* i *za-vid-*). Prevodeći doslovno, morfem po morfem, prevoditelj je tako mogao dobiti osnovu **ne-vid-* koja je već zauzeta konkretnim značenjem vezanim za osjetilo vida. Tek dodajući prefiks *na-*,

prevoditelj je mogao dobiti značenjski prihvatljivu osnovu *ne-na-vid-* koja mu je već poznata iz csl. sustava. Tako je ovaj prijevodni obrazac vjerojatno dobar primjer postupka doslovnoga prevođenja morfem po morfem u kojemu prevoditelj nastoji poštovati cjelinu csl. sustava kako ga poznaje.

Vjerojatno je upravo zbog prijevodnoga obrasca s lat. *invid-* u prijevodima s latinskog zabilježeno više primjera u kojima su leksemi morfski slične osnove *insid-* prevedeni leksemima hcsl. osnove *nenavid-*. Da je riječ samo o prijevodima s latinskoga jasno pokazuju dva biblijska primjera: **nenavidit'** v' skrov'nê k(a)ko lav' v pečeri svoei **nenavidit'** da vshital bi ničega (Ps 9,30, CPar 14v; inačica: *laet' ... laety* PsLob 5r) prema grč. ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρα αὐτοῦ, ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν i lat. **insidiatur** in abscondito quasi leo in spelunca sua **insidiatur** ut rapiat pauperem; i biše v **nenavistb** s(ve)tiliču i vlast' veliju vb iz(drai)li vsagda (1 Mach 1,38, BrVO 409b; inačica: *k' zasêdamb* BrN₂ 239c, *k' zas(êd)am̃* BrVat₅ 220b) prema lat. *et factum est hoc ad insidias sanctificationi et in diabolium malum in Israhel.*²⁰ Evo još dva primjera koji su izravno prevođeni s latinskoga: eže n(e)b(e)skim̃ darom' nasitil' esi g(ospod)i podai prosim' da ot tainih' n(a)š(i)h' očistim se i ot nepriêznenih' **nenavisti** izbavim' se (oracija, MNov 135d) prema lat. *quos caelesti, Domine, dono satiasti, praesta, quaesumus, ut a nostris mundemur occultis et ab hostium liberemur insidiis;* začiti m(o)l(i)m(o) te g(ospod)i b(la)ž(e)nie m(a)rie hodataistvom' sie obitêli ot vsêh̃ protivn'stvi i vsễm' sr(̃d)cem' tebê priležeće ot nepriêtel' **nenavisti** m(i)l(o)sr'd' i m(i)l(o)stiv' izbavi (oracija, MVat₄ 262d) prema lat. *defende, quaesumus Domine, beata Maria semper virgine intercedente, istam ab omni adversitate familiam; et toto corde tibi prostratam ab hostium propitius tuere clementer insidiis.*

Konačno, zanimljiv je primjer: gr̃do ubo v' n(a)šei skr'bi i dl̃go v **nenavidnoi** tuči truždaem se iz'ṽn' zane okusiti vnutrê ne hočem' ugotovanie sladosti a ljubi izṽn' tužni glad̃ n(a)š̃b (propovijed sv. Grgura pape, BrVO 330b) prema lat. *Fastidio ergo nostro tabescimus, et longa inediae peste fatigamur. Et quia gustare intus nolumus paratam dulcedinem, amamus foris miseri famem nostram.* Riječ je o primjeru slabljenja intenziteta značenja

²⁰ Hcsl. prijevod čuva i neku vezu s grčkim biblijskim tekstom kako pokazuje *vsagda* koji u latinskome nema usporednicu, ali ima u grčkome (διὰ παντός): καὶ ἐγένετο εἰς ἐνεδρῶν τῷ ἀγίασματι καὶ εἰς διάβολον πονηρὸν τῷ Ἰσραηλ διὰ παντός.

leksema osnove *nenavid-* koji onda može služiti i za prijevod lat. leksema kojim se izriče dodijavanje, pa hcsl. pridjev *nenavidьnъ* stoji prema lat. imenici *pestis* (u hcsl. sintagmi *v nenavidnoi tuči* prema lat. *inediae peste*).

4.2. Obrada primjera leksema osnove *mrъz-*

Gotovo svi primjeri leksema osnove *mrъz-* na različite su načine povezani s pojmom grijeha.²¹ Odnos se pojma grijeha i grješnosti prema osnovi *mrъz-* može opisati pomoću Setove vremenske metonimije tipa SLJEDEĆE ZA PRETHODNO: prvo se događa grijeh, a onda onaj koji griješi postaje *mrъzьkъ*. Navedeni se metonimijski tip primjenjuje na veliku skupinu primjera u kojima se leksemi osnove *mrъz-* vežu za bilo koji tip grijeha kao sinegdoha ROD ZA VRSTU. Zato pisar može umetnuti leksem *mrъzъ* bez povoda u prijevodnome predlošku u kontekst leksema koji konkretnije izriču različite vidove grješnosti (*desidiosus* 'lijen', *male vivens* 'koji loše živi', *neglegens* 'nemaran, koji nije vrijedan'): *a besede s(ve)tiъъ o(ta)съ i nastavlenie ihъ i životъ ihъ regule s(veta)go bažilija, o(tъ)ca n(a)šego čto namъ kaže ino ače posluъъ i nauкъ br'zъ i životъ dobriъъ mnihovъ a nam' mr'zimъ i lēnimъ i nevrēdnimъ i nepodobno živučіъ sramota zar'deča na lici êstъ* (RegBen 49b) prema lat. *Necnon et Collationes Patrum et Instituta et Vitas eorum, sed et regula sancti Patris nostri Basilii, quid aliud sunt nisi bene viventium et oboedientium monachorum instrumenta virtutum? Nobis autem desidiosus et male viventibus atque neglegentibus rubor confusio-nis est. Evo još niza biblijskih i nebiblijskih primjera u kojima se leksemi osnove *mrъz-* generički odnose na grijeh i grješnost: *razdražiše i o b(o)zêhъ tuždihъ i mr'zostmi* *svoimi prognêvaše i* (Dt 32,16, CPar 131v) prema grč. *παρώξυνάν με ἐπ' ἄλλοτρίοις, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπίκρανάν με**

²¹ Hcsl. osnova *mrъz-* izvodi se iz prasl. **mrъzъ-/mrъzъ-* (prasl. **mrъzēti* < praie. **merg-* 'trunuti, gnjiliti'). Navedeni praie. korijen ostvaruje dvije skupine značenja. U jednu se skupinu svrstavaju značenja povezana s vlagom i studeni izazvanom vlagom, a u drugu skupinu ulaze značenja vezana za pokvarenost, gnjilost, pa onda i gnjusnost, odvratnost i odbojnost (ETYMOLOGICKÝ 1998: 501, 1999: 504–505; usp. SKOK 1972: 472; GLUHAK 1993: 425). Zabilježen je samo jedan hcsl. primjer značenja vezanoga za vlagu i studen izazvanu vlagom: *iže puzahъ i tamniъъ čestihъ i po b'eniі lіcъ kamenіemъ v'vrženi b(i)še v' ezero da ledomъ om'rz'še t(ê)lesa ihъ prosedut'se* (čitanje na spomendan 40 svetih mučenika, BrN₂ 410b) prema *qui post vincula et carceres creberrimos, post caesas lapidibus facies, missi sunt in stagnum, ubi gelu constricta corpora eorum nocte disrumpebantur*.

i lat. *provocaverunt eum in diis alienis et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt; ostaviti s(i)ni svoe neobrêzani i poskvrniti d(u)še ihъ vъ vsêhъ nečistotaہъ i mr'zostehъ* (1 Mach 1,51, BrVO 409c) prema lat. *relinquere filios suos incircumcisos et coinquinari animas eorum in omnibus immundis et abominationibus; aće li obratit se pravdnik' ot pravdi svoee i stvorit' bezakonie po vsêh' mr'zosteh' eže nečistiv' tvoriti obikaet' eda žiti v'čnut'* (Ez 18,24, MVat₄ 34b) prema lat. *si autem averterit se iustus a iustitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominaciones, quas operari solet inpius, numquid vivet; i ego radi že imuće služenie se êkože pom(i)lovani bihom' ne stužaem' si nъ otvr'gohom se têl' (err. pro d(ê)lъ) mrъskih' ne hodeće lukav'stvi ni skvr'neće slovese b(o)žie* (2 C 4,2, BrVO 116d) prema grč. *διὰ τοῦτο, ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡ λειψήθημεν, οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ* i lat. *ideo habentes administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris non ambulantes in astutia neque adulterantes verbum Dei; dobro im' se es(tъ) kaêti ki ne mogut' smêsiti se i svoe radi mrzos'ti da prêbudêta sicê vkup' ako hoćeta* (*Ius can.*, CPet 140r).

Sljedeći je primjer zanimljiv zbog toga što prevoditelj i pisar ne prati uobičajeni prijevodni obrazac koji povezuje latinske lekseme osnove *odi-* s hcsl. leksemima osnove *nenavid-*, nego lat. *odiosus* prevodi pomoću hcsl. *mrъzъkъ*: *učuvъ ubo naučebъ b(i)si êko nêstъ da grtanu nezdravu e(stъ) pina hl'êbъ iže zdravu e(stъ) sladakъ i očima slabima mr'ska e(stъ) s(vê)tl(o)stъ eže ljuba e(stъ) zdravima* (antifona, BrN₂ 369d) prema lat. *sensit igitur et expertus est non esse mirum quod palato non sano poena est panis qui sano est suavis et oculis aegris odiosa lux quae puris est amabilis*. Takvomu je izboru vjerojatno pomogla svijest o tomu da se frazom *oči slabe* (lat. *oculi aegri*) zapravo na metaforički i metonimijski način govori o grješnome čovjeku: imenica *oči* po metonimiji DIO ZA CJELINU odnosi se na čitava čovjeka, a pridjev *slab* pretpostavlja metaforički prijenos iz domene čovjekova tijela u domenu njegova duha.

Glavnina primjera pokazuje da je prototipni sadržaj prve tematske uloge Bog, a druge: đavao, zlodusi, grijeh ili grješnik (što odmah znači i sva-ki čovjek po svojoj naravi). Evo nekoliko psaltirskih primjera u kojima je

Bog sadržaj prve tematske uloge, a sadržaj je druge tematske uloge grješnik: *mužb krivb i lastivb mrzbitb g(ospode)vê* (Ps 5,7, PsLob 2v) prema grč. ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος i lat. *virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus*²²; *prognêva se êrostiju g(ospod)ь na ljudi svoje i omrazê emu dostoênie svoje* (Ps 105,40, PsLob 70v) prema grč. καὶ ὠργίσθη θυμῶ κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐβδελύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ i lat. *iratus est furore Dominus in populo suo et abominatus est hereditatem suam*.²³ Implicitno je, ne navodeći u bližemu kontekstu Boga kao onoga koji mrzi, isto izrečeno u sljedećemu primjeru: *rastleše se i omraziše se v bezakoni [s]voihb* (Ps 52,2, PsLob 34v; *mrski stvoreni biše* CPar 47v) prema grč. διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις i lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt*; slično: *rastleše se i omraziše se v načinanihb* (Ps 13,1, PsLob 6v; *m'rski stvoreni sut'* CPar 16r) prema grč. διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν i lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis*²⁴. Takav je i sljedeći novozavjetni primjer u kojemu se za bezbožne i nepravedne ljude kaže da su: *šapatnici zli ... i prevêtnici b(og)u mrski* (R 1,30, BrVat, 51b; *b(og)omr'sci* BrVO 82c) prema grč. ψιθυριστάς, καταλάλους, θεοστυγείς i lat. *malignitate susurrone detractores Deo odibiles*. Evo i istovrsnih nebiblijskih primjera: *ne razumê bo êko bez(a)kon'nuju ego volju g(ospod)ь svêdêaše i êko nenavis'tan' bê i mr'zak'* (CommPs 35,3, PsFr 32a) prema grč. ἠγνόησε γάρ, ὅτι τὴν παράνομον αὐτοῦ γνώμην ἐγίνωσκεν ὁ κύριος, καὶ ὅτι μισητὸς ἦν καὶ βδελικτὸς; *raz'gnêva bo se b(og)ь o dêlêhb ihb i omr'zêše emu i otvrže e ot lica s'voego* (CommPs 105,40, PsFr 95c) prema grč. παρωξύνθη γάρ ὁ θεὸς ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ ἐβδελύξατο αὐτοὺς καὶ ἀπέρριψεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ; *ne mrzak' ti budêm'*

²² Taj je redak parafraziran i u sljedećem primjeru iz nagovora: *ne budi svêdêt(e)ь lazi ni č(lovê)ь krivb ni lastivb ne budi dvod(u)šapb upokorit eže estb licemêritb da ne omraziš se višnemu g(ospode)vê* (O pokajanju za grijeh, CVinod 61d).

²³ Riječ je o inačici teksta koji je već spomenut: *dostoênie moe položiste v mrzostb* (Jr 2,7, BrVO 209b) prema grč. τὴν κληρονομίαν μου ἔθεσθε εἰς βδέλυγμα i lat. *hereditatem meam posuistis in abominationem*.

²⁴ Vrlo je sličan i sljedeći psalamski redak: *rastleše se i omraziše se v bezakoni [s]voihb* (Ps 52,2, PsLob 34v; *mrski stvoreni biše* CPar 47v) prema grč. διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις i lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus*. Parafraza se nalazi u RegBen: *rastlêše se i omraziše se v svoihb volahb i v želênb n(a)šego tila* (RegBen 14a) prema lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis*.

r(eč)e sag'niv pres'tupleniem' na om(i)l(o)sr'di se n(a) me (CommPs 101,3, PsFr 84a) prema grč. *Μὴ βδελύξης με, φησί, σεσηπότα τῆ παραβάσει, ἀλλὰ σπλαγχνίσθητι εἰς ἐμέ;* *ne budi svédêt(e)l̥b laži ni č(lovê)k̥b kriv̥b ni lastiv̥b ne budi dvod(u)šan̥b upokorit eže est̥b licemêrit̥b da ne omraziš se viš̥nemu g(ospode)vê* (O pokajanju za grijeh, CVinod 61d); *ač̥e siê tvorit' semr̥b̥tni priemle semr'̥nago koliko veče sebe tvar' očit̥siti imat̥b da svoemu tvorcu êv̥bl'šu se v p̥l̥bt̥i mr̥bz̥k'ne budet'* (propovijed sv. Ambrozija, BrVO 20b) prema lat. *si hoc facit mortalis suscepturus mortalem, quanto magis se mundare debet creatura, ut suo Creatori apparenti in carne non displi- ceat*. Njima treba pridružiti i one u kojima je sadržaj druge tematske uloge židovski narod, ali zato što je Židov simbol grješnoga čovjeka: *ot v'sêh' bo s(i)nov' č(lovêč)skih̥b mr's'ci i nenavis'tni biše židove poneže na b(og)a ruki v'z'dvigu* (CommPs 20,11, PsFr 20c) prema grč. *ἀπὸ πάντων γὰρ υἱῶν ἀνθρώπων βδελυκτοὶ καὶ μισητοὶ γεγόνασιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ κατὰ θεοῦ τὰς χεῖρας ἐπῆραν;* *si rêč̥b êz(i)ci r(e)če gl(agola)hu t(a)ko ne b(u)dem̥b êkože žid(o)ve mr's'ci* (CommPs 43,15, PsFr 41a) prema grč. *τουτέστιν τὰ ἔθνη, φησίν, ἔλεγον· οὕτως μὴ γενώμεθα ὡς Ἰουδαῖοι βδελυκοί.*

Prvu tematsku ulogu može preuzeti i Božji čovjek – onaj koji Boga želi nasljedovati: *vzraduju se az̥b o sl(o)v(e)seh̥b tvoih̥b êko obrêť k̥o- rist'̥ mnogo nepravdu vznênavidêh̥b i mr'zê mi zakon že tvoji vzljubih̥b* (Ps 118,163, PsLob 81v) prema grč. *ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγιά σου ὡς ὁ εὐρίσκων σκῦλα πολλά. ἀδικίαν ἐμίσησα καὶ ἐβδελυξάμην, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα* i lat. *laetabor ego super eloquia tua sicut qui invenit spolia multa iniquitatem odio habui et abominatus sum legem autem tuam dilexi;* *si rêč̥b vz'nenavidim̥b mr'sko bo idol'skoe služenie po priš̥stvii h(r̥sto)vê* (CommPs 43,6, PsFr 40c) prema grč. *τουτέστιν μισήσομεν· βδελυκτὴ γὰρ ἡ εἰδωλολατρεία μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Χριστοῦ;* *priêm'si že m(i)l(o)st̥b kr'čeniê ... i izlagae usti s'rdač'nimi tekuče k viš'nemu istočn(i)ku života i m'rzêše emu mir̥b sa meju g(lago)li gl(agol)jučim' i s želeju svoeju* (antifona, BrN₂ 370b) prema lat. *accepta Baptismi gratia ... et inhiabant ore cordis pariter in superna fluenta fontis vitae: vilescebatque mundus iste inter verba, cum delectationibus suis.*

Kao što se u dosadašnjim primjerima moglo uočiti, često je sadržaj prve tematske uloge grješnik, ali sljedeći primjeri iz CommPs pokazuju da je

prototipni sadržaj druge tematske uloge zapravo đavao (ili zlodusi), a da je grijeh drugotni sadržaj te uloge, jer je poput izdanka ili sredstva zloduha (hcsl. *ruka*, grč. χείρ) kako pokazuje prvi od sljedećih primjera: *ps'a g(lagole)t' d'êv'la êko bes'tud'na êko mr'ska inoĉedu že gl(agole)t' d(u)-šu ruka že d'êv'la e(stb) gr(ê)h̃* (CommPs 21,21, PsFr 22b) prema grč. κύνα λέγει τὸν διάβολον, ὡς ἀναιδῆ; ὡς βδελυκτὸν· μονογενῆ δὲ λέγει τὴν ψυχῆν. χεῖρ δὲ τοῦ διαβόλου ἐστὶν ἡ ἁμαρτία; *bêsi êk(o) ras'tlêv'se ot sana i mr'sci b(i)še ot b(og)a* (CommPs 52,2, PsFr 50d) prema grč. οἱ δαίμονες, ὡς διαφθαρέντες τῆς ἀξίας, βδελυκτοὶ ἐγένοντο παρὰ τῷ θεῷ; *t(a)kovaê bo pomišal' d'êval' i bêsi mr'sci biše i ras'tlêše eže e(stb) otpadoše ot sl(a)vi svoee juže imêše ot b(og)a* (CommPs 13,1, PsFr 11c) prema grč. τοιαῦτα γὰρ διανοηθεῖς ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες, βδελυκτοὶ ἐγένοντο καὶ διεφθάρησαν, τουτέστιν ἐξέπεσαν ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν, ἧς εἶχον παρὰ θεοῦ.

Srodno prethodnim primjerima, sljedeći starozavjetni primjer leksema *mr̃zovanie* pokazuje da je Bogu mrska i žrtva koja mu se nedostojno prinosi, pa onda takva žrtva postaje i sadržajem druge tematske uloge: *ne prinosête veĉe žrtvi vsue kadilo mr'zovanie est' mnê* (Is 1,13, BrVO 9c) prema grč. οὐ προσθήησεσθε· ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶν i lat. *ne adferatis ultra sacrificium frustra incensum abominatio est mihi*. Čak mu i vlastita baština može postati mrskom onečisti li se grijehom: *dostoênie moe položiste v mrzostb* (Jr 2,7, BrVO 209b) prema grč. τὴν κληρονομίαν μου ἔθεσθε εἰς βδέλυγμα i lat. *hereditatem meam posuistis in abominationem*.

Na početku navedena metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO ima i drugo svoje lice. Sa stajališta slijeda, prvo se treba učiniti grijeh, da bi on – kada je već učinjen – mogao biti opisan nekim leksemom osnove *mr̃z-*. No, s obzirom da svaki grijeh, jednom učinjen, nužno postaje *mr̃zobk̃b*, onda *mr̃z-*kost zapravo postaje svojstvo grijeha, i to bitno (esencijalno), a ne sporedno (akcidentalno). Naime, prototipni je sadržaj prve tematske uloge Bog, a on je apsolutno biće i sve što čini također je apsolutne vrijednosti. Tako se metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO ulančava²⁵ s apstraktnom metonimijom

²⁵ Primjera ulančavanja značenjskih promjena u okviru je ove osnove relativno mnogo, što nije u skladu s ranije primijećenim da su slučajevi ulančavanja metaforizacijskih i metonimizacijskih pomaka mnogo rjeđi od primjera u kojima je ostvaren samo jedan takav

SVOJSTVO ZA ENTITET čega je možda najbolji primjer poimeničeni pridjev *mr̂zъkъ*: *ne čuv'stv(e)nie na r(a)z(u)mnje eže sazda grêh' ti êk(o) mr'z'ki otvr'gu s(ve)ti* (CommPs 138,20, PsFr 114c) prema grč. οὐχὶ τὰς αἰσθητὰς πόλεις, ἀλλὰ τὰς νοητὰς, ἃς ὤκοδόμησεν ἡ ἄμαρτία. ταύτας γάρ, ὡς βδελυκτὰς, ἀπέριψαν οἱ ἅγιοι. Osim toga, čitav niz primjera pretpostavlja istu metonimiju, npr. sljedeći novozavjetni primjeri leksema *mr̂zostъ*: *vidêh'ženu ... imuči čašu v rucê svoi isplъn' mr'zosti i skvrъn' ljubodêniê ee si* (Ap 17,4, BrVO 276a; *zlobi BrVat₅ 132a*) prema grč. καὶ εἶδον γυναῖκα ... ἔχουσα ποτήριον χρυσοῦν ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγματῶν καὶ τὰ ἀκάθαρτα τῆς πορνείας αὐτῆς i lat. *et vidi mulierem ... habens poculum aureum in manu sua plenum abominationum et immunditia fornicationis eius; na čelê ee napisano taina vavilona velikago mati ljubodêicem' i mr'zostem' z(e)m(a)lskim'* (Ap 17,5, BrVO 276a; *zapučêniju z(e)mlnomu BrVat₅ 132b*) prema grč. καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, μυστήριον, Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγματῶν τῆς γῆς i lat. *et in fronte eius nomen scriptum mysterium Babylon magna mater fornicationum et abominationum terrae; nemat'vniti inъ skvr'ъnъ i tvorei mr̂zost i lъže* (Ap 21,27, BrVO 281c; *zapustênie BrVat₅ 135b*) prema grč. καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ὁ ποιῶν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος i lat. *nec intrabit in ea aliquid coinquinatum et faciens abominationem et mendacium; muž' s mužem' mr'zost' studa dëlajuče i mъzdu êže dostoêše bludъstva ihъ v sebê sami priemljuče* (R 1,27, BrVO 82b) prema grč. ἄρσενες ἐν ἄρσεσιν τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες i lat. *masculi in masculos turpitudinem operantes et mercedem quam oportet*

pomak (v. GOOSSENS 1990; HILPERT 2007, 2010). No tako je zbog toga što je glavnini primjera svojstvena metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO koja se stoga može promatrati kao neka značenjska promjena nulte razine ili početna značenjska promjena kada je riječ o ulančanim metaforizacijskim ili metonimijskim promjenama.

Primjer osnove *mr̂z-* i množina metaforizacijskih i metonimijskih promjena koje ostvaruju leksemi te skupine dobar su primjer problema koji su semantičari već primijetili: da je teško povući jasnu granicu između metafore i metonimije do mjere da se neke značenjske promjene mogu tumačiti i metonimijom i metaforom (takav će primjer uskoro biti naveden i u ovome poglavlju). Možda su najdalje u tomu smjeru otišli Goossens kovanjem termina *metaftonimija* (eng. *metaphonymy*, uvedenoga u GOOSSENS 1990) kojim označava interakciju metafore i metonimije kada su sastavnice jednoga procesa značenjske promjene te Geeraerts koji svojim *prizmatičnim modelom* (eng. *prismatic model*, GEERAERTS 2002) ideju proširuje i na složene izraze (a ne samo jednočlane).

tuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Srodni su i sljedeći starozavjetni primjeri gdje se u naslijeđenu scsl. prijevodu dvaju stihova vjerno slijedi grčki tekst: *mr'zost' g(ospode)vê razratni puti priêtni že emu sut' vsi neporočni v puteh' svoih'* (Pr 11,20, BrVO 359a) prema grč. βδέλυγμα κυρίω διεστραμμένα ὁδοί προσδεκτοί δὲ αὐτῷ πάντες ἄμωμοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν;²⁶ *mérila lbstna mr'zost' prêd' g(ospode)m' mérilo že pravdno priêto im'* (Pr 11,1, BrVO 358c) prema grč. ζυγοὶ δόλιοι βδέλυγμα ἐνώπιον κυρίου στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῷ i lat. *statera dolosa abominatio apud Dominum et pondus aequum voluntas eius; mr'ski že sut' prêdê mnoju ustni lživi* (Pr 8,7, BrVO 357a) prema grč. ἐβδελυγμένα δὲ ἐναντίον ἐμοῦ χεῖλη ψευδῆ i lat. *labia mea detestabuntur impium*. U srodnome se kontekstu pojavljuje i imenica *mr̂zostb*, pod utjecajem grčkoga prijevodnoga predloška: *mr̂zost' g(ospode)vê ustni lbstivi* (Pr 12,22, BrVO 358d) prema grč. βδέλυγμα κυρίω χεῖλη ψευδῆ i lat. *abominatio Domino labia mendacia*. Promatra li se sadržaj druge tematske uloge u prethodnim četirima primjerima doslovno, oni zbunjuju jer se čini da se *mr̂ze* usta, put, mjerila. No za opis tih primjera u obzir treba uzeti čitavu konstrukciju fraze²⁷. Tek

²⁶ U latinskome tekstu, koji se i inače razlikuje, pojavljuje se pridjev, a ne imenica: *abominabile Domino pravum cor et voluntas eius in his qui simpliciter ambulant*.

²⁷ Pitanje je može li se i na takve slučajeve primijeniti pojam konstrukcijske metonimije (eng. *constructional metonymy*) koji je predložio HILPERT 2010, a kod kojih je riječ o nedoslovnu značenju proizašlo iz odnosa nekoliko leksičkih jedinica od kojih svaka nosi drukčije, doslovno značenje. U LUČIĆ 2009 slični su primjeri metaforizacije opisani jednostavno kao metaforizacije provedene na razini sintagme (za razliku od metaforizacije provedene na razini leksema). U kontekstu hosl. prijevoda posebno su zanimljivi primjeri u kojima prevoditelj pokazuje da razumije metaforičko značenje sintagme, ali u njezinu prijevodu primjenjuje i metodu doslovna prevođenja sastavnice sintagme (kao da ne razumije metaforično značenje sintagme) i metodu prevođenja po smislu (po kojoj je očito da razumije metaforično značenje sintagme). Evo jednoga takvoga primjera: *êzici iže v svoju krêpost' upvajut' moćiju desnice tvoee da smêret se* prema lat. *gentes quae in sua feritate confidunt potentiae tuae dextera comprimantur* (oracija, MVat₄ 93b). Leksem *smêriti (se)* pojavljuje se kao prijevod lat. *comprimere* 'pritisnuti, stisnuti': U latinskome je metaforizacija provedena na razini sintagme *potentiae dextera comprimantur*. Svaki je od leksičkih elemenata u konkretnome značenju (pa bi prijevod bio otprilike »neka budu pritisnuti desnicom sile«), a da su metaforizirani čita se na razini sintagme. U hosl. nije tako. Glagoljaš je doslovno preveo lat. *potentia* i *dextera* (hosl. *moćb* i *desnica*), doduše zamijenivši im padeže, ali ne i *comprimere*. Dobro razumjevši metaforizaciju provedenu na razini lat. sintagme *potentiae dextera comprimantur*, glagoljaš je na mjesto *comprimere* odabrao uporabiti *smêriti (se)*. Time je dio metaforizacije, koju je u latinskome dobro razumio i vidio da je provedena na razini navedene sintagme, s razine sintagme prenio na razinu leksema. (LUČIĆ 2009: 207)

se tada primjećuje da leksemi osnove *mr̂bz-* ulaze u metonimijski odnos sa sintagmama pretpostavljajući da je u njima već provedena metonimizacija, štoviše katkad i ulančane značenjske promjene. Tako u sintagmi *razvratni puti* iz prvoga primjera nisu razvratni putevi (kao prostorni entiteti) nego životi koje ljudi žive razvratno (a onda nužno i grješno), a život je shvaćen u okviru konceptualne metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE. U drugome primjeru, u sintagmi *mêrila lbstna* nisu mjerila lukava, prijevarena (hcsl. *lbstna*) nego ljudi koji njima mjere (metaforizirana prostorna metonimija DIO ZA DIO). Konačno, u primjerima sa sintagmom hcsl. *ustni lbživi/lbstivi* nisu lažljiva ili prijevarena usta nego ljudi kojima ta usta pripadaju, pa je riječ o prostornoj metonimiji DIO ZA CJELINU. Posljednja se dva primjera mogu tumačiti i pomoću različitih vrsta prostorne metonimizacije DIO ZA DIO: ako se zamisli da je laž »spremljena« u ustima (u tome je slučaju svakako riječ i o metaforizaciji)²⁸ može se govoriti o metonimizaciji SPREMNIK ZA SADRŽAJ, uzme li se u obzir da se usta mogu zamisliti kao sredstvo kojim se laž ostvaruje može se govoriti o metonimizaciji SREDSTVO ZA DJELOVANJE, a usmjeri li se pažnja na to da su usta dio tijela čovjeka koji izriče laž može se govoriti i o metonimizaciji SREDSTVO ZA KORISNIKA.

Dosada navedeni primjeri potvrđuju da se osnova *mr̂bz-* prema leksemi- ma koji izriču pojam grješnosti odnosi generički: svaki je grijeh *mr̂bzostb*, a ne samo neki određeni. O tomu svjedoče i sljedeći nebiblijski primjeri u kojima se ostvaruju prijevodni obrasci s lat. leksemima koji nisu osnove *abomin-*: *i mi na poli brani zavideće o(ť)cemь sl(a)vi sьdê pod' stvariju n(a)- šego imene mr̂zostb pobêdimo* (himan, BrN₂ 427c) prema lat. *nos in campo certaminis patrum zelantes gloriam hic sub re nostri nominis vincamus ignominiam; tako bo dobri moistrb hotêl' bi da niktože bez' upvaniê raz'bil' se bi ili mr'zostiju êko žitiê slat'kostb nepodobnim' grêhom' neotstupno sь vsêma usiluet' želêniem' i vs(ь)gdašnago boêniê slêdovanie pridaetb* (propovijed sv. Ambrozija biskupa, BrVO 169d) prema lat. *ergo bonus et moralis magister ne quis desperatione frangatur aut taedio quoniam vitae dulcis illecebra constantem quoque mulcet affectum continuos vivendi successus fidelibus pollicetur*.

²⁸ Kao što je već primijećeno (GOOSSENS 1990, HILPERT 2007), metafore se rijetko pojavljuju na početku ulančanih promjena; njihovo je mjesto obično kasnije u nizu promjena.

U sljedećemu je primjeru leksem *mr̂zost̂* u sintagmi *mr̂zost̂ zapustēniē* metonimija SVOJSTVO ZA ENTITET za idoliziranoga zloga duha reče *is(us)̂ uč(e)nikom' svoim' egda uzrite mr̂'zost' zapustēniē* rečenaē *danielom' pr(o)r(o)k(o)m' stoečim' na mēstē s(ve)tēem'* (Mt 24,15, BrVO 349c) prema grč. ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἑρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιήλ τοῦ προφήτου ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ i lat. *cum ergo videritis abominationem desolationis quae dicta est a Danihelo propheta stantem in loco sancto*. Srodna su i dva starozavjetna primjera u kojemu hcsl. *mr̂zost̂* označava kumira: *nabl̂ni se strana ih' mr̂'zosti ot děl' ruk' ih i poklonite se tēm eže pr̂sti ih' stvorīše prēklonit se č(lovē)k̂* (Is 2,8, BrVO 18a) prema grč. ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν i lat. *repleta est terra eius idolis opus manuum suarum adoraverunt quod fecerunt digiti eorum; sazda c(ēsa)r̂b an'tioĥb mr̂'zostmi idol̂b zapustēniē na oltari b(o)ži* (1 Mach 1,57, BrVO 409d) prema lat. *aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei*. U drugome doduše latinski tekst bolje otkriva aluziju na idola Grozotu pustoši ili hcsl. *mr̂zost̂ zapustēniē* (lat. *abominatio desolationis* Dn 9,27; *abominationem desolationis* Mt 24,15; *abominandum idolum desolationis* 1 Mach 1,57): *po sr̂dē d(b)ni n(e)d(ē)lnih' otimet se žr̂tva s(ve)taē i mr̂'zost' budet' iskončaniju vr̂mene i skončanie dast' se vr̂'u zapustēniē* (propovijed sv. Jeronima prezbitera, BrVO 349c) prema lat. *et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium et libamina: et in templo abominatio desolationum erit, usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem*. U sljedećemu se primjeru razlikuju latinski usporedni tekst i hcsl. tekst u tome što je po latinskome tekstu *mr̂zost̂* (lat. *abominatio*) idol, a prema hcsl. tekstu *mr̂zost̂* je grijeh idolopoklonstva: *mr̂zost' ubo po starom' pismē idolosluženie imenujūt se i zato pridaet' se razdrušenie eže v zapu[čenoj] cr̂kvē i razorenoi položeno est'* (propovijed sv. Jeronima prezbitera, BrVO 349d) prema lat. *abominatio quoque, secundum veterem Scripturam, idolum nuncupatur et idcirco additur, desolationis: quod in desolato templo atque destructo idolum positum est*.

U primjerima se leksema osnove *mr̂z-* bilježi nekoliko skupina značenjskih pomaka. U prvu se skupinu mogu ubrojiti pomaci koji se odnose na sadržaj tematskih uloga. Prvi je takav pomak zamjena sadržaja prve i dru-

ge tematske uloge u odnosu na dosad obrađene primjere: na mjestu prve tematske uloge stoji grješnik, a na mjestu druge tematske uloge Bog (ili Božji čovjek, Božji narod, Izrael). Tako čovjek (grješnik) na mjestu prve tematske uloge može mrziti izravno Boga kao sadržaj druge tematske uloge: *vzmr'z'stvovaše bo na h(rbst)a êk(o) bêš'na suća* (CommPs 87,9, PsFr 70d) prema grč. *ἐβδελύξαντο γὰρ τὸν Χριστὸν ὡς δαιμονιῶντα*. Ali isto tako grješna svjetina može mrziti pravedna čovjeka: *viduće togožde s(ve)t(i)ne gl(a)sъ a toliko mrzeće i nemnêno zreće uprosiše i počto tolika b(e)z(a)k(o)-niê stv(o)ri onъ otvêca ace a zlo stv(o)rihъ* (apokrifna poslanica biskupa Ćirila sv. Augustinu; CIvan 169r) *Et quia hoc tam detestabile inopinabileque cernebant eum interrogaverunt, cur tantas nequitas perpetrasset? At ille quid inquit male feci*. S obzirom da je sadržaj druge tematske uloge Bog, onda je jasno zašto sadržaj iste uloge može biti i iskazivanje pobožnosti, čašćenje Boga, kako pokazuje sljedeći primjer metaforizirane prostorne metonimizacije DIO ZA CJELINU: *mr'zost' že grêšniku bogočъstie* (Sir 1,32, BrVO 373b) prema grč. *βδέλυγμα δὲ ἀμαρτωλῶ θεοσέβεια* (Sir 1,25) i lat. *execratio autem peccatori cultura Dei*. U jednome se primjeru pokazuje da je sadržaj prve tematske uloge čovjek koji je neprijatelj pravednih: *prêdast ni v rucê vragъ bezakonnihъ i mrskihъ i prêstupnihъ c(êsa)ru nepr(a)v(e)dnu i lukavnêišu pače vsee z(e)mle* (Dn 3,32, BrVO 441b) prema grč. *παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ἀνόμων ἐχθίστων ἀποστατῶν καὶ βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ πονηροτάτῳ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν* i lat. *tradidisti nos in manibus inimicorum iniquorum et pessimorum praevaricatorumque et regi iniusto et pessimo ultra omnem terram*. U sljedećim primjerima u neposrednome se kontekstu za čovjeka koji je sadržaj prve tematske uloge (dok je sadržaj druge tematske uloge pravednik) ne izriče da je grješan, ali se to podrazumijeva iz biblijskoga svjetonazora: *mr'zêhъ imъ i daleče bêgajut' ot m(e)ne i lica moego opljuvati ne stideće se* (Job 30,10, BrVat₅ 197a) prema grč. *ἐβδελύξαντο δὲ με ἀποστάντες μακρὰν ἀπὸ δὲ προσώπου μου οὐκ ἐφείσαντο πύελον* i lat. *abominantur me et longe fugiunt a me et faci-em meam conspuere non verentur; sъvkupi rastočenie n(a)še izbavi one iže rabotajutъ narodomъ uničizhene i omražene prizri da poznajutъ narodi êko ti esi b(og)ъ* (2 Mach 1,27, BrVO 423a) prema lat. *congrega dispersionem nostram libera eos qui serviunt gentibus contemptos et abominatos respice ut sciant gentes quod tu es Deus noster; na b(og)a upvaju i nê uboju se čto*

stvorit' mnê plť vsb d(ь)nb sl(o)v(e)sa moê **mr'zihu** imb (Ps 55,6, PsLob 36r) prema grč. ἐπὶ τῷ θεῷ ἤλπισα οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σὰρξ ὄλην τὴν ἡμέραν τοὺς λόγους μου ἐβδελύσσοντο i lat. *in Deo speravi non timebo quid faciat mihi caro tota die verba mea execrabantur*. U drugome primjeru sadržaj je druge tematske uloge pravednik, dok sadržaj prve tematske uloge čine njegovi znanci koji su grješni po tome što su ljudi: *udalilb esi znanie moe ot menê položiše me v mr'zosti sebê* (Ps 87,9, PsLob 58v) prema grč. ἐμάκρυνας τοὺς γνωστούς μου ἀπ' ἐμοῦ ἔθεντό με βδέλυγμα ἑαυτοῖς i lat. *longe fecisti notos meos a me posuerunt me abominationem sibi; po mnozêemь vistinu vrêmenê mr'tvim' salьmanasaremь c(êsa)remь egda c(êsa)rstvovaše vmêsto ego s(i)nb ego senahirimь i s(i)ni iz(drai)l(e)vi mrzki imêše v zracê svoemь* (Tob 1,18, BrVO 381b) prema lat. *post multum vero temporis mortuo Salmanassar rege cum regnaret Sennacherim filius eius pro eo et filios Israhel exosos haberet in conspectu suo*.

Drugi se značenjski pomak koji se odnosi na sadržaj tematskih uloga očituje u tomu što na mjestu druge tematske uloge umjesto grijeha ili zloga duha kao začetnika ili personifikacije grijeha dolazi vlastiti život koji je zasićen nevoljama, tj. život osobe koja je sadržaj prve tematske uloge. U sva je tri primjera riječ o prijevodnome obrascu s leksemima lat. osnove *taed-*, što je najjasnije možda u prvome primjeru: *ne velju že vamь da bis'te ne z'nali bratiê ot skr'bi n(a)šee êže s'tvorena estь n(a)mь va asii êko više zakona oteš'čeni esamь i više sili tako da m'r'zitiь n(a)sь oče živučiьb* (2 C 1,8, BrN₂ 58c) prema grč. οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν ἐβαρῆθημεν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν i lat. *non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra quae facta est in Asia quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem ita ut taederet nos etiam vivere*. Druga su dva primjera iz Joba: *mrzitiь d(u)še životь moi* (Job 10,1, BrN₂ 209a)²⁹ prema lat. *taedet animam meam vitae meae dimittam adversum me eloquium meum loquar in amaritudine animae meae* (grč. κάμων τῇ ψυχῇ μου, στένων ἐπαφήσω ἐπ' αὐτὸν τὰ ῥήματά μου· λαλήσω πικρία ψυχῆς μου συνεχόμενος) te *mrzitiь me životь moi* (Job 9,21,

²⁹ BrMoscovicense ima potpuniji tekst: *mr'zitiь d(u)ši moe i životь moi* (ZARADIJA KIŠ 1997: 104). Tekst je preveden s latinskoga, čini se da redak ni u jednom poznatom hsl. tekstu nije zabilježen u prijevodu s grčkoga.

BrN₂ 208d) prema lat. *etiam si simplex fuero hoc ipsum ignorabit anima mea et taedebit me vitae meae* (grč. εἴτε γὰρ ἡσέβησα, οὐκ οἶδα τῆ ψυχῆ, πλὴν ὅτι ἀφαιρείταιί μου ἡ ζωή). Postoji i primjer koji je sličan prethodnima po tomu što se *mr̂z*-i život, ali ne vlastiti, nego druge osobe: *v neiže i učit(e)l̂b zazaraei zap(o)v(ê)d̂b mani naricaet' se egože žitie mr'žit' togo i uč(e)nie ponižae't se* (nagovor sv. Grgura pape, BrN₂ 348b) *in qua doctor qui mandatum solverit minimus vocatur; quia cuius vita despicitur, restat ut eius praedicatio contemnatur*. U tome je primjeru i uzrok mržnje na život drukčiji – nije riječ o životu zasićenu nevoljama nego o metonimijskome načinu (metaforizirana prostornoga tipa DIO ZA CJELINU) da se izrekne da se mrzi onaj koji taj život živi.

Druga se skupina pomaka sastoji od primjera vremenskih metonimizacija i to tipa SLJEDEĆE ZA PRETHODNO – zbog okrutnosti (a time i grješnosti) čovjek je *mr̂z**l̂b*: *pr̂dam' ejupt' v ruki g(ospo)d̂b mr'skih' i c(êsa)r̂b kr̂pki vladati v̂čnet' im' gl(agol)et' g(ospod)l̂b* (Is 19,4, BrVO 34a; *tuž-dih'* BrVb₁ 23d; *ljutih'* BrVat₅ 16b, BrPm 21b, BrBar 95c; *tuždiĥ i ljutiĥ* BrN₂ 16d) prema grč. παραδώσω Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκληρῶν καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν τάδε λέγει κύριος σαβαωθ' i lat. *tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium et rex fortis dominabitur eorum ait Dominus Deus exercituum; egda mučaše se b(la)-ž(e)na agata v sasku i r(e)če s'sudii nečistivi i mr'ski ljut'če n̂si li postijeny ur̂zati v' b(o)žie'i rabini eže sam̂b v' matere saŝb esi* (na sv. Agatu djevicu i mučenicu, BrLab 31d) prema lat. *dum torqueretur beata Agatha in mamilla graviter dixit ad iudicem impie, crudelis, et dire tyranne, non es confusus amputare in femina quod ipse in matre suxisti*.

Isti se prijevodni obrazac s lat. leksemima osnove *crud-* nastavlja i kada su ti lat. leksemi vezani za bol. Takva uporaba pretpostavlja metonimizaciju i metaforizaciju. Metonimizacija je po Setovoj klasifikaciji vremenska: grijeh uzrokuje tjelesnu ili duševnu ranjenost, a ona je bolna. Metaforizacija se odnosi na prijenos boli s duševnoga i duhovnoga prostora (kao što je slučaj kod boli izazvane grijehom) na tjelesni prostor. Takva su sljedeća dva primjera: *strašnima očima ranoju mr'skoju poraze žl̂ci i octa napoi me* (antifona, BrVO 238a) *terribilibus oculis plaga crudeli percutientes, aceto potabant me; êko rana mr'č̂iši semr'ti v istinu ne malo čed̂b ven'êmin'skie šlahti ubi ihže čed' rahil̂b v'zdviženiem' na visotu gl(a)s(o)m' plaka* (propo-

vijed Bede Časnoga, BrVb₁ 42a) prema lat. *unde merito credi debet quod plaga crudelissimae necis non paucos etiam Beniamineae stirpis pueros involverit, quos progenies Rachel elata in excelsum voce ploraverit*. Bol može biti i manje intenzivna, bliža nelagodi, kako u sljedećem primjeru pokazuju kontekst i stanje u latinskome izvorniku: *prop(o)v(ê)dê c(êsa)rstvo n(e)b(e)skoe ne premlča grêhъ ihъ da simi veče omrazit se imъ ne vrače ot negože iscêlahu se* (rasprava sv. Augustina, o Ps 63,3, BrVO 239d) prema lat. *praedicavit regnum coelorum, non tacuit vitia eorum, ut ipsa potius eis displicerent, non medicus, a quo sanabantur*. Bol povezanu s grijehom može trpjeti i pravednik, a ne samo grješnik. Tada je on žrtva tuđega grijeha zbog čega nije lako biti »Kristov vojnik« kako pokazuje sljedeći primjer: *nъegda si êko i proči voinini na razdrtie h(rъst)ъênskago množstva posilahu se sami mr'zostъ službi dr'zn(u)še otvrêci* (čitanje na spomendan sv. Mauricija i drugova; BrLab 131c, *grdostъ* BrN₂ 486a) prema lat. *itaque cum hi, sicut et caeteri militum, ad pertrahendam Christianorum multitudinem destinarentur soli crudelitatis ministerium detrectare ausi sunt, atque huiusmodi praeceptis se obtemperaturos negant*.

Nekoliko je primjera metonimizacije i metaforizacije koji se razlikuju od onih dosada obrađenih po tomu što za svaki tip ima svega jedan ili dva primjera. U sljedećem se primjeru očituje tip vremenske metonimizacije SLJEDEĆE ZA PRETHODNO – s grješnosti kao uzroka značenje se pomiče na sramotnost, posljedicu grješnosti): *acê rêsni s(i)nb b(o)ži estъ izbavitъ i ot rukъ našihъ pognetêm' i semr' tiju mrъž'čêišeju zêlo* (antifona, BrVO 224a) prema lat. *si est vere Filius Dei, liberet eum de manibus nostris morte turpissima condemnemus eum*. Dva se primjera mogu objasniti lančanom metonimizacijom, tj. pojavom višestrukih konceptualnih pomaka. U prvome je primjeru najprije primijenjena metonimizacija nulte razine SLJEDEĆE ZA PRETHODNO: za grijehom slijedi kazna. S obzirom da kazna izaziva strah, primjenjuje se potom još jedna metonimizacija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO, pa leksem osnove *mrъz-* počinje značiti 'ono što izaziva strah': *v'z(e)mlju tužnuju i tamnosti g'dê sênb smr'tnaê i ni edanъ redъ na vêč'na mr'zostъ prebivaetъ* (Služba za pokojnike, CPar 201r/v) prema lat. *Terram miseriae et tenebrarum ubi umbra mortis et nullus ordo et sempiternus horror inhabitans*³⁰. Drugim se primjerom istoga niza metonimizacijskih pomaka lek-

³⁰ Izvorno je riječ o stihu Job 10,22 koji je u BrN₂ zabilježen u drukčijemu prijevodu,

semom osnove *mr̂bz-* izriče da lica zlih duhova, onih koje Bog mrzi, izgledaju zastrašujuće. Primjer je zanimljiv i zbog toga što se u istome kontekstu pojavljuju leksemi *gr̂db* (prema lat. *turpis*) i *mr̂zêti* (prema lat. *terribilis*): *on'že r(eč)e da nih'lica ne vidil'bih'ko toliko grdo e(stb) i mr̂zêće êk(o) da vse muke mira sego prêmo emu ničo že sut'* (apokrifna poslanica biskupa Ćirila sv. Augustinu, CIvan 161r) prema lat. *Ne eorum aspectum cernerem, qui tam turpis et **terribilis** est, quod omnes pene formidines quae in mundo sunt, respectu eius nihil sunt*. Slično je i u sljedećem primjeru, s time što se ovdje leksem *gr̂db* (prema lat. *turpissimus*) rabi u metaforiziranu značenju: *koliko gr̂db griĥ estb ki božastvenago veličastviê očima estb toliko mr̂zêć'* (apokrifna poslanica biskupa Ćirila sv. Augustinu, CIvan 167r) prema lat. *ecce quantum **turpissimum** ludi scelus divinae **abhorrent** maiestatis oculi*. S obzirom da grijeh nije tjelesna pojavnost, on ne može biti ružan u tjelesnome pogledu, već je on »ružna« duhovna pojavnost.

Govoreći o povezanosti osnova *gr̂bd-* i *mr̂bz-* vrijedno je spomenuti i sljedeći primjer: *stvari ju privlêči nuže ju i predati eteroi ženi im(e)n(e)-m̂b aprodosii êže im(ê)še ž̂ (=9) dečerb̂ **mr̂skiĥ** bludnogr̂diĥ da pr(ê)-vratit̂ k bludu sr(̂d)ce ee* (čitanje na sv. Agatu djevicu i mučenicu, BrVat₆ 95c) prema lat. *fecit eam arctari et cuidam matronae nomine Aphrodisiae tradi quae habebat novem filias **turpissimas** ut mutaret animum eius* (inačice: *bludnogr̂diĥ* BrN₂ 405c *gr̂dobludniĥ* Vat₁₉ 275d *mr̂škobludn'niĥ* Lab 31c). U RCJHR ovaj se primjer nalazi pod lemmama *blud̂nb̂* i *gr̂db̂* (lema *mr̂bẑkb̂* još nije obrađena). U rječničkom je članku za *blud̂nb̂* upisan pod značenje »2. bludan, razvratan, razuzdan« (RCJHR 2000: 199), a u rječničkom članku za *gr̂db̂* pod »2. ružan, strašan« (RCJHR 2007: 223). Čini se ipak da ovaj primjer treba razumjeti u kontekstu grješnosti, a ne tjelesne neprivačnosti. Tako se može zaključiti na osnovi zavisne rečenice iz konteksta *da pr(ê)vratit̂ k bludu sr(̂d)ce ee* u kojoj se razumijevanje čitave rečenice smješta u područje grješnosti te sintagmatsko udruživanje³¹

vjernijemu u pogledu prijevoda lat. *horror*: *v z(e)mlju tujeju idêže es(tb) sên' semrt'naê i nikoeže bl(a)go ustroenie na več'na **strastb̂** vinu prebivaetb̂*.

³¹ Terminom *sintagmatsko udruživanje* naziva se pojava nizanja više leksema sličnoga ili srodnoga značenja kojoj je funkcija naglašavanje ili pojašnjavanje značenja. S obzirom da je ovdje riječ uglavnom o prijevodnim obrascima, posebno su zanimljivi primjeri u kojima se hcsl. leksemu koji se pojavljuje kao prijevod nekog latinskog leksema (ili stoji na mjestu naslijeđenoga scsl. leksema nastalog prijevodom s grčkoga) pridružuje drugi, značenjski sličan ili srodan, hcsl. leksem bez povoda u prijevodnome predlošku.

s leksemima osnova *grbd-* i *blud-* o čemu će podrobnije biti riječi u petom poglavlju. Drugi je navedeni izbor možda učinjen zbog toga što je riječ o djevojkama (a u vezi s njima se često govori o tjelesnome izgledu), zbog toga što je latinska usporednica *turpissimus* – leksem kojim se u latinskome češće izriče tjelesna odbojnost, ali se ipak može izricati i sramotnost, grješnost ili zbog toga što je primjer razmatran ne uzimajući u obzir kontekst s navedenom zavisnom rečenicom koja pokazuje da je riječ o moralnoj ocjeni dotičnih devet djevojaka (*da pr(ê)vratit̃ k bludu sr(bd)ce ee*).

Konačno, postoji barem jedan primjer, i to nebiblijski u prijevodu s latinskoga zbog čega se on ne može povezati sa stanjem u scsl., u kojemu se leksem osnove *mrbz-* ne može čvrsto povezati s čuvstvenim odnosom Boga, čovjeka i grijeha odnosno zloga duha. Drugim riječima, primjer se ne bi mogao povezati s razjašnjenjem koje bi na mjestu tematskih uloga imalo Boga ili drugu stvarnost izravno povezanu s Bogom (čovjeka koji je prisno povezan s Bogom) te đavla ili drugu stvarnost izravno s njime povezanu (grijeħ, čovjeka koji svjesno ili nesvjesno pristaje uz zlo): *vêčni tvari tvor 'če nočb i d(a)ñb iže stroiši vrêmeñb iže daeši vrêmena da otdvigneši mr'zostb* (himan, BrVO 85d) *aeterne rerum conditor noctem diemque qui regis et temporum das tempora ut alleves fastidium*³². Tu se leksemom *mrbzostb* prevodi lat. *fastidium*. Čini se da se prevoditelj oslonio na češće značenje latinskoga leksema koje je povezano s gađenjem zbog čega je uporabio leksem osnove *mrbz-*, a zanemario je činjenicu da je taj izbor prejak za značenje uklopivo u kontekst. Ovdje je prije riječ o tome da je neprestano i ravnomjerno izmjenjivanje dana i noći čovjeku monotono, dosadno. Trag uporabe leksema osnove *mrbz-* za značenje kojemu bi možda primjerenija bila uporaba leksema neke druge osnove čije značenje sadrži manji intenzitet već je spomenut: *prop(o)v(ê)dê c(êsa)rstvo n(e)b(e)skoe ne premlča grêhb̃ ih̃ da simi vêče omrazit̃ se im̃b ne vrače ot negože iscêlahu se* (rasprava sv. Augustina, o Ps 63,3, BrVO 239d) prema lat. *praedicavit regnum coelorum, non tacuit vitia eorum, ut ipsa potius eis displicerent, non medicus, a quo sanabantur*.

³² I sljedeći primjer ima latinsku usporednicu osnove *fastid-*, ali u njemu se ipak čuva trag moralne dimenzije Akvinčeva sustava čuvstava u tomu što je riječ da Isus Krist ne zazire od farizejeva (dakle, grješnikova) poziva: *vêdêste bo ne t(ê)lomb̃ na misliju g(ospod)a is(u)-h(r̃st)a v domu parisêovê vzeležeča i prizvañb ot nego ne mrzeči* (nagovor sv. Augustina biskupa, BrN₂ 448d) *Vidistis enim, non carne, sed mente, Dominum Iesum Christum in domo Pharisei recubentem, et ab illo invitatum non fastidientem*.

5. RAŠČLAMBA SINONIMIJSKIH I ANTONIMIJSKIH ODNOSA

Pri promatranju odnosa leksema osnova *nenavid-* i *mr̂z-* treba imati na umu da obje osnove leksikaliziraju čuvstva iste skupine (osvajačka čuvstva), pa je zanimljivo provjeriti koliko su leksemi osnove *mr̂z-* u svojstvima ostvarivanja sintagmatskih udruživanja i opreka slični leksemima osnove *nenavid-*. S obzirom da osnova *mr̂z-* leksikalizira osvajačko čuvstvo koje nije na rubu sustava, nego graniči i s obrambenim čuvstvom, zanimljivo je promotriti kako se leksemi te osnove ponašaju u pogledu sintagmatskoga udruživanja i opreka: kao i leksemi osnove *nenavid-* (zbog čega bi se moglo zaključiti da se i leksikalizacije koncepata čuvstava dijele na one koje se odnose na obrambena i one koje se odnose na osvajačka čuvstva); različito od leksema osnove *nenavid-*, a sličnije leksemima obrambenih čuvstava s kojima se dodiruje (zbog čega bi se moglo zaključiti da je sustav leksikalizacija koncepata čuvstava jedna cjelina bez jasnije podjele na osvajačka i obrambena čuvstva) ili na neki treći način.

5.1. Pokazatelji da su leksemi osnova *nenavid-* i *mr̂z-* povezaniji nego što su leksemi svake od tih osnova povezani s leksemima neke treće osnove

Dva su pokazatelja da su veze leksikalizacije nenavisti i mržnje, kao osvajačkih čuvstava, čvršće nego veze tih pojedinačnih leksikalizacija s leksikalizacijama različitih obrambenih čuvstava. Prvi je od njih sintagmatsko udruživanje leksema tih dviju osnova. Ono je svojstveno već najranijim csl. tekstovima, a pojavljuje se slijedeći biblijski tekst. To pokazuju sljedeći primjeri iz CommPs i Psalama u kojima se prijevodnim obrascima hcsl. *nenavid-* prema grč. $\mu\iota\sigma-$ te hcsl. *mr̂z-* prema grč. $\beta\delta\epsilon\lambda-$ vjerno slijedi grčki predložak: *nepravdu v \acute{z} n \acute{e} navid \acute{e} h \acute{b} i mr \acute{z} \acute{e} mi zakon že tvoi vzljubih \acute{b}* (Ps 118,163, PsLob 81v) prema grč. $\acute{\alpha}\delta\iota\kappa\iota\alpha\upsilon\upsilon\ \acute{\epsilon}\mu\acute{\iota}\sigma\eta\sigma\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\beta\delta\epsilon\lambda\upsilon\acute{\xi}\acute{\alpha}\mu\eta\upsilon\ \tau\acute{\omicron}\nu\ \delta\grave{\epsilon}\ \nu\acute{\omicron}\mu\omicron\nu\ \sigma\omicron\upsilon\ \eta\gamma\acute{\alpha}\pi\eta\sigma\alpha$ i lat. *iniquitatem odio habui et abominatus sum legem autem tuam dilexi; ne razum \acute{e} bo \acute{e} ko bez(a)kon \acute{u} nuju ego volju g(ospod) \acute{b} sv \acute{e} d \acute{e} aše i \acute{e} ko *nenavis \acute{t} an \acute{r} b \acute{e} i mr \acute{z} ak \acute{r}* (CommPs 35,3, PsFr 32a) prema grč. $\eta\gamma\acute{\nu}\omicron\eta\sigma\epsilon\ \gamma\acute{\alpha}\rho,\ \acute{\omicron}\tau\iota\ \tau\eta\upsilon\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\nu\omicron\mu\omicron\nu\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\ \gamma\acute{\nu}\omicron\omega\mu\eta\upsilon\ \acute{\epsilon}\gamma\acute{\iota}\nu\omega\sigma\kappa\epsilon\upsilon\ \acute{\omicron}\ \kappa\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\varsigma,\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\omicron}\tau\iota\ \mu\iota\sigma\eta\tau\acute{\omicron}\varsigma\ \eta\eta\ \kappa\alpha\iota\ \beta\delta\epsilon\lambda\iota\kappa\tau\acute{\omicron}\varsigma;$ *ot v \acute{s} \acute{e} h \acute{r} bo s(i)-nov \acute{r} \acute{c} (lov \acute{e} č)skih \acute{b} mr \acute{r} \acute{s} \acute{c} i i *nenavis \acute{t} ni* biše židove poneže na b(og)a ruki v \acute{z} \acute{d} vigu (CommPs 20,11, PsFr 20c) prema grč. $\acute{\alpha}\pi\acute{\omicron}\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\upsilon\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \upsilon\acute{\iota}\omega\upsilon\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omega\upsilon\ \beta\delta\epsilon\lambda\upsilon\kappa\tau\acute{\omicron}\iota\ \kappa\alpha\iota\ \mu\iota\sigma\eta\tau\acute{\omicron}\iota\ \gamma\epsilon\gamma\acute{\omicron}\nu\alpha\sigma\iota\nu\ \omicron\acute{\iota}\ \text{I}\omicron\upsilon\delta\alpha\acute{\iota}\omicron\iota,\ \acute{\epsilon}\pi\epsilon\iota\delta\acute{\eta}\ \kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$**

θεοῦ τὰς χεῖρας ἐπήραν. Navedenim je primjerima sličan i sljedeći u kojemu se leksemi osnove *nenavid-* i *mrъz-* pojavljuju jedan do drugoga, iako nije riječ o sintagmatskome udruživanju: *si rěčъ vz'nenavidimъ mr'sko bo idol'skoe služenie po prištvii h(rъsto)vê* (CommPs 43,6, PsFr 40c) prema grč. τουτέστιν μισήσομεν· βδελυκτὴ γὰρ ἡ εἰδωλολατρεία μετὰ τὴν ἀφιξίν τοῦ Χριστοῦ.

Drugo svojstvo u kojem se primjećuje bliži odnos obrađenih dviju osnova istodobno pokazuje da u pogledu pojavljivanja u različitim kontekstima leksemi dviju obrađenih osnova nisu ravnopravni, nego su leksemi jedne obrađene hcsl. osnove skloniji pojavljivati se u okolnostima u kojima se leksemi druge osnove rjeđe pojavljuju. Prvo je takvo svojstvo vezano za pojavljivanje obiju osnova (*mrъz-* i *nenavid-*) s leksemima kojima se izriče grješnost, konkretno – s leksemima *ljubodêênie*, *nečistota*, *bezakonie*, i to uglavnom u biblijskim primjerima. S obzirom na, ukupno gledajući, relativno veći broj primjera leksema osnove *nenavid-*, može se reći da više primjera takvih udruživanja ima s leksemima osnove *mrъz-*. Evo nekoliko takvih primjera: *imući čašu v rucê svoi isplъn' mr'zosti i skvrъn' ljubodêêniê ee si* (Ap 17,4, BrVO 276a; *zlobi* BrVat₃ 132a) prema grč. ἔχουσα ποτήριον χρυσοῦν ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγμάτων καὶ τὰ ἀκάθαρτα τῆς πορνείας αὐτῆς i lat. *habens poculum aureum in manu sua plenum abominationum et immunditia fornicationis eius; na čelê ee napisano taina vavilona velika-go mati ljubodêêcem' i mr'zostem' z(e)m(a)lskim'* (Ap 17,5, BrVO 276a) prema grč. καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, μυστήριον, Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς i lat. *et in fronte eius nomen scriptum mysterium Babylon magna mater fornicationum et abominationum terrae; ostaviti s(i)ni svoe neobrêzani i poskvrniti d(u)še ihъ vъ vsêhъ nečistotahъ i mr'zostehъ* (1 Mach 1,51, BrVO 409c) prema lat. *relinquere filios suos incircumcisos et coinquinari animas eorum in omnibus immundis et abominationibus; acê li obratit se pravdnik' ot pravdi svoe i stvorit' bezakonie po vsêh' mr'zosteh' eže nečistiv' tvoriti obikaet' eda žiti v'čnut'* (Ez 18,24, MVat₄ 34b) prema lat. *si autem averterit se iustus a iustitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet; prêdast ni v rucê vragъ bezakonnihъ i mrskihъ i prêstupnihъ c(êsa)ru nepr(a)v(ed)nu i lukavnêišu pače vse z(e)mle* (Dn 3,32, BrVO 441b) prema grč. παρέδωκας ἡμᾶς εἰς

χειρας ἐχθρῶν ἡμῶν ἀνόμων ἐχθίστων ἀποστατῶν καὶ βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ πονηροτάτῳ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν i lat. *tradidisti nos in manibus inimicorum iniquorum et pessimorum praevaricatorumque et regi iniusto et pessimo ultra omnem terram.*

Sljedeći je primjer u kojemu se očituje sintagmatsko udruživanje leksema osnove *mr̂z-* s drugim leksemima koji izražavaju pojmove iz područja grješnosti, a leksikalizirani su osnovama *blud-* i *gr̂d-* (čiji se leksemi odnose u prvome redu na oholost odnosno bludnost) već spomenuti: *stvari ju privlêci nuje ju i predati eteroi ženi im(e)n(e)m̂ aprodosii êže im(ê)še ·ẑ (=9) deçer̂ mr̂skiĥ bludnogr̂diĥ da pr(ê)vratit̂ k bludu sr(̂d)ce ee* (na sv. Agatu djevicu i mučenicu, BrVat₆ 95c) prema lat. *fecit eam arctari et cuidam matronae nomine Aphrodisiae tradi quae habebat novem filias turpissimas ut mutaret animum eius.* Zanimljiv je jer se u njemu pojavljuju prilozi (*bludno*, *mr̂'sko*) kao pojačivači značenja, a ne više u svom punom, priloškom, značenju. Navedeno mjesto spominje i Sudec (2010: 186) kao jedini primjer pronađen u korpusu za RCJHR u kojemu se pokazuje kako se gubitak punoga značenja priloga može očitovati u ostvarivanju ovakve, nove, pojačivačke funkcije. U latinskome tekstu na tome mjestu postoji samo jedan pridjev (*turpissimus*), a u hosl. različite višечlane inačice (*mr̂skiĥ bludno gr̂diĥ* BrVat₆ 95c, *bludnogr̂diĥ* BrN₂ 405c BrPm 201a BrBar 322a, *gr̂dobludniĥ* Vat₁₉ 275d *mr̂'skobludn'niĥ* Lab 31c). S obzirom da je pisar BrVat₆ i inače znan po inovacijama i pogrješkama u tekstu, može se reći da on ovdje sintagmatski udružuje lekseme sličnoga značenja – onomu kojega je zatekao u predlošku dodaje druge lekseme sličnoga značenja – vjerojatno zato da bi pojačao dojam u čitatelja.³³

³³ Kao što je već rečeno, u RCJHR ovaj je primjer obrađen u natuknicama *blud̂n̂b̂* i *gr̂d̂b̂*, a dvočlani izrazi u kojima je prvi podrijetlom prilog obično je napisan odvojeno od drugoga člana izraza (*mr̂'sko blud'niĥ* BrLab 31c, *gr̂do bludniĥ* Vat₁₉ 275, *bludno gr̂diĥ* N₂ 405c BrPm 201a BrBar 322a Vat₆ 95c).

SUDEC (2010: 186) razmatra tri mogućnosti pisanja ovakvih izraza. Ako se prihvati da je riječ o složenicama u kojima prvi član (prilog) gubi svoje puno značenje istodobno dobivajući funkciju pojačivača značenja, takvi bi se izrazi pisali kao jedna riječ (*mr̂'skoblud'niĥ*, *gr̂dobludniĥ*, *bludnogr̂diĥ*). Druga je mogućnost da se takvi izrazi drže kopalativnim čistim složenicama (npr. *mr̂ẑb̂k̂ + blud̂n̂b̂ = mr̂skoblud̂n̂b̂*). Oni se mogu držati i jednostavno dvočlanim izrazima, zbog čega bi bilo opravdano pisanje kakvo prevladava u RCJHR (s time da u rječničkome članku *gr̂d̂b̂* pisanje nije dosljedno: *bludno gr̂diĥ* BrN₂ 405c BrPm 201a BrBar 322a BrVat₆ 95c, *gr̂do bludniĥ* BrVat₁₉ 275d, ali *mr̂'skoblud'niĥ*

A sada i nekoliko primjera povezivanja leksema osnove *nenavid-* s leksemima iz područja grješnosti (*ljubodêènie, neèistota, bezakonie* i drugih): *êko da v d(b)ne bl(a)goobraznê hodili bihom'ne zloglasovaníem' ni p̂bênstvom' ni studodêèniem' ni ljubodêèniem' neèistotami i nenavistiju ni zavistiju* (R 13,13, MVat₄ 1b) prema grč. *ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοιταῖς καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ* i lat. *sicut in die honeste ambulemus non in comesationibus et ebrietatibus non in cubilibus et inpudiciis non in contentione et aemulatione; нар̂л̂нени vŝb̂kogo bezakoniê i zlobi ljubodêèniê lukav̂stva lihoimaniê zavisti nenavisti uboistv'a rv̂nnê* (err. pro *rv̂veniê*) *l̂sti pr̂l̂bsti zlor(b)v'niê* (R 1,29, BrVO 82b) prema grč. *πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ πονηρίᾳ πλεονεξίᾳ κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου φόνου ἔριδος δόλου κακοηθείας*, i lat. *repletos omni iniquitate malitia fornicatione avaritia nequitia plenos invidia homicidio contentione dolo malignitate susurrone; reče zakonoprestupnik̂ da ne sagrešaet̂ v sebê nêst bo straha b(o)žîê pred' očima ego êko lasti pred̂ nim̂ obresti bezakonie svoe i nênavist̂* (Ps 35,3, PsLob 22r) prema grč. *φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι* i lat. *dixit iniustus ut delinquat in semet ipso non est timor Dei ante oculos eius quoniam dolose egit in conspectu eius ut inveniatur iniquitas eius ad odium; nenavist' niçtože m'ne gnêv̂ i êrost' v̂pl̂b i hulenie neèistotu ŝ vsêm' têlesnim̂ pohotêniem daleče ot vaŝ otrinête* (propovijed sv. Ambrozija, BrVO 20c) prema lat. *odium nihilominus iram, indignationem, clamorem et blasphemiam, superbiam atque iactantiam cum omni carnali delectatione procul a vobis repellatis*.

I u području antonimijskih se odnosa primjećuje povezivanje leksema osnove *nenavid-* s leksemima koji izriču koncepte želje i volje (a na samo ljubavi) te povezivanje leksema osnove *mr̂bz-* s leksemima koji izriču koncept ljubavi (a ne samo želje i volje). Naime, mada su zabilježeni primjeri u kojima je vidljiva očekivana opreka osnove *mr̂bz-* s leksemima koji leksikaliziraju koncepte želje i volje,³⁴ postoje i primjeri u kojima leksemi

BrLab 31c). Ovdje se prihvaća prva navedena mogućnost.

³⁴ Takav je sljedeći primjer iz RegBen u kojemu se parafraziraju Ps 13,1 i 52,2: *rastlêše se i omraziše se v svoiĥ volaĥ i v želênî n(a)šego tila varuimo vsagda s nami suča ot česa i pr(o)r(o)k̂ pravi g(ospod)u prêd' toboju e(st̂) vse želênie moe obarovati se e n(a)m̂ vs(a)gda vsega z'loga želêniê i s(e)mrt̂ va vratêĥ želêniê položena est̂* (RegBen 14a)

osnove *mr̂bz-* ulaze u opreku s leksemom osnove *ljub-* ili njemu značenjski srodnim leksemom. Uz jedan primjer u kojemu se pojavljuju leksemi obiju osnova,³⁵ pronađen je samo jedan primjer u kojemu se leksem osnove *mr̂bz-* stavlja u opreku, i to s glagolom osnove *milosrd-*: *ne mrzak' ti budêm'r(eĉ)e sag'niv pres'tupleniem' na om(i)l(o)sr'di se n(a) me* (CommPs 101,3, PsFr 84a) prema grĉ. *μη βδελύξῆς με, φησί, σεσηπότα τῆ παραβάσει, ἀλλὰ σπλαγχνίσθητι εἰς ἐμέ.*

Iako leksemi osnove *nenavid-* ostvaruju brojne primjere opreka s leksemima osnove *ljub-*, kao što je i očekivano s obzirom na mjesto nenavisti u Akvinčevu sustavu čuvstava³⁶, te jedan primjer opreke s leksemom koji izriĉe zadovoljstvo,³⁷ nekoliko je primjera u kojima leksemi osnove *nena-*

prema lat. »*Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis.*« *In desideriiis vero carnis ita nobis Deum credamus semper esse praesentem cum dicit propheta Domino: Ante te est omne desiderium meum. Cavendum ergo ideo malum desiderium quia mors secus introitum delectationis posita est.* Usp.: *rastleše se i omraziše se v bezakoni [s]-voih̃* (Ps 52,2, PsLob 34v; *mrski* stvoreni biše CPar 47v) prema grĉ. *διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις* i lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus*; slično: *rastleše se i omraziše se v načinanih̃* (Ps 13,1, PsLob 6v; *m'rski* stvoreni sut' CPar 16r) prema grĉ. *διεφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν* i lat. *corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis.*

Drugi je primjer: *tako bo dobri moistr̃ hotêl' bi da niktože bez' upvaniê raz'bil' se bi ili mr'zostiju êko žitiê slat'kost' nepodobnim' grêhom' neotstupno s̃ vsêma usiluet' želênim' i vs(̃)gdašnago boênîe slêdovanie pridaet̃* (propovijed sv. Ambrozija biskupa, BrVO 169d) *Ergo bonus et moralis magister ne quis desperatione frangatur aut taedio quotiamo vitae dulcis ellecebrat constantem quoque mulcet affectum. Continuos vivendi successus fidebibus pollicetur.*

³⁵ Rijeĉ je o primjeru: *nepravdu vznênavidêh̃ i mr'zê mi zakon že tvoi vzljubih̃* (Ps 118,163, PsLob 81v) prema grĉ. *ἀδικίαν ἐμίσησα καὶ ἐβδελύξάμην, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα* i lat. *iniquitatem odio habui et abominatus sum legem autem tuam dilexi.*

³⁶ Evo takvih primjera: *aĉe kto reĉet' ljublju b(og)a a bratra svoego nenavidit' laž'est'* (1 J 4,20, MVat₄ 133b) prema grĉ. *ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν θεόν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶ, ψεύστης ἐστίν* i lat. *si quis dixerit quoniam diligo Deum et fratrem suum oderit mendax est; egda že g(ospod)̃ êv'laet nenavisti pristupiti na k ljubavi* (propovijed sv. Grgura pape, BrN₂ 332d) prema lat. *Ut autem Dominus demonstraret, hoc erga proximos odium non de inaffectione procedere, sed de charitate; tu nêst' nenavisti na ljubvi* (O pokajanju za grijeh̃e, CVinod 62a); i *nenavidše ju o(t̃)c'nee zač' boêše se b(og)a i klanāše se b(og)u i vsilaše v domu doike svoee a doika nee veliku ljub'viju lb'laše ju* (ĉitanje na blagdan sv. Margarite, COxf 24d) prema lat. *odiosa erat suo patri dilecta namque Domino Iesu Christo. Erat autem annorum quindecim et delectabatur in domo nutrici sue.*

³⁷ Rijeĉ je o primjeru *stvori ni za ljubṽ tvoju mir ška naslaždeniê nenavidêti i n(e)b(e)skago dara priĉeĉenim' vsгда radovati se* (oracija, BrLab 154a) prema lat. *fac nos prospera mundi despiceret, et coelesti semper consolatione gaudere.*

vid- ulaze u opreku s leksemima koji izriču koncept želje, volje, htijenja, a za njih bi se prema Akvinčevu sustavu čuvstava očekivalo da se nalaze u opreci s glagolima osnove *mr̂z-*. Riječ je o sljedećim primjerima: *ne eže bo hoću to tvorū n̄ egože nenaviždju tože tvorū aće že egože ne hoću to tvorū* (R 7,15, BrVO 87b) prema grč. ὁ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ i lat. *quod enim operor non intellego non enim quod volo hoc ago sed quod odi illud facio; tebe samo budu želēti ki tebe v **nenavist'** na s(ve)tē imēhu a tada duše grēšne i osuene videči se va věčnoi pogibēli oće rekut'* (Apokaliptično viđenje o posljednjem sudu, CAc 71v); *gl(agol)al̄b est̄ g(ospod)̄b k' ijudēom̄b reki azb idu i vzičete me ne želēniem̄b na **nenavistiju** ibo ego potom̄b egda skri se ot očes̄b č(lovč)skih̄b vziskaše i iže **vznenavidēše** i i iže ljublahu i* (propovijed sv. Augustina biskupa, BrVO 171a) prema lat. *locutus est Dominus Iudaeis, dicens: Ego vado, et quaeritis me, non desiderio, sed odio. Nam illum postea quam abscessit ab oculis hominum, inquisierunt et qui **oderant**, et qui amabant.*

5.2. Pokazatelji da osnova *nenavid-* ima naglašeniji položaj u sustavu od osnove *mr̂z-*

Osim što je primjera leksema osnove *nenavid-* dvostruko više od primjera leksema osnove *mr̂z-*, tu su još dva zapažanja na osnovi kojih bi se moglo reći da osnova *nenavid-* ima naglašeniji položaj u sustavu čuvstava od osnove *mr̂z-*. Prvo je da se leksemi grč. osnove βδελ- katkad prevode hosl. leksemima osnove *nenavid-*, kao u sljedećim primjerima koji redom potječu iz najranijih csl. prijevoda: *az' bo ne počih' uče v san' mičih' v(a)š(i)h' vi že s(love)s̄b moihs̄b vz' **nenavidēs** te* (CommPs 49,17, PsFr 48a) prema grč. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐπαυσάμην διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, ὑμεῖς δὲ τοὺς λόγους μου ἐβδελύξασθε, *ne vz' **nenavidi** mene osk'vrnēv'ša grēhom̄b na ob'novi me blagodētiju* (CommPs 50,13, PsFr 49b) prema grč. μὴ βδελύξης με ῥερωπωμένον τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ ἀνακαίνισόν με τῇ χάριτι; *slišite že sie knezi domu iēkovla i ostan̄ci domu iz(drai)leva **nenavideče**i suda i vsa prav(e)dn̄aē razvr̄cajūt se* (Mi 3,9, BrVO 450d) prema grč. ἀκούσατε δὴ ταῦτα οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ιακωβ καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ισραηλ οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες i lat. *audite haec principes domus Iacob et iudices domus Israhel qui **abominamini** iu-*

dicium et omnia recta pervertitis. Zanimljivo je primijetiti da se uporaba tog prijevodnoga obrasca ne nastavlja u praksi prevođenja s latinskoga na hosl. – nema primjera u kojima bi se leksem lat. osnove *abomin-* preveo hosl. leksemom osnove *nenavid-*.³⁸ Nema ni primjera u kojima bi se leksemi grč. osnove $\mu\iota\sigma$ - prevodili hosl. leksemima osnove *mr̂bz-*, a tek su dva primjera prevođenja lat. leksema osnove *odi-* leksemom hosl. osnove *mr̂bz-*: *šapatnici zli ... i prevêtnici b(ogu) m̂rski* (R 1,30, BrVat₅ 51b; usporedbom s grč. i lat. usporednicom može se utvrditi da je riječ o prijevodu s grčkoga, o čemu svjedoči inačica *b(og)om̂r'sci* (BrVO 82c), usklađenome s latinskim tekstom) prema grč. $\psi\iota\theta\upsilon\rho\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\varsigma, \kappa\alpha\tau\alpha\lambda\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon\varsigma, \theta\epsilon\omicron\sigma\tau\upsilon\gamma\epsilon\iota\varsigma$ i lat. *susurrone detractores Deo odibiles* te iže zdravu *e(st̂) sladak̂* i očima *slabima m̂r'ska e(st̂) s(vê)tl(o)st̂* êže *ljuba e(st̂) zdravima* (antifona, BrN₂ 369d) *Sensit igitur et expertus est non esse mirum quod palato non sano poena est panis, qui sano est suavis, et oculis aegris odiosa lux, quae puris est amabilis*.

Drugi je da se leksemi osnove *nenavid-* razmjerno često sintagmatski udružuju s leksemima osnove izvedene iz istoga korijena i to bez povoda u prijevodnome predlošku, dok slične pojave nema u vezi s osnovom *mr̂bz-*. Riječ je o sintagmatskome udruživanju s leksemima osnove *zavid-*. Tek se u jednome primjeru može jasno razabrati motiviranost pojavljivanja leksema *nenavist̂* i *zavist̂* grč. i lat. (ovdje biblijskim) tekstom: *dêênîê pl̂tskaê sut' ljubodêênîê nečistota studodêênîe idolosluženie otrovleniê vraždi r̂venie za-vist' êrost' razdraženiê raspre eresi nenavist' zlomišleniê uboistva r̂pên'stva*

³⁸ Na prvi bi se pogled moglo pomisliti da sljedeći primjer parafraze retka Ps 5,7 svjedoči suprotno – kako postoje primjeri u kojima se lat. leksemi osnove *abomin-* prevode hosl. leksemom osnove *nenavid-*: *protivu m(u)žu krivu i lastivu v̂piet̂ eže sa rod̂ ê(lovêč)ski nenavist̂ b(ogu) e(st̂)* (antifona, BrN₂ 428b). U izvornoj inačici toga teksta, u Psaltiru, očekivano se nalazi leksem osnove *mr̂bz-*: *muž̂ kriv̂ i lastiv̂ m̂r̂ẑit̂ g(ospode)vê* (Ps 5,7, PsLob 2v) prema grč. $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\alpha \alpha\iota\mu\acute{\alpha}\tau\omega\upsilon\kappa\alpha\iota \delta\acute{\omicron}\lambda\iota\omicron\nu \beta\delta\epsilon\lambda\acute{\upsilon}\sigma\sigma\epsilon\tau\alpha\iota \kappa\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\varsigma$ i lat. *virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus*. Ipak, prijevodni predložak navedene antifone sadrži latinski leksem koji nije osnove *abomin-* kako bi se očekivalo prema psaltirskome tekstu: *contra virum sanguinum clamat et dolosum, quod hoc genus hominum Deo sit exosum*. Zanimljivo je da se u drugome primjeru parafraze istoga psaltirskoga retka, nažalost bez utvrđenog latinskog prijevodnog predloška, nalazi leksem osnove *mr̂bz-*, baš kako bi se očekivalo s obzirom na hosl. psaltirski redak te njegov grčki i latinski biblijski prijevodni predložak: *ne budi svêdêt(e)l̂ laži ni ê(lovê)k̂ kriv̂ ni lastiv̂ ne budi dvod(u)šan̂ upokorit eže est̂ licemêrit̂ da ne omraziš se višnemu g(ospode)vê* (O pokajanju za grijeh, CVinod 61d).

igraniê kozloglasovanie (G 5,20–21, MVat₄ 145a)³⁹ prema grč. φανερά δέ ἐστὶν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἄτινά ἐστὶν πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθείαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι i lat. *manifesta autem sunt opera carnis quae sunt fornicatio immunditia luxuria idolorum servitus veneficia inimicitiae contentiones aemulationes irae rixae dissensiones sectae invidiae homicidia ebrietates comesationes*. Srodan je primjer moti-viranosti onaj u kojemu se zajedno pojavljuju *nezavistʹ* i *nenavistʹ*: i *n(i)ne vpros še nezavisti i nenavisti otčisti podobaemʹ na č(lově)cêi nemoči toli krhosti novi v istinu bêhu* (propovijed sv. Jeronim prezbitera, BrN₂ 419c) prema lat. *non livori et invidiae deputare debemus, sed humanae fragilitati ac infirmitati, quippe qui rudes erant ac novelli*.

U sljedećem se primjeru leksem *zavistʹ* bez poticaja u prijevodno-me predlošku uvodi netom prije leksema *nenavistʹ*: prema grč. μεστούς φθόνου (i lat. *plenos invidia*) ‘pun zavisti’ stoji *zavisti nenavisti: napl̄nēni vs̄kogo bezakoniē i zlobi ljubodēniē lukav̄stva lihoimaniē zavisti nēnavisti uboistvʹa rv̄nnē* (err. pro *rv̄veniē*) *l̄bsti pr̄l̄bsti zlor(̄)vʹniē* (R 1,29, BrVO 82b) prema grč. πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ, πορνείᾳ πονηρίᾳ πλεονεξίᾳ κακίᾳ, μεστούς φθόνου φόνου ἔριδος δόλου κακοηθείας i lat. *repletos omni iniquitate malitia fornicatione avaritia nequitia plenos invidia homicidio contentione dolo malignitate*. Dvije činjenice mogu pomoći u tumačenju pojavka hcsl. *zavistʹ* prema grč. μεστούς odnosno lat. *plenos*. Prvo, riječ je o primjeru iz BrVO, prema tomu rukopisu koji inače dobro čuva starije stanje biblijskoga teksta, onoga koji potječe iz scsl. Drugo, očito u tekstu već postoji jedna pogrješka (*rv̄nnē* – err. pro *rv̄veniē*), zbog čega je zamislivo da je i na ovome mjestu riječ o pogrješci, ali ne u prijepisu nego u prijevodu. Pogrješka je mogla nastati samo u prijevodu s grčkoga – potaknuta zamjenom oblika μεστούς genitivom jednine imenice μῖσος (μῖσους) koji je onda preveden imenicom *zavistʹ*.⁴⁰ Ali tada taj zahvat potječe još iz scsl. predložka jer nije vjerojatno da bi hrvatski glagoljaš svoj tekst us-

³⁹ U tekstu BrVO 125a u nizu se ne navodi leksem *nenavistʹ*, nego se umjesto njega pojavljuje još jednom leksem osnove *zavid-* – *zavida: ljubodēnie bluždenie nečistota pr̄bluždenie idolosluženie v̄lshvovanie vraždi zavisti rʹvniē êrosti razdraženiē raspre izvoleniē izliha zavidi uboi pʹênʹstvo igri*.

⁴⁰ To podupire i činjenica da u KORPUSU ZA RCJHR nema primjera prijevodnoga obrasca koji bi povezivao lekseme grč. osnove *μισ-* i hcsl. *zavid-*.

poređivao i pokušavao popraviti prema grčkomu biblijskomu tekstu. Dva sljedeća spomenika pokazuju da zahvata o kojemu je riječ nije bilo u svim scsl. rukopisima: na usporednom mjestu u starobugarskome spomeniku *Slovu* Prezbitera Kozme iz X. st. stoji полны ненависти (БЕГУНОВ 1973: 386), a u najstarijem potpunome srpskome crkvenoslavenskome Apostolu, iz treće četvrtine XIII. st., unatoč malo izmijenjenomu tekstu u odnosu na grčki izvornik očit je trag prijevoda s grčkoga зловы испльнены. завиды (MATIČIN 59v).⁴¹

Postoji još jedno mjesto u kojemu prepisivač mijenja tekst i dodaje lekseme u odnosu na izvorni prijevodni predložak. Riječ je o primjeru u kojemu se u retku R 13,13 u tekstu MVat₄ pojavljuje leksem *nenavistъ*, prividno prema grč. ἔρις i lat. *contentio*,⁴² a sintagmatski udružen s leksemom *zavistъ*: *êko da v d(ъ)ne bl(a)goobraznê hodili bihom'ne zloglasovaniem'ni pьênstvom'ni studodêênien'ni ljubodêênien'nečistotami i nenavistiju ni zavistiju* (R 13,13, MVat₄ 1b)⁴³ prema grč. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ i lat. *sicut in die honeste ambulemus non in comesationibus et ebrietatibus non in cubilibus et impudiciis non in contentione et aemulatione*. Isti je biblijski redak u BrVO posvjedočen u obliku koji vjerno prati grčki prijevodni

⁴¹ Zahvaljujem Jozi Veli na pomoći u tumačenju ovoga primjera, kao i na korekturi grčkih i latinskih navoda koji se pojavljuju u ovome članku.

⁴² U dva se već navedena primjera očituje vjeran prijevod prema kojemu se na mjestu grč. ἔρις i lat. *contentio* pojavljuje hosl. *rvënie*: *naplñneni vsъkogo bezakonîe i zlobi ljubodêênien' lukavъstva lihoimaniê zavisti nenavisti uboistv'a rvъnnê* (err. pro *rvëniê*) *lъsti prêlъsti zlor(ъ)v'niê* (R 1,29, BrVO 228c) prema grč. πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ, πορνείᾳ πονηρίᾳ πλεονεξίᾳ κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου φόνου ἔριδος δόλου κακοηθείας i lat. *repletos omni iniquitate malitia fornicatione avaritia nequitia plenos invidia homicidio contentione dolo malignitate; dêênien' pьtskaê sut' ljubodêênien'nečistota studodêênien' idolosluženie otrovlenien' vraždi rvënie zavist' êrost' razdraženiê raspre eresi nenavist' zlomišlenien' uboistva pьên'stva igraniê kozloglasovanie* (G 5,20, MVat₄ 145a) prema grč. φανερά δέ ἐστιν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστιν πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζήλος, θυμοί, ἐριθείαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι i lat. *manifesta autem sunt opera carnis quae sunt fornicatio immunditia luxuria idolorum servitus veneficia inimicitiae contentiones aemulationes irae rixae dissensiones sectae invidiae homicidia ebrietates comesationes*.

⁴³ Ovaj je primjer zanimljiv i zbog toga što prije leksičke negacije (u leksemima *nečistota* i *nenavistъ*) hrvatski glagoljaš ne stavlja sintaktičku negaciju (*ne* i *ni*), a to čini po samosvojnome odabiru – tim se zahvatom odmiče od grč. i lat. biblijskoga teksta te od teksta naslijeđenoga iz scsl. matica.

predložak: *êko da v̄b d(b)ne bl(a)go obraznê hodili bihom' ne igraniem̄ ni p̄bên'stvom' ni ljubodêniem' ni studêniem' ni r̄vnostiju ni zavistiju n̄b oblêcête se g(ospodo)m̄b is(u)h(r̄bsto)m' i p̄l̄ti ugodiê ne tvorête v' pohoti* (R 13,13, BrVO 99d/100a). U usporedbi s BrVO, tekst u MVat₄ svjedoči o pravom sintagmatskom udruživanju, jer se leksemom osnove *nenavid-* pridružuje leksem osnove *zavid-* zbog pojačavanja značenja i bez povoda u prijevodnom predlošku.⁴⁴

Sljedeća dva primjera sintagmatskoga udruživanja nemaju utvrđeni usporedni latinski tekst, pa se ne može znati je li riječ o vjernome prijevodu ili o glagoljaševu samoinicijativnome zahvatu u tekst: *i k tomu ne bude plača ni vap'ê ni bolêzni ni skrbi ni žalosti ni niedne hudobe ni nenavisti ni zavisti ni laže ni rote ni svedočastva ni noçi ni tme razvê svêtlost' vêčnaê i veselie vêčnoe* (Apokaliptično viđenje o posljednjem sudu, CAc 78v); *açe li opiši d(u)še moê grêšnaê v grêšêh' i v dëlêh' mirskih' eže est' l'ži svêdêt' prêrotnik' upokritstvo eretičstvo ... p'ênstva pohoti mirskie zavisti i nenavisti zlor'vniê l'stiv'* (O pokajanju za grijeh, CVinod 64a).

5.3. Pokazatelji da je osnova *mr̄bz-* nešto bliža obrambenim čuvstvima od osnove *nenavid-*

Leksemi osnove *mr̄bz-* ostvaruju sintagmatske veze s leksemima koji izriču obrambena čuvstva (konkretno: očaja, ljutnje, straha, tuge) češće nego leksemi osnove *nenavid-* koji gotovo da takve odnose ne ostvaruju.⁴⁵ Osim s leksemima osnove *nenavid-*, leksemi se osnove *mr̄bz-* najčešće pojavljuju uz lekseme koji izriču koncept ljutnje, kao što je u sljedećima trima primjerima koji su svi vezani za Stari zavjet: *prognêva se êrostiju g(ospodo)b na ljudi svoje i omrazê emu dostoênie svoje* (Ps 105,40, PsLob 70v) prema grč. *ὠργίσθη θυμῷ κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐβδελύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ* i lat. *iratus est furore Dominus in populo suo et abomi-*

⁴⁴ Zbog istoga je razloga, i bez povoda u prijevodnome predlošku, u MVat₄ leksemima *studodênie* i *ljubodênie* dodan leksem *nečistota*. Da pisar BrVO uistinu prati grčki biblijski tekst za razliku od pisara MVat₄, pokazuje i leksem *igranie* prema grč. *κῶμος* (za razliku od neprimjerenoga *zloglasovanie* u MVat₄).

⁴⁵ Zabilježen je tek jedan primjer u kojemu se leksem osnove *nenavid-* pojavljuje uz leksem koji izriče ljutnju: *nenavist' ničože m'ne gnêv̄b i êrost' v̄p̄l̄b i hulenie nečistotu s̄b vsêm' t̄lesnim̄ pohotêniem daleče ot vas̄b otrinête* (propovijed sv. Ambrozija, BrVO 20c) prema lat. *odium nihilominus iram et indignationem, clamorem et blasphemiam, superbiam atque iactantiam cum omni carnali delectatione procul a vobis repellatis*.

natus est hereditatem suam; raz'gnêva bo se b(og)ъ o dêlêhъ ihъ i omr'zêše emu i otvrže e ot lica s'voego (CommPs 105,40, PsFr 95c) prema grč. παρωξύνθη γὰρ ὁ θεὸς ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ ἐβδελύξατο αὐτούς καὶ ἀπέριψεν αὐτούς ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ; *razdražiše i o b(o)zêhъ tuždihъ i mr'zostmi svoimi prognêvaše i* (Dt 32,16, CPar 131v) prema grč. παρωξυνάν με ἐπ' ἄλλοτρίοις ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπίκρανάν με i lat. *provocaverunt eum in diis alienis et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.*

U dvama se primjerima pokazuje veza s leksemima koji izriču očaj, prvo obrambeno čuvstvo u Akvinčevu nizu loših čuvstava, a graniči s konceptom odbojnosti leksikaliziranom pomoću osnove *mrъz-*. Prvi je od njih ranije spomenuti primjer: *ne velju že vamъ da bis'te ne z'nali bratiê ot skr'bi n(a)-šee êže s'lvorena estъ n(a)mъ va asii êko više zakona oteš'čeni esamъ i više sili tako da m'r'zitъ n(a)sъ oče živučihъ* (2 C 1,8, BrN₂ 58c) prema grč. οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν ἐβαρῆθημεν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν i lat. *non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra quae facta est in Asia quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem ita ut taederet nos etiam vivere.* Pisar u BrN₂ očito prati lat. biblijski tekst, pa lat. *taederet* prevodi kao *m'r'zitъ*. Prijevod prema grčkomu sačuvan je u BrVO 115a, u kojemu na odgovarajućem mjestu stoji *ne nadêti se*. Promatra li se samo stanje u navedena dva hcsl. izvora (MVat₄ i BrVO), stječe se dojam da je riječ o tek još jednom primjeru u kojem jedna hcsl. inačica prati grč., a druga lat. biblijski tekst. No usporede li se međusobno grč. i lat. prijevodni predlošci (grč. ἐξαπορηθῆναι i lat. *taederet*), primjećuje se kako je hcsl. leksik vezan za kršćanski svjetonazor u kojemu se leksem koji izriče koncept očaja može zamjenjivati leksemom koji izriče koncept odbojnosti. Evo drugoga sličnoga primjera u kojemu lat. predložak sadrži sintagmatski povezane lekseme *desperatio* i *taedium*: *tako bo dobri moistrъ hotêl' bi da niktože bez' upvaniê raz'bil' se bi ili mr'zostiju êko žitiê slat'kostъ nepodobnim' grêhom' neotstupno sъ vsêma usiluet'želêniam' i vs(b)gdašnago boêniê slêdovanie pridaetъ* (propovijed sv. Ambrozija biskupa, BrVO 169d) prema lat. *Ergo bonus et moralis magister ne quis desperatione frangatur aut taedio quoniam vitae dulcis ellecebra constantem quoque mulcet affectum, continuos vivendi successus*

fidelibus pollicetur.

Osim toga, zabilježen je po jedan primjer u kojem se leksemi osnove *mr̂z-* pojavljuju uz lekseme koji izriču strah i tugu: *se koliko gr̂b̂ griĥ est̂ ki božastvenago veličastiê očima est̂ toliko mr̂zē'*. **Boimo se tada da nas' bez' dobriĥ dēl̂ naprešita smrt' ne postine** (apokrifna poslanica biskupa Ćirila sv. Augustinu, CIvan 167r) prema lat. *ecce quantum turpissimum ludi scelus divinae abhorrent maiestatis oculi. Timeamus ergo, ne nos bonorum rapiat inermes tam repentinus interitus te i ego radi že imuče služenie se êkože pom(i)lovani bihom' ne stužаем' si n̂ otvr'gohom se tēl'* (err. pro *d(ê)l̂*) **mr̂skih'** (2 C 4,1–2, BrVO 116d) prema grĉ. *διὰ τοῦτο, ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης* i lat. *ideo habentes hanc ministrationem iuxta quod misericordiam consecuti sumus non deficimus sed abdicamus occulta dedecoris.*

6. RAŠĀLAMB A IZRICANJA OKOLNOSTI UZROKA, POSLJEDICE I OĀITOVANJA

Primjeri osnova *nenavid-* i *mr̂z-* obrađeni u 4.1. i 4.2. pokazuju da je širi kontekst u kojemu se pojavljuju leksemi navedenih osnova obilježen (kršćanskim) moralom koji je obilježen pojmovima dobra, zla i grijeha. Ta je okolnost u neskladu s paradigmom emocija, jer su emocije po svome određenju amoralne. Među obrađenim je primjerima malo onih koji u bližem kontekstu imaju navedenu okolnost uzroka, posljedice ili očitovanja nekog osjećaja, pa će ovdje biti navedeni svi takvi pronađeni primjeri.⁴⁶ Te su tri okolnosti odabrane, jer se na njih obično obraća pozornost u istraživanju (i značenjskom) osjećajnosti.

Među primjerima obiju osnova prepoznata su po dva primjera iskazivanja uzroka. Za osnovu *mr̂z-* oni su sljedeći: *ne budi svēdēt(e)l̂ laži ni ĉ(lovē)k̂ kriv̂ ni lastiv̂ ne budi dvod(u)šan̂ upokorit eže est̂ licemērit̂ da ne omrazīš se višnemu g(ospode)vē* (O pokajanju za grijeha, CVinod 61d) i *prop(o)v(ê)dē c(êsa)rstvo n(e)b(e)skoe ne premlĉa grēĥ iĥ da simi*

⁴⁶ Kada se neko istraživanje izravnije oslanja na psihološku literaturu, obično se umjesto »uzroka, posljedica i očitovanja« govori o »stimulusu, reakciji i manifestaciji«. Ovdje se odabire uporaba prvoga niza naziva, jer su neutralniji, manje obilježeni modernom psihologijom emocija.

veće **omrazit se** im̄ ne vrače ot negože iscêlahu se (rasprava sv. Augustina, o Ps 63,3, BrVO 239d) prema lat. *praedicavit regnum coelorum, non tacuit vitia eorum, ut ipsa potius eis **displicerent**, non medicus, a quo sanabantur*. Za osnovu *nenavid-* riječ je o sljedećim dvama primjerima: *zavideše pavlu bratu svoee ženi i **nenavidaēše** ga zato ča bēše h(r̄bst)ēnin'* (životopis sv. Pavla Pustinjaka, ČŽg 79v) i ***nenavidše** ju o(t̄b)c'nee zač'boēše se b(og)a i klanaše se b(og)u i vsilaše v domu doike svoee a doika nee veliku ljub'viju l(u)b'laše ju* (čitanje na blagdan sv. Margarite, COxf 24d) prema lat. ***odiosa** erat suo patri dilecta namque Domino Iesu Christo. Erat autem annorum quindecim et delectabatur in domo nutrici sue*.

Zabilježen je po jedan primjer izricanja posljedice u svakoj od osnova: *muž' s mužem' **mr'zost'** studa dēlajuče i m̄zdu ēze dostoēše blud̄stva ih̄ v sebē sami priemljuče* (R 1,27, BrVO 82b) prema grč. ἄρσενες ἐν ἄρσεσιν τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες i lat. *masculi in masculos **turpitudinem** operantes et mercedem quam oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes* i *b(la)ž(e)ni sut̄b iže **nenavidet̄b** d(u)š̄b svoih̄b s'hranet'ju a ne pogublajut̄b ih̄b zl̄ē ljubeče* (čitanje na blagdan sv. Lovre mučenika, BrLab 101a) prema lat. *felices, qui **oderunt** custodiendo, ne perdant amando*.

Među primjerima leksema osnove *mr̄bz-* zabilježen je i jedan primjer izricanja okolnosti očitovanja, dok takvi nisu zabilježeni za lekseme osnove *nenavid-*. Riječ je o sljedećemu primjeru: ***mrzīt̄b** d(u)še život̄b moi puču na me gl(agol)i moe vzgl(agol)ju v goresti d(u)še moe reku b(og)u moemu ne mozi me osuditi vzvēsti mnē počto me t(a)ko sudiši* (Job 10,1, BrN₂ 209a) prema grč. κάμνων τῇ ψυχῇ μου, στένων ἐπαφήσω ἐπ' αὐτὸν τὰ ῥήματά μου· λαλήσω πικρία ψυχῆς μου συνεχόμενος καὶ ἐρώ πρὸς κύριον μή με ἀσεβεῖν δίδασκε· καὶ διὰ τί με οὕτως ἔκρινας i lat. ***taedet** animam meam vitae meae dimittam adversum me eloquium meum loquar in amaritudine animae meae dicam Deo noli me condemnare indica mihi cur me ita iudices* (sim. ***mrzīt** me život̄b moi* Job 9,21, BrN₂ 208d, prema grč. ἀφαιρεῖται μου ἡ ζωή i lat. *et **taedebit** me vitae meae*).

Osim što je za hcsl. primjere leksema osnove *nenavid-* i *mr̄bz-* značajno da se pojavljuju u kontekstu moralnosti, zanimljive su još dvije činjenice. Prva je manji broj zabilježenih primjera okolnosti očitovanja, nego primjera okolnosti uzroka i posljedica. Naime, okolnost je očitovanja bitno svojstvo

emocija, a ovdje se ono pojavljuje u samo jednom primjeru. Druga je malen ukupan broj primjera izricanja triju okolnosti, što se lakše može tumačiti u kontekstu istraživanja čiji se rezultati nalaze u LUČIĆ 2008. Tamo je zaključeno kako se okolnosti češće izriču u leksikalizacijama obrambenih čuvstava (nade i straha), što se može tumačiti kao posljedica odgojne svrhe velikoga dijela ekscerpiranih tekstova, zbog čega se pozornost usmjerava više na obrambena nego na osvajačka čuvstva (LUČIĆ 2008: 301). S obzirom da se ovdje obrađuju leksikalizacije dvaju osvajačkih čuvstava, očekivano se pojavljuje manji ukupan broj primjera izricanja svih triju okolnosti u odnosu na dosad obrađena obrambena čuvstva. Također, u LUČIĆ 2008 na osnovi tamo prikazanih podataka pretpostavlja se kako hijerarhija leksikalizacija pojedinih čuvstava po čestoti izricanja okolnosti ima dijagonalan smjer, tako da se okolnosti najrjeđe izriču pri leksikalizaciji ljubavi, a najčešće pri leksikalizaciji tuge (usp. LUČIĆ 2008: 300). Ovdje pokazani podaci prema kojima se pri leksikalizaciji odbojnosti nalazi nešto više primjera izricanja okolnosti nego pri leksikalizaciji nenavisti potvrđuju takvu pretpostavku.

7. RAŠČLAMBA RAZJAŠNJENJA VEZANIH ZA POJEDINE KONCEPTE

Na osnovi prototipnih semantičko-sintaktičkih obrazaca koji se mogu iščitati iz primjera dviju obrađenih osnova raščlanjenih u odjeljcima 4.1. i 4.2. prepoznaju se razjašnjenja vezana za osnove *nenavid-* i *mrbz-* prikazana u Tablici 6. U njihovu su oblikovanju primijenjena dva od triju međusobno povezanih načina za određivanje najistaknutijega značenja u značenjskoj strukturi nekoga leksema. Prvi je čestotnost uporabe pojedinih značenja, a drugi je objasnidbeni: pomoću kojega se značenja najbolje mogu razjasniti ostala značenja koja ostvaruje određeni leksem (usp. DIRVEN; VERSPOOR 2004²: 30).⁴⁷ Među njima, prednost je dana drugomu načinu. U svakome se od razjašnjenja (v. Tablicu 6.) pojavljuju po dvije tematske uloge, od kojih obje nose svojstva protovršitelja. Ključnu ulogu u prepoznavanju svojstava tih tematskih uloga ima činjenica da su u hosl. leksiku osjećajnosti sadržaj tematskih uloga duhovna bića: Bog (ovdje obilježen kao Y), đavao (ovdje obilježen kao -Y kada je Božji neprijatelj, a -X kada je čovjekov neprijatelj)

⁴⁷ S obzirom da hosl. nije organski jezik i nikada nije bio govoren, nije se moglo uzeti u obzir treći način prepoznavanja prototipnoga značenja: intuicija (izvornoga) govornika.

te Božji čovjek koji po kršćanskome svjetonazoru nužno poprima Božji karakter (pobožanstvenjuje se, pa je ovdje obilježen kao X_Y). U kršćanskome svjetonazoru duhovna bića (Bog u prvome redu, potom anđeli, a onda i ljudi u mjeri u kojoj su duhovni) ne mogu nešto osjećati, a da to nije voljno.⁴⁸ To znači da kada Bog nešto osjeća, on to kao apsolutno duhovno biće čini apsolutno voljno, baš kao i anđeli (zli i dobri podjednako). Čovjeku su osjećaji voljni onoliko koliko je on duhovan.⁴⁹ S obzirom da su u razjašnjenjima vezanima za obje obrađene osnove sadržaj prvih tematskih uloga (onih koji imaju više svojstava protovršitelja) apsolutno duhovna bića (Bog i đavao tj. zli anđeo), onda oni nužno posjeduju svojstvo voljnosti. Iako se razjašnjenja mogu primijeniti na sve lekseme određene osnove, u prvom se redu ona odnose na glagole (bez prefiksa ili infiksa *o-*, *vz-*, *-nu-* u osnovi).

Tablica 6. Prikaz razjašnjenja vezanih za osnove *nenavid-* i *mr̂z-*Table 6. Explications related to the stems *nenavid-* and *mr̂z-*

NENAVID-	MR̂Z-
(-Y/-X misli: »Ne želim se nalaziti blizu Y-a / u Y-u.«)	(Y/Xy misli: »-Y/-X/to je vrlo loš(e).«)
-Y/-X osjeća nešto jer misli ovako nešto: »Ne želim: X_Y se nalazi blizu Y-a / u Y-u. Želim učiniti nešto loše X_Y -u. Zato što to želim, osjećam se tako. Želim osjećati što osjećam.«	Y/Xy osjeća nešto jer misli ovako nešto: »Ne želim: -Y/-X/to se nalazi blizu mene. Zato što to ne želim, osjećam se tako. Želim osjećati što osjećam.«
Kada -Y/-X misli tako, -Y/-X osjeća nešto vrlo loše.	Kada Y/Xy misli tako, Y/Xy osjeća nešto vrlo loše.
Kada -Y/-X želi i misli tako nešto, kažemo: »-Y/-X NENAVIDI.«	Kada Y/Xy želi i misli tako nešto, kažemo: »Y/Xy MR̂ZI.«

Kada se osjećajnost promatra u svjetlu paradigme emocija, ona naravno nema voljnost kao svojstvo pripadajućih tematskih uloga, jer su emocije kao pojam u prvome redu vezane za čovjekovu fiziologiju, a tek onda eventual-

⁴⁸ Prema Akvinčevu sustavu, osjećaj i volja stopljeni su u afektu (lat. *affectus*). Ne treba ni naglašavati da ovdje »afekt« ima posve drukčije značenje od onoga koje taj termin ima u modernoj psihologiji u čijem se okviru određuje otprilike kao »posebno snažna emocija«.

⁴⁹ Čovjek nije samo duhovno nego i duševno i tjelesno biće, iz čega slijedi da su njegovi osjećaji ovisno o osobnosti pojedinca i situaciji, više ili manje voljni.

no i njegovu spoznajnu sposobnost te društveni vid. Iako se nerijetko, pa i u znanstvenim tekstovima iz različitih disciplina, govori o emocijama Boga i anđela, tada se to čini iz perspektive čovjeka. Moglo bi se reći da se tada Boga »počovječuje«. Takvo svjetonazorsko gledište nije svojstveno kršćanstvu, pa onda niti hosl. jeziku kao ponajprije liturgijskomu jeziku. Njemu je svojstveno upravo suprotno: čovjekovo pobožanstvenjenje, a ne *Božje počovječenje. Želi li se primjereno istraživati hosl. leksik osjećajnosti, a to uključuje i prepoznavanje prototipnih situacija pomoću kojih se mogu razumjeti i tumačiti sve ostale situacije u kojima se rabe određeni leksemi osjećajnosti, valja ozbiljno uzeti u obzir Akvinčevu paradigmu čuvstava jer je svojstvena kršćanskome svjetonazoru.

U razjašnjenju vezanome za osnovu *nenavid-* prvoj je tematskoj ulozi prototipni sadržaj đavao, a posjeduje barem prva dva svojstva Dowtyjeva protovršitelja: voljnost te osjetilno i osjećajno sudjelovanje (u nastavku će se za drugo svojstvo navoditi »osjetilnost«, a podrazumijevat će se čitav sadržaj drugoga Dowtyjeva svojstva protovršitelja). Božji čovjek u istom razjašnjenju posjeduje jedno svojstvo protovršitelja: uzrokuje promjenu stanja drugoga sudionika (ovdje Božjega i čovjekova neprijatelja). Usvoji li se Dowtyjevo načelo po kojemu se tematske uloge pripisuju samo argumentima, Bog se ne može nazvati sadržajem tematske uloge iako se pojavljuje u razjašnjenju. On naime nije argument glagolu *nenaviděti* u prototipnoj situaciji koju izriče razjašnjenje.

U razjašnjenju vezanome za osnovu *mrъz-* prvoj je tematskoj ulozi prototipni sadržaj Bog ili Božji čovjek, a posjeduje ista dva svojstva Dowtyjeva protovršitelja koja posjeduje i prototipni sadržaj prve tematske uloge razjašnjenja vezanoga za osnovu *nenavid-* (voljnost i osjetilnost). Sadržaj druge tematske uloge, koja po sadržaju jedinoga svojstva protovršitelja odgovara drugoj tematskoj ulozi iz razjašnjenja za *nenavid-* (uzrokuje promjenu drugoga sudionika), može biti Božji ili čovjekov neprijatelj ili nešto grješno (odnosno grijeh sâm, u razjašnjenju označen kao »to«).

Navedeni raspored svojstava protovršitelja između dviju tematskih uloga koje se pojavljuju u svakom od razjašnjenja ne slaže se s očekivanjem za istraživanje osjećajnosti po paradigmi emocija. Uobičajeno je da se u kognitivističkim istraživanjima leksika osjećajnosti, odnosno tzv. psiholoških glagola (onih koji izriču osjećajnost, ali i osjetilnost, mišljenje i sl.), u kojima

se rabi sredstvo tematskih uloga prepoznaju sljedeće dvije tematske uloge: iskusitelj (eng. *Experiencer*)⁵⁰ i stimulus. Prema Dowtyjevim svojstvima protovršitelja i prototripitelja, tematska uloga iskusitelja sadrži osjetilnost, koje je svojstvo protovršitelja, ali ne sadrži voljnost niti uzrokuje promjenu stanja drugoga sudionika (DOWTY 1991: 577). Stimulus također sadrži jedno svojstvo protovršitelja: uzrokuje određenu osjećajnu reakciju. Prema tome, dvije se tematske uloge ostvarene u prototipnoj situaciji za osnove *nenavid-* i *mr̂z-* u hosl. razlikuju od tematskih uloga koje navode istraživači koji se oslanjaju na paradigmu emocija: prva tematska uloga osim osjetilnosti sadrži i svojstvo voljnosti.⁵¹

Već je rečeno da se razjašnjenja u prvome redu odnose na glagole osnova *nenavid-* i *mr̂z-*, a tek onda i na lekseme tih osnova koje pripadaju drugim vrstama riječi. Dobra je posljedica takvoga izbora to što se na osnovi argumentne strukture mogu lakše prepoznati tematske uloge čija nam svojstva pokazuju uz koju je paradigmu vezan hosl. leksik osjećajnosti. Loša je posljedica to što odnos osnove *nenavid-* i pripadajućega razjašnjenja nije istovrijedan odnosu osnove *mr̂z-* i njoj pripadajućega razjašnjenja. Naime, kratka je leksikološka raščlamba predstavljena u trećemu poglavlju pokazala da su među leksemima osnove *nenavid-* najistaknutiji glagoli, a među njima upravo glagol *nenavidêti* – onaj na koji je razjašnjenje vezano za osnovu *nenavid-* najpotpunije primjenjivo, ali i da je među leksemima osnove *mr̂z-* posebno istaknut pridjev *mr̂ẑk̂k̂* i to posebice u tekstovima prevedenima s grčkoga. Može se postaviti pitanje koji bi pridjev osnove *nenavid-* bilo najprikladnije usporediti s *mr̂ẑk̂k̂*, pa promotriti značenjski odnos tih dva ju pridjeva te pokušati izvesti zaključke o tomu zašto je u osnovi *mr̂z-* istaknutija uloga pridjeva, a u okviru osnove *nenavid-* uloga glagola.

⁵⁰ U hrvatskoj se kognitivističkoj semantičkoj literaturi eng. *Experiencer* češće prevodi kao »doživljivač«, tako npr. redovito u radovima Branimira Belaja (BELAJ 2002, 2004.a, 2004.b, 2008), RAFFAELLI 2009.

⁵¹ Ni prva ni druga tematska uloga u razjašnjenjima vezanima za osnove *nenavid-* i *mr̂z-* ne sadrže četvrto Dowtyjevo svojstvo protovršitelja: pomičnost u odnosu na drugoga sudionika. To je povezano sa zanimljivošću koju je primijetio još William CROFT (1986), a koju ponavlja i DOWTY (1991: 580): glagoli čiji je subjekt sadržaj tematske uloge iskusitelja uvijek su glagoli stanja (pa onda i nepomični), a glagoli čiji je subjekt sadržaj tematske uloge stimulusa može biti glagol stanja ili eventualno glagol početnoga (inkoativnoga) vida. Prema tomu, ni za jednu od tematskih uloga koje se ostvaruju uz glagole osjećajnosti ne očekuje se pomičnost. Tako je bez obzira promatraju li se oni u svjetlu paradigme emocija ili paradigme čuvstava.

Hesl. pridjevi su tek nedavno podrobnije obrađeni (SUDEC 2010). Sa stajališta je ovoga rada posebno vrijedno što je autorica kao jedan od kriterija u raščlambi pridjeva uzimala i njihovo značenje. S obzirom da je njezin epistemološko-metodološki okvir obilježen tradicionalnom gramatikom, nastavak će ovoga poglavlja nazivljem biti prilagođen tomu okviru. Pridjev *mr̂ẑb̂k̂b̂* tvoren je pomoću sufiksa *-b̂k̂/-b̂k̂*. S obzirom da je riječ o odglagolnome pridjevu, njegovo je značenje očekivano povezano s mogućnosti ili sposobnosti (SUDEC 2010: 133), ali je pasivizirano ili je k tomu još i necesitativizirano – *mr̂ẑb̂k̂b̂* je onaj kojega se može ili treba *mr̂ẑêti*. Kako je razjašnjenje prikazano u Tablici 6. u prvome redu vezano za glagol *mr̂ẑêti*, valja obratiti pozornost na pitanje kako je ono primjenjivo na leksem *mr̂ẑb̂k̂b̂* – najistaknutiji pridjev osnove *mr̂ẑ-*. Za njega ne treba stvarati novo razjašnjenje, dovoljno se poslužiti točkom »-Y/-X/to«, podrazumijevajući kontekst navedenoga razjašnjenja i izreći »-Y/-X/to je *mr̂ẑb̂k̂b̂* (X-u/Y-u)«. Leksem *mr̂ẑost̂b̂* u metaforičkome značenju u kojemu se najčešće i pojavljuje, zamjenjiv je s »-Y/-X/to« u okviru rečenice navedenoga razjašnjenja: »Y/Xy ... misli ovako nešto: ... Ne želim: -Y/-X/to se nalazi blizu mene.«

Nasuprot *mr̂ẑb̂k̂b̂*, jedinomu pridjevu osnove *mr̂ẑ-*, u okviru osnove *nenavid-* nalaze se četiri pridjevska leksema: *nenavist̂b̂n̂b̂*, *nenavidim̂b̂*, *nenavid̂b̂n̂b̂*, *nenavidliv̂b̂*. S obzirom da su im značenja različita, ne može se odrediti jedno razjašnjenje koje bi se podjednako odnosilo na sva četiri navedena pridjevska oblika osnove *nenavid-*. Dva su leksema među njima tvorena istim sufiksom *-b̂n̂* o čijoj »neograničenoj« plodnosti povezanoj s »njegovom znatnom značenjskom ispražnjenošću« piše Sudec (2010: 121): odimenični pridjev *nenavist̂b̂n̂b̂* i odglagolni ili odimenični *nenavid̂b̂n̂b̂*. Navedena autorica razlikuje značenja vezana za odimenične i odglagolske pridjevske izvedenice. Odglagolni pridjevi (kao *nenavid̂b̂n̂b̂*) mogu imati aktivno, pasivno, potencijalno i necesitativno značenje.⁵²

⁵² Aktivno je značenje pridjeva »koji obavlja ili je sklon obavljanju radnje izražene glagolskom osnovom pridjeva«, pasivno je značenje »koji trpi radnju izraženu glagolskom osnovom pridjeva«, odglagolnim pridjevima potencijalnoga značenja (ili značenja mogućnosti) latinske su usporednice često izvedenice sufiksom *-bilis*, a odglagolni pridjevi necesitativnoga značenja često se pojavljuju kao usporednice latinskim gerundivima. (SUDEC 2010: 119)

Oblik *nenavistъnъ*, najučestaliji pridjev osnove *nenavid-*, tvorbeno je odimenična izvedenica. Stoga prema opisu hosl. jezika u vezi s njim treba razmotriti opisno, gradivno i odnosno značenje. No taj pridjev u prijevodima s grčkoga najčešće ima pasivno značenje, kao da je riječ o odglagolnome obliku. To pokazuju primjeri naslijeđeni iz scsl. idioma: *ot v'sêh' bo s(i)nov' č(lovêč)skihъ mr's'ci i nenavis'tni biše židove poneže na b(og)a ruki v'z'dvigu* (CommPs 20,11, PsFr 20c) prema grč. ἀπὸ πάντων γὰρ υἱῶν ἀνθρώπων βδελυκτοὶ καὶ μισητοὶ γεγονασιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ κατὰ θεοῦ τὰς χεῖρας ἐπῆραν; *ne rozumê bo êko bez(a)kon'nuju ego volju g(ospod)ъ svêdêaše i êko nenavis'tan' bê i mr'zak'* (CommPs 35,3, PsFr 32a) prema grč. ἠγνόησε γὰρ, ὅτι τὴν παράνομον αὐτοῦ γνώμην ἐγίνωσκεν ὁ κύριος, καὶ ὅτι μισητὸς ἦν καὶ βδελικτός; *zelo bo negoduet' b(og)ъ ubiičîn' d(u)še i kr've nepr(a)v(e)dni i last(i)vi ta nenavist'na ot b(og)a sut' vsa siê êkože i židove g(ospo)da ubiv'shei* (CommPs 5,7, PsFr 4b) prema grč. σφόδρα γὰρ ἀγανακτεῖ θεὸς ἐπὶ φόνῳ ψυχῆς καὶ αἵματι ἀδίκῳ καὶ δόλῳ, ὅτι μισητὰ παρὰ θεῶ ταῦτα, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κύριον [τῆς δόξης] ἀποκτείναντες. Tomu je razlog vjerojatno što je u grčkome izvorniku riječ o pridjevima participskoga podrijetla. U prijevodima s latinskoga pridjev *nenavistъnъ* se pojavljuje u opisnome značenju, kako se i očekuje za odimenični pridjev, vjerojatno zbog toga što i u latinskome prijevodnome predlošku stoji opisni pridjev: *egdaže protivanъ bil bi protiv' ijudêomъ posla nenavistnago vladiku apoloniê s vojn'stvomъ* prema lat. *cumque adpositus esset contra Iudaeos misit odiosum principem Apollonium cum exercitu* (2 Mach 5,24, BrVO 430d), *kr'vъ h(rъsto)va iže b(i)si ub'enie vraga nenavistnago n(a)sъ žedae stvori priti na vêčeru agan'ca prosmotrenago* (himan, BrN₂ 130d) prema lat. *sanguis Christi, qui fuisti peremptor hostis invidi, fac sitire et venire ad coenam Agni providi; ne bêše krasoti emu ni slavi ... i raz'obraženo bê lice ego i dosadiše emu nenavistna poslêdnago muža muži bolêzniva i žažuča v'slabosti* Is 53,3, MVat₄ 83a) prema lat. *non est species ei neque decor ... et none rat aspectus et desideravimus eum despectum et novissimum virorum virum dolorum et scientem infirmitatem* (grč. se tekst razlikuje: οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα ... καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτιμον ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀνθρώπους, ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὣν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν).

S obzirom da u korpusu za RCJHR nema imenice *nenavida*, moglo bi se zaključiti da je *nenavidьнъ* odglagolna izvedenica (od *nenaviděti*). Ipak, uporaba se toga pridjeva ne slaže s prepoznatim značenjima odglagolnih pridjeva. Stoga, kako je u *Slovníku* (II: 373–374) potvrđena imenica **НЕНАВИДА**, vjerojatnije je riječ o odimeničnoj tvorbi koja je dio scsl. baštine.⁵³ Tomu u prilog ide i činjenica da pridjev *nenavidьнъ* ima opisno značenje koje se može parafrazirati kao »pun *nenavide*«, u skladu s opisom značenja hcsl. pridjeva Sandre Sudec po kojemu odimenični pridjevi na *-ьн* mogu imati opisno, gradivno i odnosno značenje. Također, u prilog tomu da se *nenavidьнъ* drži odimeničnim pridjevom govori i činjenica da se on pojavljuje prema latinskim opisnim pridjevima i imenicama te grčkomu opisnomu pridjevu kako pokazuju sljedeći primjeri: *b(ož)e hv(a)li moe ne prêmłci êko usta grêšniča i usta lastiva na me otvrêše se vzgl(ago)laše na me êzikomь lastivomь i sl(o)v(e)si **nenavidnimi** obidu me i braše se sa mnoju ispiti* (Ps 108,3, PsLob 72v) prema grč. ὁ θεός τὴν αἴρησίν μου μὴ παρασιωπήσῃς ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ’ ἐμὲ ἤνοιχθη ἐλάλησαν κατ’ ἐμοῦ γλῶσση δολία καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν i lat. *deus laudem meam ne tacueris quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est locuti sunt adversum me lingua dolosa et sermonibus **odii** circuierunt me et expugnaverunt me gratis*. Tako se ponavlja i u antifoni na više mjesta, npr. u BrVO 229a i 240d (*sl(o)v(e)si **nenavidnimi***)⁵⁴; *bêže iz’ grada v gradь vsêmi **nenavidenь***⁵⁵ (2 Mach 5,8, BrVO 429d) prema lat. *fugiens de civitate in civitatem omnibus **odiosus***.

Sandra Sudec primjećuje da prema lat. pridjevima na *-bilis* u hcsl. često stoje pridjevi na *-ьн*, a ponekad i pridjevi na *-livь*. Takav je i oblik

⁵³ Imenica *nenavida* potvrđena je i u AKADEMIJINU rječniku (VII, 925), ali samo s jednim primjerom i to tek iz sredine XVIII. st. (iz opusa senjskoga pjesnika Mateše Antuna Kuhačevića). Osim nje, potvrđena je i imenica *nenavid* u istome značenju kao i *nenavida*, također samo s jednim primjerom iz zadnje četvrtine XVIII. st., autora Slunjanina Šimuna Štefanca.

⁵⁴ Za usporedbu, CPar čiji se tekst češće usuglašuje s lat. psaltirskim tekstom (a u njemu stoji genitiv jednine imenice *odium*) ima *nenavistьнъ* – učestaliji odimenični oblik pridjeva na *-ьн*: i *sl(o)v(e)si **nenavistnimi** obidoše me i rvaše me zamань* (Ps 108,3, CPar 97v).

⁵⁵ Ovakva participna inačica (*nenavidenь*, što je ekavizirana inačica normaliziranoga *nenaviděнъ*) pokazuje da osoba opisana tim leksemom trpi radnju izraženu glagolskom osnovom iz koje je pridjev izveden (*nenavid-*). Još je takvih primjera navedeno u SUDEC 2010: 124.

nenavidlivъ, za koji se po tomu što ostvaruje aktivno i pasivno značenje čini da je odglagolan, a ne odimeničan kao izvedenica *nenavidьnъ* o čijoj je tvorbi netom bilo riječi. Naime, *nenavidlivъ* ne ostvaruje značenja tipična za odimenične pridjeve (kao što je opisno), već mu je značenje uglavnom aktivno, kao u primjeru: *sliši prav(e)dni ivane potli ne bude grozi ni vzdih(a)nê ni plača ni razbora ni zle pameti ni brata razboitliva (sic!) ni **nenavidliva** ni bude dela ručnoga* (apokrifno Otkrivenje sv. Ivana evanđelista, CGrš 15r) prema grč. ἀκουσον δίκαιε Ἰωάννη ἀπὸ τότε οὐκ ἔστιν πόνος, οὐκ ἔστιν λύπη, οὐκ ἔστιν στεναγμός, οὐκ ἔστιν μνησικακία, οὐκ ἔστιν δάκρυα, οὐκ ἔστιν φθόνος, οὐκ ἔστιν μισαδελφία⁵⁶. Inače, pridjevi na *-livъ* tek ponekad ostvaruju i pasivno značenje (npr. 'onaj kojega *nenavid-e*'), ali tako da isti oblik redovito čuva i aktivno značenje. SUDEC (2010: 109) upravo leksem *nenavidlivъ* daje za primjer takvih pridjeva: *pade pade babilonъ veliki i stvorenъ b(i)si žilice demononъ i straža vsakoe pt'ice nečistie i **nenavidlivie*** (Ap 18,2; BrN₂ 140c) prema grč. ἔπεσεν, ἔπεσεν Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμονίων καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου i lat. *cecidit cecidit Babylon magna et facta est habitatio daemoniorum et custodia omnis spiritus inmundi et custodia omnis volucris inmundae et **odibilis***. U navodu Ap 18,2 iz BrN₂ glagoljaš rabi pridjev na *-livъ* jer prevodi latinski pridjev na *-bilis*, a ne prevodi s grčkoga gdje se na usporednome mjestu nalazi particip perfekta pasivnoga. Ipak, on možda pridjev na *-livъ* rabi kao inačicu pridjeva na *-ьn*, misleći na *nenavidьnъ* kao odglagolnu imenicu koja ostvaruje značenje mogućnosti (usp. SUDEC 2010: 124) ili na *nenavistьnъ* koji je najučestaliji među pridjevima osnove *nenavid-*.

Popridjevljen pasivni particip prezenta *nenavidimъ* može imati više značenja. Pasivno značenje ima u sljedećima dvama primjerima za koje nije utvrđen latinski izvornik: *s(ve)ti večesl(a)въ mili h(rъst)u m(u)č(e)n(i)-kъ egože br(a)tъ nas љavi nevêrniъ послушавъ **nenavidimъ бѣ*** (čitanje na spomendan sv. Večeslava mučenika, BrLab 134a) i *dobrago radi uč(e)niê **nenavidimъ бѣ** ot zalihъ i pričeniê bezumniъ radi бѣжа v pustinju* (čitanje na spomendan sv. Jeronima prezbitera, BrVat₆ 180b). Također, tu treba navesti još dva biblijska primjera. Prvi je inačica već spomenutoga primjera

⁵⁶ Više o tom primjeru i značenjskoj sličnosti pridjeva *razboitlivъ* i *nenavidlivъ* v. SUDEC 2010: 122.

iz Ap 18,2, ali ovaj put s pridjevom osnovne *nenavid-* u prijevodu s grčkoga: *pade pade vavilon' veliki i bist' žiliće dêmonomъ i hraniliće vsъkomu d(u)-hu nečistu i nenavidimu* (Ap 18,2, BrVO 277c) prema grč. ἔπεσεν, ἔπεσεν Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμονίων καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου i lat. *cecidit cecidit Babylon magna et facta est habitatio daemoniorum et custodia omnis spiritus immundi et custodia omnis volucris immundae et odibilis*. Drugi je sličan, u njemu je grčki particip prezenta pasivnoga preveden pomoću pasivnoga participa prezenta: *prêdani že budete roditeli i bratiju i rodom' i drugi svoimi ... i budete nenavidimi vsêmi č(lovê)-ki imene moego radi* (L 21,17; MVat₄ 243a) prema grč. παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων ... καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου i lat. *trademini autem a parentibus et fratribus et cognatis et amicis ... et eritis odio omnibus propter nomen meum*. Značenje participa može biti i depasivizirano kao u primjeru: *ot nego r'v'novaniê i dêlb nenavidimi onъ v'sêhb dob'rihb nepriêtelъ rekomi d'êvalb* (na blagdan Začeca Blažene Djevice Marije, BrN₂ 387a) prema lat. *cuius piae intentionis operibus invidens ille omnium bonorum operum inimicus diabolus*.

Iz čitavoga se ovoga razlaganja odnosa pridjevskih oblika osnovne *nenavid-* može zaključiti da nema smisla razjašnjenjima razdvajati značenja pojedinih pridjevskih oblika, jer su njihovi odnosi duboko prožeti već poznatim filološkim činjenicama vezanima za to je li određeni leksem prevedenica s grčkoga ili iz latinskoga prijevodnoga predložka, iz kojega je razdoblja glagoljaš (da li iz vremena bližega ćirilometodskome scsl. razdoblju ili iz vremena kada su hrvatski glagoljaši već manje vezani za scsl. matice) te je li glagoljaš skloniji arhaizaciji, latinizaciji ili pohrvaćivanju. Zbog toga, barem zasada, treba odustati i od podrobnije raščlambe odnosa pridjeva osnovna *mrъz-* i *nenavid-* iako bi ona možda mogla donijeti zanimljiv ishod u pogledu značenja s obzirom na to da su u jednoj osnovi istaknutiji pridjevi (*mrъz-*), a u drugoj glagoli (*nenavid-*). Istomu se zadatku možda može ponovo pokušati približiti u nekom kasnijem stadiju istraživanja hcsl. leksika osjećajnosti.

8. USPOREDBA

Prikazane raščlambe pokazuju da je odnos dviju osnova složen, a ovdje će se rezultati sažeti i usporediti kako bi taj odnos postao jasniji. Leksemi osnove *nenavid-* pokazuju jednostavniju strukturu značenjskih promjena od leksema osnove *mr̂bz-*. Osnova *nenavid-* bilježi svega nekoliko značajnijih pomaka od osnovnoga razjašnjenja prikazanoga u prethodnome poglavlju. To su: zamjena sadržaja dviju tematskih uloga, sinegdohalna promjena POTKATEGORIJA ZA POTKATEGORIJU po kojoj se leksem osnove *nenavid-* počne primjenjivati na koncept drugog čuvstva (konkretno, ljutnje), ulančavanje prethodno navedene promjene s prostornom metonimijskom promjenom DIO ZA CJELINU te slabljenje intenziteta značenja.

Značenje je u osnovi *mr̂bz-* mnogo jače obilježeno različitim promjenama. Prije svega, za glavninu primjera (koji su povezani s grijehom i grješnosti te odgovaraju ranije prikazanu osnovnomu razjašnjenju) vrijedi metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO u kojoj je SLJEDEĆE *mr̂bz-* ost u skladu s osnovnim razjašnjenjem, a PRETHODNO grijeh i grješnost. U jednome je dijelu tih primjera navedena metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO ulančana s apstraktnom metonimijom SVOJSTVO ZA ENTITET. Među tim su primjerima i oni koji se odnose na idola – u kršćanskome svjetonazoru izvora grijeha. Od značajnijih pomaka u odnosu na osnovno razjašnjenje, osim zamjene sadržaja prve i druge tematske uloge kao i kod osnove *nenavid-*, zabilježen je i specifičan sadržaj druge tematske uloge: umjesto grijeha ili zla, to je život osobe koja je sadržaj prve tematske uloge. Uz spomenuto ulančavanje s metonimijom SVOJSTVO ZA ENTITET, zabilježeno je i više vrsta ulančavanja metonimizacije s različitim značenjskim promjenama kojima se nastavlja početna metonimija SLJEDEĆE ZA PRETHODNO: drugim metonimijama SLJEDEĆE ZA PRETHODNO (čak i u dva stupnja) te metaforom.

Na leksikološkome su planu primijećene tri razlike dviju obrađenih osnova te samo jedno zajedničko svojstvo: među svim dosada obrađenim leksikalizacijama čuvstava, samo te dvije osnove nemaju izvedenih priloga. Razlikuju se u sljedećem: osnova *mr̂bz-* ima gotovo tri puta manje primjera od osnove *nenavid-*; u osnovi *mr̂bz-* najviše je glagolskih leksema, a u osnovi *nenavid-* imenskih; u ukupnome broju primjera osnova *mr̂bz-* ima najviše primjera imenskih leksema, a osnova *nenavid-* ima najviše primjera glagolskih različitih oblika. Usporede li se ti podaci s onima dosad obrađenih

leksikalizacija čuvstava, stječu se zanimljivi uvidi. Prvo, malim se brojem primjera osnova *mr̂bz-* razlikuje od svih dosada obrađenih leksikalizacija Akvinčevih čuvstava. Drugo, među dosada obrađenim leksikalizacijama loših čuvstava jedino osnova *mr̂bz-* ima uvjerljivo veći broj različitih glagolskih leksema nego imeničkih. Čak kad se dvama imeničkim oblicima pribroje četiri pridjevka, još uvijek je više glagolskih leksema. Ostale ranije obrađene osnove imaju približno jednak broj imena i glagola ili prednjači broj imenskih leksema.⁵⁷ Treće, za razliku od stanja u odnosu broja glagolskih i imenskih leksema, s drugim je osnovama koje leksikaliziraju loša čuvstva u pogledu broja glagolskih i imenskih primjera usuglašenija osnova *mr̂bz-* (a ne *nenavid-* kao u slučaju leksemskih oblika).⁵⁸ Nažalost, ovdje se nije uspjela protumačiti veća sklonost ostvarivanju glagola u okviru jedne osnove, a imena u okviru druge osnove, pa tek ostaje nada da će se to uspjeti nakon što se stekne bolji uvid u čitav sustav leksikalizacija čuvstava.

Sinonimijski i antonimijski odnosi pokazuju da su osnove *mr̂bz-* i *nenavid-* međusobno čvršće povezane nego što je svaka od njih povezana s

⁵⁷ Npr. u leksikalizaciji čuvstva straha istaknutija osnova *strah-* ima 13 imenskih leksema (7 imeničkih i 5 pridjevskih), a 7 glagolskih (i 3 priloška). Druga po čestotnosti osnova *boê-* ima tek 1 imenicu, 1 pridjev, 2 glagola i 1 prilog. U leksikalizaciji čuvstva tuge, istaknutija osnova *tug-* ima otprilike jednak odnos broja imenskih i glagolskih leksema: 12 imenskih oblika (6 imeničkih i 4 pridjevka) prema 8 glagolskih (i 1 priloški). Manje istaknuta osnova *pečal-* ima 4 imenska oblika (3 imenička i 1 pridjevski) prema 2 glagolska (i 1 priloški).

Kada je koncept leksikaliziran dvjema osnovama (ili s više njih), tada jedna osnova može češće ostvarivati glagolske lekseme, a druga imenske ili najuvrženija osnova ostvaruje približno isti broj glagola i imena, ali sljedeća po čestotnosti ostvaruje znatno više glagolskih ili imenskih primjera. Tako je u leksikalizaciji koncepta straha među imenicama puno češće *strahъ* (130 primjera) nego *boêzъnъ* (23 primjera), ali je puno češće *boêti se* (148 primjera) nego *strašiti (se)* (10 primjera). Za drugu je navedenu mogućnost dobar primjer leksikalizacija zadovoljstva gdje *rad-* kao najučestalija osnova ima 198 glagolskih i 147 imeničkih primjera, ali osnova *vesel-* kao druga po čestotnosti u leksikalizaciji istoga koncepta ima 191 glagolski i tek 46 imeničkih primjera.

⁵⁸ Za usporedbu, istaknutija osnova u leksikalizaciji čuvstva straha – *strah-* ima više primjera imenskih oblika (276 imeničkih i 381 pridjevski) prema 136 glagolskih (i 3 priloška). Druga po čestotnosti osnova *boê-* ima obrnut količinski odnos: 388 je glagolskih primjera (i 2 priloška) prema 46 imenskih primjera. Istaknutija osnova u leksikalizaciji čuvstva tuge – *tug-* ima otprilike podjednak odnos imenskih i glagolskih primjera: 183 su imenska primjera (144 imenička i 39 pridjevskih) prema 185 glagolskih (i 3 priloška). Druga po čestotnosti osnova *pečal-* ponovno ima više primjera imenskih oblika: 190 imenskih primjera (151 imenički i 39 pridjevskih) prema 26 glagolskih (i 20 priloških).

leksikalizacijama drugih čuvstava. U prvome se redu to odnosi na sintagmatska udruživanja leksema tih dviju osnova zabilježena već u vrlo starim tekstovima (baštinjenima iz scsl.). Sljedeće svojstvo pokazuje da leksemi obrađenih osnova nisu podjednako zamjenjivi u svim okolnostima: s leksemima iz područja izricanja grješnosti relativno se češće pojavljuju leksemi osnove *mrbz-*. Vezano za razmjerno češće pojavljivanje leksema osnove *mrbz-* u kontekstu koji je povezan s grješnosti, treba naglasiti da koncepti grijeha i grješnosti nisu koncepti osjećajnosti nego čisto moralne kategorije. To se može pokazati značajnim ne samo za razliku osnova *nenavid-* i *mrbz-* nego i na razini ukupnoga odnosa leksikalizacije pojedinih čuvstava u hosl. s Akvinčevim sustavom čuvstava kada jednom budu obrađene leksikalizacije svih jedanaest Akvinčevih čuvstava.

U području sintagmatskih odnosa značajno je da se leksemi osnove *nenavid-* razmjerno često udružuju s leksemima druge osnove istoga korijenskoga morfema – *zavid-*, dok sličnoga udruživanja (s nekom drugom osnovom tvorenom od istoga korijena) nema u okviru osnove *mrbz-*. S druge strane, leksemi osnove *mrbz-* imaju razgranatiju mrežu pojavljivanja s leksikalizacijama drugih loših čuvstava. Uz očekivanije pojavljivanje s leksemima osnove *nenavid-*, ti se leksemi (manje očekivano) javljaju i s leksemima svih triju obrambenih loših čuvstava (očaj, strah, ljutnja), ali i s tugom kao posljednjom u nizu osvajačkih loših čuvstava. U pogledu opreka, leksemi obiju osnova ostvaruju većinu odnosa na očekivan način: leksemi osnove *mrbz-* s leksemima koji leksikaliziraju želju, volju i htijenje, a leksemi osnove *nenavid-* s leksemima koji izriču ljubav. No, zabilježeno je i nekoliko primjera unakrsnih opreka s time da nešto češće leksemi osnove *nenavid-* ostvaruju opreku s leksikalizacijama želje, volje i htijenja nego što leksemi osnove *mrbz-* ostvaruju opreke s leksemima koji izriču ljubav. S obzirom da, tamo gdje se to može utvrditi, hosl. tekst prati tekst prijevodnoga predloška, može se zaključiti da je to svojstvo vezano za kršćanski svjetonazor u kojem su nastali latinski i grčki predlošci, pa onda i Akvinčev sustav, a ne za prevođenje.

Izricanja je okolnosti malo i najmanje ih je u području izricanja okolnosti očitovanja gdje se pojavljuje samo jedan primjer, i to u osnovi *mrbz-*. Ipak, prepoznaje se da ima nešto više primjera izricanja okolnosti vezanih za pojam mržnje nego za pojam nenavisti. S obzirom da je broj primjera lek-

sema osnove *mr̂bz-* gotovo tri puta manji od broja primjera leksema osnove *nenavid-*, iako je brojčano riječ o povećanju samo za jedan primjer, može se zaključiti da se uistinu u leksikalizaciji mr̂znje nalazi nešto više primjera izricanja okolnosti u usporedbi s leksikalizacijom *nenavisti*. To je u skladu s iznesenim u LUČIĆ 2008 gdje je uočeno da među tamo obrađenih šest leksikalizacija čuvstava (a među svima su izricanja okolnosti rijetka), najmanji broj primjera izricanja okolnosti ipak ima u leksikalizaciji *nenavisti*, a najveći je broj takvih primjera u leksikalizaciji *tuge*. Leksikalizacija čuvstva odbojnosti (osnovom *mr̂bz-*), koja se po Akvinčevu sustavu nalazi nakon *nenavisti*, a prije *tuge*, uistinu ima veći broj primjera očitovanja od leksikalizacije *nenavisti*, a manje od *tuge*.

Na osnovi primjera navedenih u četvrtome poglavlju, posebice na osnovi konteksta pojavljivanja leksema dviju obrađenih osnova, prepoznati su različiti semantičko-sintaktički obrasci, a na osnovi najčešćih izrečena su prototipna razjašnjenja koja pokazuju razlike između leksema osnova *nenavid-* i *mr̂bz-*. U razjašnjenjima se primjećuju dvije jasne razlike. Prva je različit sadržaj prve i druge tematske uloge. U razjašnjenju vezanu za osnovu *nenavid-* sadržaj je prve tematske uloge Božji neprijatelj ili neprijatelj čovjeka, a druge Bog ili Božji čovjek. U razjašnjenju vezanu za osnovu *mr̂bz-* sadržaj je prve tematske uloge Bog ili Božji čovjek, a druge Božji odnosno čovjekov neprijatelj ili grijeh. Drugim riječima, dvije se obrađene osnove razlikuju u odnosu predstavnika dobra i predstavnika zla prema leksemu osnove *mr̂bz-* ili *nenavid-*. Druga je razlika u tome što kod osnove *nenavid-* osoba koja je sadržaj prve tematske uloge želi učiniti nešto nažao osobi koja je sadržaj druge tematske uloge, dok takve nakane nema kod osnove *mr̂bz-*.

Ovdje će se obratiti pozornost na svega nekoliko važnijih primijećenih stvari iz područja prijevoda. Prvo, zanimljivo je stanje u unakrsnim prijevodnim obrascima: leksemi se grč. osnove βδελ- katkad prevode hcsl. leksemima osnove *nenavid-*, ali nema primjera prijevodnoga obrasca te (h)csl. osnove s lat. osnovom *abomin-*, sljednikom prijevodnoga obrasca s grč. osnovom βδελ-. K tomu, nema primjera u kojima bi mjesta na kojima u grčkome tekstu stoji leksem osnove μισ- u hcsl. tekstu stajao leksem osnove *mr̂bz-*. S druge strane postoje, iako samo dva, primjera prevođenja lat. leksema osnove *odi-* (koji odgovara grč. osnovi μισ-) leksemom hcsl. osnove *mr̂bz-*. Kako su zabilježeni primjeri prijevoda lat. osnove *odi-* hcsl. osnovom

mrbz-, lako se može pretpostaviti da bi zamišljeni prevoditelj grč. teksta na hosl. lekseme grč. osnove $\mu\tau\sigma$ - preveo hosl. leksemima *mrbz-*. Na to bi utjecali njegov domaći govor, u kojemu je čini se *mrbz-* bio uobičajeniji u značenju prvoga u nizu loših čuvstava nego *nenavid-*, te sličnost oblika morfema.⁵⁹

Nekoliko je podataka zanimljivo u prijevodu s lat., a upravo je taj vezan za hrvatske glagoljaše. Prvo je oslanjanje na češće značenje lat. leksema čak i kad je uporabljen u rjeđem svom značenju. O tome svjedoči primjer prijevoda lat. *fastidium*. Time se pokazuje da prevoditelj barem katkad prevodi riječ po riječ ne obazirući se previše na kontekst. S obzirom da je takva vrsta prevođenja srodna uobičajenu zapadnjačkomu srednjovjekovnomu prevođenju, posebno posvećenih tekstova, takav postupak ne mora nužno značiti nedovoljno poznavanje lat., nego može značiti i poštivanje vjernosti prototipnomu prijevodnomu obrascu kao obilježju dobra prijevoda. U primjerima prijevoda lat. leksema osnove *invid-* pokazuje se ne samo da prevoditelj može prevoditi i morfem po morfem nego svjedoči i o utjecaju homonimije između lat. i hosl. morfema. Na razini leksema takav je utjecaj primijećen već u slučaju prevođenja lat. leksema osnove *humil-* hosl. osnovom *umil-*. U oba se slučaja pokazalo da je potrebna ne samo sličnost ili istovjetnost oblika lat. i hosl. morfema ili leksema nego i njihova značenijska srodnost.

I dva prijevoda u kojima se čuva trag doslovna značenja korijenskoga morfema *vid-*, pokazuju razliku u prevođenju s grč. na scsl. i s lat. na hosl. Dok je primjer prijevoda s grčkoga primjerenije opisati tumačenjem, za prijevod s lat. primjerenije je govoriti o pogrješci nastaloj pod utjecajem konteksta i relativno veće čestotnosti pojavljivanja leksema osnove *nenavid-* u odnosu prema *nevid-* te o utjecaju pisareva materinjega govora u kojemu osnova *nenavid-* u značenju nenavisti (suvr. hrv. »mrziti«) nije toliko uobičajena, pa je živa njegova svijest o tome da je u osnovi *nenavid-* korijenski i time jedini punoznačni morfem vezan za osjetilo vida.

⁵⁹ Utjecaj sličnosti oblika morfema na odabir prijevodnoga parnjaka potvrđen je u još barem dvama primjerima. Prvi je stvaranje prijevodnih obrazaca leksema lat. osnove *invid-* s hosl. leksemima osnova *nenavid-* i *zavid-*, a koji se barem djelomično oslanjaju na podudarnost korijenskoga morfema lat. i hosl. osnova: *vid-*. Drugi je stvaranje prijevodnoga obrasca hosl. *umil-* s lat. *humil-* nauštrb naslijeđenoga scsl. prijevodnoga obrasca s osnovom *smèr-* zbog sličnosti hosl. *umil-* i lat. *humil-*.

9. ZAKLJUČAK

Usporedba podataka vezanih za dvije obrađene leksikalizacije pokazuje da je odnos pojedinih leksikalizacija Akvinčevih čuvstava složen, zbog čega je istraživanja ovoga tipa potrebno provoditi promatrajući stanje stvari s više stajališta te obraćajući pozornost na pojedinosti. Naime, razlike se češće sastoje od sklonosti nego od diskretnih činjenica.

Postoji niz svojstava u kojima se dvije obrađene osnove razlikuju. Ukupno gledajući, osnova *mr̂z-* ostvaruje razvedeniju značenjsku strukturu te je višestruko i bitno povezana s leksikalizacijom pojma grijeha i grješnosti što se jasno očituje npr. u području značenjskih promjena (čitavoga niza metonimija i metafora koje su nerijetko i ulančane) kao i sintagmatskih odnosa koje ostvaruju ti leksemi. Raščlamba primjera uporabe leksema osnove *nenavid-* pokazuje da je tu veći naglasak na oprečnome odnosu zla i dobra, a manje na grijehu. Više je naznaka da osnova *nenavid-* ima istaknutije mjesto u sustavu leksikalizacije čuvstava od osnove *mr̂z-*. Prije svega, primjera je osnove *nenavid-* trostruko više nego osnove *mr̂z-*. Potom, leksemima se osnove *nenavid-* katkad prevode grč. leksemi osnove βδελ-, dok se leksemi grč. osnove μισ- ne prevode leksemima osnove *mr̂z-*. Zanimljivo je da se primjeri takvoga prevođenja nalaze u (starijim) prijevodima s grčkoga (CommPs i neki prijevodi starozavjetnih tekstova), a ne (mlađim) prijevodima s latinskoga. Kada se leksemi osnove *nenavid-* sintagmatski udružuju s leksemima osnove *zavid-*, a takvih je primjera više i to ponekad bez povoda u grčkome ili latinskome prijevodnome predlošku, tada je zbog istoga korijenskoga morfema u objema osnovama riječ gotovo o udvajanju kojim se postiže pojačano značenje uporabljenoga leksema osnove *nenavid-*. Slične pojave nema među leksemima osnove *mr̂z-*. Osim toga, navedeno je sintagmatsko udruživanje povezano i s relativno čestim prijevodnim obrascem leksema osnove *nenavid-* s leksemima lat. osnove *invid-* zbog kojih se zamućuje granica između značenja osnova hosl. osnova *zavid-* (čiji su najčešći prijevodni obrasci s grč. ζηλε/ο- i φθον- te lat. *invid-*) i *nenavid-* (čiji je prototipni prijevodni obrazac s leksemima lat. osnove *odi-* i koja prototipno stoji u opreci s osnovom *ljub-*). Primjeri su prijevodnoga obrasca s leksemima lat. *invid-* u hrvatskih glagoljaša prevoditelja dovoljno uvriježeni da se, zbog morfološke sličnosti, čak pojavljuje i nekoliko primjera prijevoda lat. leksema osnove *insid-* leksemima osnove *nenavid-*. Sljedeća je razlika dviju

osnova iz područja opreka: dok leksemi osnove *mr̂z-* tek izuzetno ostvaruju odnos opreke s leksemima iz područja ljubavi, oni osnove *nenavid-* relativno češće ostvaruju odnos opreke s leksemima koji izriču želju, volju i htijenje. Na osnovi razlika prijevoda s grčkoga i latinskoga, posebno navedenih unakrsnih prijevodnih obrazaca, može se reći da postoje naznake da je u scsl. istaknutije mjesto imala osnova *nenavid-*, dok je u hcsl. vjerojatnije osnova *mr̂z-* bila istaknutija, možda pod utjecajem domaćega govora hrvatskih glagoljaša kojima je uobičajenija osnova *mr̂z-* nego osnova *nenavid-*.

Raznovrsne raščlambe kojih je ishod prikazan u ovome članku pokazuju da je opravdano dalje provjeravati hipotezu o povezanosti Akvinčeva sustava čuvstava i hcsl. leksika osjećajnosti. Tri su pokazatelja da Akvinčev sustav čuvstava uistinu bolje odgovara opisu hcsl. leksika osjećajnosti nego suvremene psihološke teorije emocija koje se inače drže univerzalnima, a određuju se kao a-moralni, ne-voljni odgovor na određenu situaciju koji se na neki način očituje. Prva dva su da se za te lekseme moraju vezati moralnost i voljnost. Treća je da među izricanjima okolnosti u kojima se pojavljuju leksemi osjećajnosti u hcsl. najmanje ima izricanja očitovanja osjećaja.

Ne može se lako odgovoriti na pitanje postoje li neke općenite razlike između leksikalizacija skupine obrambenih i skupine osvajačkih čuvstava. S jedne strane, sintagmatska udruživanja leksema osnova *mr̂z-* i *nenavid-* pokazuju da su skupine leksema tih dviju osnova bliže nego što je svaka od njih bliska s leksemima drugih osnova iz područja leksikalizacija čuvstava. Drugo, zabilježeno je i više primjera unakrsnih opreka (leksema osnove *mr̂z-* s leksemima osnove *ljub-*, te leksema osnove *nenavid-* s leksemima osnova *žel-* i *vol-*), dok nema primjera u kojima bi leksemi jedne od dviju obrađenih osnova ostvarivali opreke s leksemima koji izriču neka druga čuvstva. Također, samo u skupinama leksema obrađenih dviju osnova nema priloga. Četvrto, u okviru izricanja okolnosti, osnova *mr̂z-* ima više primjera od osnove *nenavid-* koja joj po Akvinčevu sustavu prethodi, a manje od osnova kojima se leksikalizira tuga, posljednja u nizu loših čuvstava. S druge strane, mogu se istaknuti barem tri činjenice koje bi mogle upućivati da jedanaest čuvstava funkcionira više kao cjelovit sustav nego kao sustav s dvama odvojenim podsustavima ili skupinama. Prvo, iz podataka iznesenih u prethodnome poglavlju vidljivo je da se dvije obrađene osnove

razlikuju u čitavome nizu svojstava, iako pripadaju istoj skupini čuvstava (osvajачkim čuvstvima), a u okviru Akvinčeva sustava nalaze se jedna do druge. Drugo, leksemi osnove *mr̂bz-* ostvaruju sintagmatske odnose s leksikalizacijama svih loših čuvstava (osvajачkih i obrambenih). Treće je vezano za količinske odnose izricanja okolnosti: leksemi osnove *mr̂bz-* imaju više primjera izricanja okolnosti od osnove *nenavid-* koja stoji na početku niza loših čuvstava, a manje od osnove kojom se leksikalizira tuga, posljednja među lošim čuvstvima. Postoji još niz svojstava koje bi trebalo provjeriti u leksikalizacijama drugih čuvstava, npr. kako i koliko su skupine leksema ostalih devet čuvstava Akvinčeva sustava povezane s leksemima iz područja grijeha i grješnosti, koliko je tematskih uloga u razjašnjenjima drugih leksikalizacija te kakav je njihov sadržaj i međusoban odnos. Zbog toga je još prerano za konačne zaključke.

Već se u LUČIĆ 2008 naziralo da bi pomnija leksikološka raščlamba korpusa primjera leksikalizacija Akvinčeva sustava čuvstava mogla donijeti zanimljive rezultate u pogledu odnosa gramatikalizacije i leksikalizacije značenja. Leksikološka raščlamba osnove *mr̂bz-* u nekoliko svojstava pokazuje da ta osnova nije ukotvljena u sustav leksikalizacija čuvstava onako kao što su to npr. leksikalizacije radosti ili tuge. Naravno, isto bi onda vrijedilo i za čuvstvo odbojnosti u okviru sustava čuvstava. O tome svjedoče dvije činjenice: izuzetno malen broj primjera (uvjerljivo najmanji od do sada obrađenih leksikalizacija loših čuvstava) te množina glagolskih leksema. U leksikalizacijama je loših čuvstava naime dosad redovito bilježen ili otprilike podjednak broj glagolskih i imenskih leksema ili više imenskih oblika od glagolskih. Ipak, nikako se ne bi moglo reći ni da je osnova *mr̂bz-* uljez u leksikalizaciji čuvstava. To pokazuju sintagmatsko udruživanje s leksemima osnove *nenavid-*, više puta zabilježeno još u scsl. tekstovima (CommPs). Za primjereno tumačenje te pojave treba pričekati da budu obrađene leksikalizacije svih jedanaest čuvstava, jer će se tek tada steći uvid u pravu sliku kakvoćnih i količinskih odnosa leksikalizacija pojedinih čuvstava.

Rezultati dosadašnjih istraživanja (LUČIĆ 2008, ovdje) pokazuju da se u korpusu koji obuhvaća hcsl. leksikalizacije Akvinčevih čuvstava može pronaći zanimljiv jezični materijal za istraživanje odnosa posebno zanimljivih sa stajališta kognitivnoga jezikoslovlja: konceptualizacije (Akvinčeva sustava čuvstava), leksikalizacije (skupina leksema kojima se ta čuvstva

izriču) i gramatikalizacije (koja se ovdje obrađuje u okviru raščlambe odnosa imena i glagola te sintaktičko-semantičke raščlambe). S obzirom na važnost odnosa konceptualizacije i leksikalizacije te leksikalizacije i gramatikalizacije, kao i još uvijek nedostatan broj istraživanja tih odnosa na konkretnome jezičnome materijalu, vrijedi uložiti truda u podrobna takva istraživanja provedena na ograničenome korpusu kako bi istraživanje bilo lakše kontrolirati.

Vežano za pitanje mogu li se semantičkim primitivima svojstvenima hipotezi o NSM-u opisati bliska značenja, ovaj rad je u nizu onih na osnovi kojih se čini da je to moguće. Prije svega, dostupnim je semantičkim primitivima bilo moguće opisati situacije u kojima bi bilo primjereno uporabiti lekseme jedne odnosno druge osnove i to tako da je usporedbom dvaju razjašnjenja vidljivo da su one do određene mjere srodne, ali ne i zamjenjive u svim kontekstima. Naime, osnove *mr̂z-* i *nenavid-* prepoznaju različit raspored tematskih uloga: tko je u jednoj osnovi sadržaj druge tematske uloge, u drugoj je sadržaj prve tematske uloge i obrnuto. Također, zahvaljujući ustroju razjašnjenja zabilježena je razlika u tome što se u *nenavid-* uključuje i nakana da se učini što našao onomu tko se *nenavid-*i čega u osnovi *mr̂z-*nema. Ipak, teško je reći bi li se i kako metodom izricanja razjašnjenja moglo opisati prepoznatu leksikološku razliku da se jedna osnova (*nenavid-*) češće ostvaruje u glagolima, a druga (*mr̂z-*) u imenima, točnije pridjevima. Ostaje nada da će se s tim zanimljivim problemom biti moguće pozabaviti u nekom kasnijem istraživanju. Konačno, iako se istraživanje značenja ovih dviju osnova možda moglo zaustaviti i na manjem broju raščlambi, ipak vjerujem da ju je ovako bolje obaviti, jer se time uzima u obzir višestruka osobitost hosl. idioma.

KRATICE IZVORA

BrBar – *Baromićev brevijar* (tiskan), 1493., Mleci (Venecija). Primjerak (nepotpuni): Zagreb NSK, R 1-16°-1a.

BrLab – *Ljubljanski brevijar*, kraj XIV. st., Ljubljana, NUK, Ms 161 (stara sign.: C 161a/2).

BrN₂ – *Drugi novljanski brevijar*, 1495., Novi Vinodolski, župni ured.

BrPm – *Pašmanski brevijar*, druga pol. XIV. i XV. st., HAZU, IIIb 10.

- BrVat₅ – *Peti vatikanski brevijar (I. dio Vatikanskoga brevijara)*, sredina XIV. st., BAV, *Borg. illir* 5.
- BrVat₆ – *Šesti vatikanski brevijar (II. dio Vatikanskoga brevijara)*, sredina – treća četvrt XIV. st. (1379?), BAV, *Borg. illir* 6.
- BrVat₁₉ – *Vatikanski brevijar*, 1465., BAV, *Vat. Slav.* 19.
- BrVb₁ – *Prvi vrbnički brevijar*, XIII. – XIV. st. Vrbnik, župni ured.
- BrVO – *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396., Beč, *Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav.* 3.
- CAc – *Zbornik duhovnog štiva*, kraj XV. st., HAZU, *IV a* 48.
- CIvan – *Ivančičev zbornik*, XIV.-XV. st., Samostan franjevac trećoredaca.
- CommPs (Comm) – komentar *Fraščičeva psaltira* (v. PsFr).
- COxf – *Oxfordski zbornik*, XV. st. Bodleian Library, *Ms. Canon, Lit.* 414.
- CPar – *Pariški zbornik*, 1375., Pariz, *Bibliothèque Nationale, Slave* 73.
- CPet – *Petrisov zbornik*, 1468., NSK, *R* 4001.
- CVinod – *Vinodolski zbornik*, početak XV. st., HAZU, *III a* 15.
- CŽg – *Žgombičev zbornik*, XVI. st., HAZU, *VII* 30.
- MNov – *Misal kneza Novaka*, 1368., Beč, *Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav.* 8.
- MVat₄ – *Najstariji hrvatskoglagojski misal*, početak XIV. st., Vatikan, *Biblioteca Apostolica Vaticana, Borg illir* 4.
- PsFr – *Fraščičev psaltir*, 1463., Beč, *Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav.* 77.
- PsLob – *Lobkovicov psaltir*, 1359., Prag, *Státní knihovna (Lobkovická knihovna), XXIII G* 67.
- RegBen – *Pravilo sv. Benedikta*, kraj XIV. st., HAZU, *I a* 74.
- BrMoscovicense – *Moskovski brevijar*, c. 1442.-1443., Moskva, Rumjancovljevi muzej, *F* 270, *51/1481* (dva dijela).

LITERATURA

AKADEMIJIN = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio 7: moračić-nepomiran*. 1911–1916. Uredio i obradio T. Maretić. Zagreb: JAZU.

- BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 1992. *Hrvatskoglagojska legenda o svetom Pavlu Pustinjaku*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- БЕГУНОВ. Ю. К. 1973. *Козма Презбитер в славянских литературах*. София: Издательство Болгарской академии наук.
- BELAJ, B. 2002. Nominalizacija kao strategija pasivizacije. *Suvremena lingvistika* 53-54, 11–31.
- BELAJ, B. 2004.a. Značenjska analiza hrvatskoga glagolskog prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa *ras-*, *raš-*, *raž-*, *raza-*, *ra-*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30, 1–17.
- BELAJ, B. 2004.b. *Pasivna rečenica*. Osijek: Filozofski fakultet.
- BELAJ, B. 2008. *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Grafika.
- BRINTON, L. J.; E. C. TRAUOGOTT. 2005. *Lexicalization and Language Change*. New York: Cambridge University Press.
- BURSILL-HALL, G. L. 1971. *Speculative Grammars of the Middle Ages: The Doctrine of the partes orationis of the Modistae*. The Hague: Mouton.
- BYBEE, J.; P. HOPPER (ed.). 2001. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- BYBEE, J. 2007. Diachronic linguistics. Geeraerts, D. i H. Cuyckens (eds.). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford, UK: Oxford University Press, 945–987.
- CROFT, W. 1986. *Surface Subject Choice of Mental Verbs*. Prilog predstavljen na: *61st Annual Meeting of the Linguistic Society of America*. New York.
- CRUSE, D. A. 1979. On the transitivity of the part-whole relation. *Journal of Linguistics* 15, 29–38.
- CRUSE, D. A. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIRVEN, R.; M. VERSPOOR (eds.). 2004. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- DOWTY, D. 1991. Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language* 67, 547–619.
- DESCARTES, R. *Les passions de l'âme*. http://net.cgu.edu/philosophy/cartes/Passions_Letters.html, preuzeto 26. XI. 2010.
- ETYMOLOGICKÝ = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 8: *luna – mrěcati*, 1998; 9: *mrěcati – obrěsti*, 1999. Praha: Academia.
- FOTOTEKA HCSL. TEKSTOVA. Zagreb: Staroslavenski institut.
- GEERAERTS, D. 2002. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions. R. Dirven i R. Pörings (red.). *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 435–465.
- GEERAERTS, D. 2006. A rough guide to Cognitive Linguistics. D. Geeraerts (ed.). *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1–28.
- GLUHAK, A. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.

- GOOSSENS, L. 1990. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics* 1, 323–340. (Objavljeno i u: R. Dirven i R. Pörings (red.). 2002. *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 349–377.)
- HILPERT, M. 2007. Chained metonymies in lexicon and grammar: A cross-linguistic perspective on body-part terms. G. Radden, K.-M. Köpcke, T. Berg i P. Siemund (eds.). *Aspects of Meaning Construction*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 77–98.
- HILPERT, M. 2010. Chained metonymies. J. Newman, S. Rice (eds.). *Empirical and Experimental Methods in Cognitive/Functional Research*. Stanford: CSLI, 181–194.
- KEENAN, E. L. 1976. Towards a universal definition of subject. C. N. Li (ed.). *Subject and topic*. New York: Academic Press, 303–333.
- KEENAN, E. L. 1984. Semantic correlates of the ergative/absolutive distinction. *Linguistics* 22, 197–223.
- KORPUS ZA RCJHR. Zagreb: Staroslavenski institut.
- KÖVECSSES, Z. 1990. *Emotion concepts*. New York: Springer-Verlag.
- KÖVECSSES, Z. 2000. *Metaphor and Emotion Language. Culture, and the Body in Human Feeling*. New York: Cambridge University Press
- LAKOFF, G. 1987. *Women, Fire, and Dangerous things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- LOTFI, A. R. 2002. Review: *Bybee & Hopper (2001) Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. <http://linguistlist.org/issues/13/13-2116.html>, preuzeto 26. XI. 2010.
- LUČIĆ, V. 2006–2007. Značenje hrvatskokrcvenoslavenske osnove *smêr*- i prevođenje na starocrkvenoslavenski. *Slovo* 56–57, 303–318.
- LUČIĆ, V. 2008. *Semantička raščlamba hrvatskoga crkvenoslavenskoga leksika koji izriče osjećajnost*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- MATIČIN = *Матичин апостол (XIII век)*. 1979. Приредили Радмила Ковачевић, Димитрије Е. Стефановић. Увод и опис рукописа написао Димитрије Богдановић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXIX. Београд: САНУ.
- NAZOR, A. 1991. Uvod; Popis izvora; Navedena literatura. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. (sveščić 1., Uvod)*. Zagreb: Staroslavenski zavod Hrvatskoga filološkog instituta. I–III (prijevod na engleski IV–VII.); XXXI–XXXVI; XXXVII–XXXIX.
- NOVI ZAVJET = *Novum Testamentum graece et latine*. Apparatu critico instructum edidit Augustinus Merk S.J. Roma: Sumptibus pontificii instituti biblici. 1964° [1933].
- RAFFAELLI, I. 2009. *Značenje kroz vrijeme. Poglavlja iz dijakronijske semantike*. Zagreb: Naklada Disput.

- RCJHR 2000 = *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, 1. svezak: a – vrêdb.* Zagreb: Staroslavenski institut.
- RCJHR 2007 = *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, 16: gorši – danь¹.* Zagreb: Staroslavenski institut.
- SEPTUAGINTA = *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes.* Edidit Alfred Rahlfs. Volumen I: Leges et historiae, Editio Nona. Volumen II: Libri poetici et prophetici, Editio Nona. Reprint: 1985⁹. Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung. [1935. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt].
- SETO, K. I. 1999. Distinguishing metonymy from synechdoche. K.-U. Panther, G. Radden (eds.). *Metonymy in Language and Thought.* Amsterdam: John Benjamins, 255–273.
- SLOVNÍK = *Slovník jazyka staroslověnského, II: K–O.* 1973. Praha: Československá akademie věd.
- SKOK, P. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, knj. 2: K – poni¹.* M. Deanović, Lj. Jonke (uredili). Zagreb: JAZU.
- SUDEČ, S. 2010. *Tvorba pridjeva u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku.* Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- TALMY, L. 1988. Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science* 12, 49–100.
- TALMY, L. 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Vol. I: Concept structuring systems.* Cambridge: MIT Press.
- TVERSKY, B. 1990. Where Partonomies and Taxonomies meet. S. L. Tsohatzidis (ed.). *Meaning and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization.* London: Routledge, 334–344.
- VAN VALIN, R. D. 1999. Generalized semantic roles and the syntax-semantics interface. F. Corblin, C. Dobrovie-Sorin & J.-M. Marandin (eds.) *Empirical issues in formal syntax and semantics* 2. The Hague: Thesus, 373–389.
- VEREŠ, T. 2005². *Toma Akvinski, Izabrano djelo.* Izabrao i preveo Tomo Vereš, drugo znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- VULGATA = *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem.* Adiuvantibus Bonifatio Fischer OSB, Iohanne Gribomont OSB, H.F.D. Sparks, W. Thiele. Recensuit et brevi apparatu instruxit Robertus Weber OSB. Tomus I Genesis – Psalmi, Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, 1969. Editio altera emendata. Tomus II: Proverbia – Apocalypse – Appendix. 1975² [1969]. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt.
- WIERZBICKA, A. 1984. *Apples are not a 'kind of fruit': the semantics of human categorization.* *American Ethnologist* 11, 313–328.
- WIERZBICKA, A. 1992. Defining Emotion Concepts. *Cognitive science* 16, 529–581.

WIERZBICKA, A. 1999. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

ZARADIJA KIŠ, A. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskologoljskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

S u m m a r y

COMPARISON OF THE MEANING OF THE LEXEMS OF THE CROATIAN CHURCH SLAVONIC STEMS *NENAVID-* AND *MRBZ-*

The purpose of the article is to examine the three points considering the meaning of the lexems of the Croatian Church Slavonic (abbr. CCS) stems *nenavid-* and *mrbz-*. The first one is to recognize the meaning structures of the afore-mentioned stems, and to compare them. The second is to check the hypothesis that the CCS lexis of sentience presumes the paradigm of passions and affect (best represented in Thomas Aquinas' *Summa theologiae* 1a.2ae.22–48) and not the paradigm of emotions which is in the contemporary science usually considered as universal. The third is to explore similarities and distinctions of the two stems since they lexicalize the two concupiscible passions, one of them (*mrbz-*) neighboring an irascible passion. That last point aims at tackling the question whether the conceptual distinction of concupiscible and irascible passions is reflected in lexicalization or not.

Analysis of the usage examples show that the lexems of the stem *mrbz-* realize more complex meaning structure intrinsically connected to the lexicalization of the concepts of sin and sinfulness. The emphasis of the stem *nenavid-* is placed more on the opposition of good and evil, and less on sin. The data regarding the two analyzed stems, especially in the area of the thematic roles (concerning relation of will and feelings) as well as of explanations of the lexicalized circumstances (or more specifically: the moral aspect of feelings and expressing the circumstance of the manifestation of a particular feeling) show that the future research of the relation between the Thomas Aquinas' system of passions and the CCS lexis of sensitiveness could come to some interesting results. Finally, a number of the evident similarities and distinctions have been recognised between the analyzed stems, but still there is no solid enough basis to decide whether the conceptual difference of concupiscible and irascible passions reflects on lexicalization. It seems

that only further research on lexicalization of some of the Aquinas' passions, if not of all of the eleven, can elucidate that issue.

Key words: concept of hatred, Croatian Church Slavonic stem *nenavid-*, concept of aversion, Croatian Church Slavonic stem *mr̂z-*, structure of meaning, translational patterns

Prikazani rezultati proizišli su iz znanstvenoga projekta »Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije«, provođenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Autor: Vida Vukoja

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR-10 000 Zagreb

Primljen: 27. XI. 2010.

Prihvaćen: 27. IV. 2011.